

แนวทางการแก้ปัญหาการทำเกษตรแปลงใหญ่
(กรณีแปลงใหญ่)

โดย

นายวิษณุยุทธ บุญชิต
รองเลขาธิการสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
สำนักนายกรัฐมนตรี

นักศึกษาวិทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร
หลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักร รุ่นที่ 62
ประจำปีการศึกษา พุทธศักราช 2562 - 2563

หนังสือรับรอง

วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร สถาบันวิจัยป้องกันประเทศ ได้อนุมัติให้เอกสารวิจัยส่วนบุคคล เรื่อง “แนวทางการแก้ปัญหาการทำเกษตรแปลงใหญ่ (กรณีนาแปลงใหญ่)” ลักษณะวิชาการเศรษฐกิจ ของ นายวิษณุยุทธ บุญชิต เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักร รุ่นที่ 62 ประจำปีการศึกษา พุทธศักราช 2562 - 2563

พลโท

(พิสิทธิ์ ปฐมเอม)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร

สถาบันวิชาการป้องกันราชอาณาจักร

บทคัดย่อ

เรื่อง แนวทางการแก้ปัญหาการทำเกษตรแปลงใหญ่ (กรณีนาแปลงใหญ่)
 ลักษณะวิชา การเศรษฐกิจ
 ผู้วิจัย นายวิษณุยุทธ บุญชิต หลักสูตร วปอ. รุ่นที่ 62

การวิจัยเรื่อง แนวทางการแก้ปัญหาการทำเกษตรแปลงใหญ่ (กรณีนาแปลงใหญ่) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการทำนาแปลงใหญ่ โดยเฉพาะขีดความสามารถในการเพิ่มผลผลิต การลดต้นทุนการผลิต และการเพิ่มรายได้ให้เกษตรกร ศึกษาปัญหาทางด้านตลาดที่อาจจะเป็นอุปสรรคทำให้การทำนาแปลงใหญ่ ไม่สามารถเพิ่มรายได้ให้เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการอย่างเป็นรูปธรรม และเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหาเพื่อให้การทำนาแปลงใหญ่สามารถสร้างผลประโยชน์ให้แก่เกษตรกรชาวนาผู้เข้าร่วมโครงการ และทำให้การทำนาแปลงใหญ่สามารถตอบสนองต่อเป้าหมายการพัฒนาของประเทศในด้านต่าง ๆ อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยใช้ข้อมูลจากตัวอย่างการทำนาข้าวหอมมะลิแปลงใหญ่ของบริษัทเอกชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ผลการวิจัยพบว่า ในด้านการผลิต การทำนาแปลงใหญ่ในกรณีศึกษาสามารถลดต้นทุนการผลิต เพิ่มผลผลิตต่อไร่ และสามารถนำไปสู่การเพิ่มขึ้นของรายได้ของเกษตรกรอย่างชัดเจนเมื่อเทียบกับการทำนาแปลงทั่วไป อย่างไรก็ตาม ภายใต้อัตราการถือครองที่ดินของเกษตรกรในปัจจุบัน ซึ่งอยู่ที่เฉลี่ยครอบครัวละ 10 - 20 ไร่ และภายใต้เงื่อนไขต้นทุนการผลิตและราคาข้าวที่เกษตรกรขายได้ในช่วงปี 2559 - 2562 พบว่า รายได้สุทธิจากการทำนาแปลงใหญ่แต่เพียงอย่างเดียวยังมีแนวโน้มที่จะไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพของเกษตรกรชาวนา และในด้านการตลาด ตลาดค้าข้าวไทยซึ่งมีความโน้มเอียงไปในทางตลาดผู้ขายน้อยรายทำให้กลุ่มเกษตรแปลงใหญ่ยังขาดอำนาจต่อรองทางการตลาด และเมื่อรวมกับปัจจัยทางด้านการผลิต ทำให้รายได้สุทธิของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการเกษตรแปลงใหญ่ในกรณีศึกษา และรายได้สุทธิของเกษตรกรชาวนาทั่วไปอยู่ในระดับต่ำ

ภายใต้อัตราที่แท้จริงในด้านการผลิตและด้านตลาดดังกล่าว รายงานการวิจัยฉบับนี้ จึงเสนอให้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินการของการทำนาแปลงใหญ่จากการผลิตและขายข้าวเปลือกภายใต้กลไกตลาดปกติที่มีความสลับซับซ้อนตามที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน เป็นรูปแบบการผลิต จำหน่ายข้าวสาร และจำหน่ายผ่านแพลตฟอร์มที่เหมาะสมไปยังผู้บริโภคโดยตรง ซึ่งจะทำให้การทำเกษตรแปลงใหญ่สามารถเพิ่มรายได้สุทธิให้กับเกษตรกรชาวนาที่เข้าร่วมโครงการได้อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยแนวทางการขับเคลื่อนสำคัญ ๆ ของการจำหน่ายผลผลิตของกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ผ่านแพลตฟอร์มไปยังผู้บริโภค ประกอบด้วย การจัดหาแพลตฟอร์มที่เหมาะสม การกำหนดเงื่อนไขแรงจูงใจให้ผู้บริโภคหันมาซื้อสินค้าผลผลิตจากนาแปลงใหญ่ที่จำหน่ายบนแพลตฟอร์มในระยะแรก และการแบ่งสรรรายได้เพื่อใช้สำหรับการพัฒนาของกลุ่มเกษตรแปลงใหญ่ในอนาคต ทั้งนี้ ในระยะแรกควรดำเนินการในขอบเขตจำกัดและพิจารณาเลือกใช้แพลตฟอร์มที่เหมาะสม เพื่อป้องกันผลกระทบด้านลบที่อาจเกิดขึ้นกับการส่งออกข้าวและผลกระทบต่อธุรกิจค้าส่งค้าปลีกข้าวที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อย รวมทั้งป้องกันผลกระทบที่อาจเกิดจากการโอนผลประโยชน์ทางธุรกิจของผู้ค้าส่งค้าปลีกที่เป็นผู้ประกอบการชาวไทยไปยังผู้ประกอบการธุรกิจแพลตฟอร์มที่ดำเนินการโดยชาวต่างชาติ

Abstract

Title Approach to Resolve Problems of Doing Large Scale Farming
(the Case of Large Scale Farming)

Field Economics

Name Wichayayuth Boonchit **Course** NDC Class 62

Research study on Approach to Resolve Problems of Doing Large Scale Farming (the Case of Large Scale Farming) has an objective to study the benefits of large scale rice farming, especially competitiveness enhancement in increasing product, reducing production cost, and increasing farmer income, the issues of market structure in which large scale rice farming may be incapable to increase farmer income who participate in the program, and the approaches and solutions to resolve problems of doing large scale farming so as to enhance productivity in agriculture sector to reach the country development goals. This study employed the data of large-scale jasmine rice farming by private companies in the Northeast region as the basis of analysis.

This study found that, for the product side, large scale rice farming is able to reduce production cost, increase product per rai, and lead to increase farmer income compared with general farming. However, under the condition of land holding by farmers nowadays about 10 - 12 rai per household and under the condition of production cost and the rice price that farmers sold in 2016 - 2019, this can be found that net income of farmers from doing only large scale rice farming tends to be insufficient. In addition, for the market side, the rice value chain which is complicated and the Thai rice market is a skew towards the oligopoly market makes large scale farmers tend to lack of power to negotiate in the market.

According to the fact of the production and market sides mentioned earlier, this study aims to improve the process of production and selling paddy from doing large scale rice farming under the complicated market mechanism changed to the process of production, milling, containing, and distributing in an appropriate e-Commerce platform to customers directly. This study found that farmer income who participates in the large scale farming project tends to be increased. Therefore, apart from helping large scale rice farmers earn enough income for living, this process can help to meet development goals of the country by the key drivers including seeking for an appropriate e-Commerce platform, defining incentives for customers to buy products from large scale rice farming in the platform for the first phase, and allocating income for developing large scale farming in the future. Even so, in the first phase, it should be proceeded under a limit area and consider an appropriate e-Commerce platform in order to prevent any negative impact that might occur with the rice export, the rice retail business especially in small entrepreneurs, and the impact of transferring the interest of retail-wholesale business from Thai entrepreneurs to platform business running by foreigners.

คำนำ

เกษตรแปลงใหญ่เป็นแนวทางการพัฒนาภาคเกษตรที่มีความสำคัญและได้รับการคาดหวังว่าจะสามารถตอบสนองเป้าหมายการเพิ่มผลิตภาพการผลิต ภายใต้ยุทธศาสตร์การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและแข่งขันได้อย่างยั่งยืน และเป้าหมายการลดความยากจนและความเหลื่อมล้ำ ภายใต้ยุทธศาสตร์การสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำในสังคม ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 และยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี รวมทั้งเป็นแนวทางการพัฒนาที่ตอบสนองต่อนโยบายรัฐบาลและความท้าทายของเศรษฐกิจและสังคมไทยในอนาคต ในขณะเดียวกันการทำเกษตรแปลงใหญ่มีอยู่หลายรูปแบบและครอบคลุมพืชเกษตรหลายชนิด และหากพิจารณาโครงสร้างการผลิตภาคเกษตรกรรมพบว่า ข้าวเป็นสาขาการผลิตที่มีความสำคัญที่สุดในภาคเกษตรกรรมทั้งในมิติทางเศรษฐกิจ ทางสังคม และสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการทำเกษตรแปลงใหญ่ในกรณีของนาข้าวแปลงใหญ่ในช่วงที่ผ่านมาจะสามารถนำไปสู่การลดต้นทุนการผลิต แต่ยังไม่สามารถยกระดับรายได้และสภาพความเป็นอยู่ของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวได้อย่างเป็นรูปธรรมซึ่งยังคงได้รับผลกระทบจากปัญหาประสิทธิภาพการผลิตต่ำ ต้นทุนสูง และภาวะความผันผวนของราคาข้าวในตลาดโลก และรัฐบาลก็เริ่มนำมาตรการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้ากลับมาใช้ในการแก้ไขปัญหารายได้เกษตรกรมากขึ้นโดยเฉพาะมาตรการประกันรายได้เกษตรกร แต่ไม่สามารถที่จะช่วยในการตอบสนองเป้าหมายการพัฒนา ภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติทั้งในด้านการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันและการลดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางด้านรายได้ได้อย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืนได้ นอกจากนี้ มาตรการเฉพาะหน้าดังกล่าวยังจะส่งผลด้านลบต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจและเสถียรภาพทางการคลัง รวมทั้งมีแนวโน้มที่จะเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาภาคเกษตร ภายใต้แนวทางการพัฒนาเกษตรแปลงใหญ่ในระยะถัดไป

ดังนั้น รายงานการศึกษานี้จึงมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการทำนาแปลงใหญ่ โดยเฉพาะขีดความสามารถในด้านการเพิ่มผลผลิต การลดต้นทุนการผลิต และการเพิ่มรายได้ให้เกษตรกร รวมทั้งศึกษาปัญหาทางด้านตลาดที่อาจจะเป็นอุปสรรคทำให้การทำนาแปลงใหญ่ไม่สามารถเพิ่มรายได้ให้เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อให้ได้ข้อเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาให้การทำนาแปลงใหญ่สามารถสร้างผลประโยชน์ให้แก่เกษตรกรชาวนาผู้เข้าร่วมโครงการ และให้การทำนาแปลงใหญ่สามารถตอบสนองต่อเป้าหมายการพัฒนาของประเทศในด้านต่าง ๆ อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น

ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า งานวิจัยฉบับนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาการทำเกษตรแปลงใหญ่ (กรณีนาแปลงใหญ่) เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ต่อประเทศชาติต่อไป

(นายวิษณุยุทธ บุญชิต)

นักศึกษาวិทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร

หลักสูตร วปอ. รุ่นที่ 62

ผู้วิจัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
Abstract	ข
คำนำ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญตาราง	ช
สารบัญภาพ	ซ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	5
ขอบเขตของการวิจัย	5
วิธีดำเนินการวิจัย	6
ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	6
บทที่ 2 การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	8
ความนำ	8
การทำเกษตรแปลงใหญ่ในประเทศต่าง ๆ และแรงจูงใจในการทำเกษตรแปลงใหญ่	9
การทำเกษตรแปลงใหญ่ในประเทศไทย : แรงจูงใจจากการแก้ไขปัญหาคาเกษตร	11
เกษตรแปลงใหญ่กับแนวความคิดเรื่องการประหยัดต่อขนาดในกรอบทฤษฎีเศรษฐศาสตร์	13
แนวนโยบายของภาครัฐเกี่ยวกับเกษตรแปลงใหญ่	16
สถานะล่าสุดของเกษตรแปลงใหญ่ในประเทศไทย	18
การทำเกษตรแปลงใหญ่กับความท้าทายของภาคเกษตรไทยในอนาคต	19
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	21
กรอบแนวคิดของการวิจัย	23
สรุป	25
บทที่ 3 นาข้าวแปลงใหญ่กับความเพียงพอของรายได้เกษตรกรต่อการดำรงชีพ	26
ความนำ	26
โครงสร้างต้นทุนของการทำเกษตรแปลงใหญ่ในกรณีศึกษา	27

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
ผลประโยชน์ในรูปแบบตัวเงินที่เกิดจากการทำนาแปลงใหญ่ในกรณีศึกษา	28
ความพอเพียงของรายได้เกษตรกรที่ได้รับจากการทำนาแปลงใหญ่	29
การศึกษากรณีศึกษาที่เกษตรกรไม่มีที่ทำกิน	30
สรุป	32
บทที่ 4 ปัจจัยด้านราคา และโครงสร้างด้านการตลาด กับปัญหา	34
รายได้ของเกษตรกรนาแปลงใหญ่	
โครงสร้างราคาข้าว	34
ส่วนแบ่งของเกษตรกรชาวนาในราคาสินค้า ณ จุดจำหน่ายให้กับผู้บริโภค	35
ความซับซ้อนของห่วงโซ่และขั้นตอนการค้าข้าวในประเทศ	36
พฤติกรรมกำหนดราคา และโครงสร้างต้นทุนส่วนเพิ่ม	39
รายรับส่วนเพิ่ม และกำไรในห่วงโซ่การค้าข้าว	
โครงสร้างผู้ประกอบการข้าวสารสูงและช่องทางการจัดจำหน่าย	41
สรุป	43
บทที่ 5 แนวทางการแก้ปัญหาการแปลงใหญ่ให้เกษตรกรผู้เข้าร่วม	45
โครงการมีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพ	
ต้นทุนการขนส่งสินค้าข้าวสารสำเร็จรูปบรรจุถุง	47
ต้นทุนการจ้างสีข้าว บรรจุข้าว และต้นทุนค่าขนส่ง	47
ราคาข้าวเปลือกที่เกษตรกรจะได้รับ ภายใต้รูปแบบการจำหน่าย	48
ผลผลิตข้าวจากกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ไปสู่ผู้บริโภคโดยตรง	
ผ่านแพลตฟอร์ม	
ผลประโยชน์จากการที่เกษตรกรนาแปลงใหญ่จ้างสีแปรรูป บรรจุข้าว	49
และจำหน่ายข้าวไปสู่ผู้บริโภคโดยตรงผ่านแพลตฟอร์ม	
รายได้สุทธิของเกษตรกรนาแปลงใหญ่ในกรณีจ้างสีแปรรูป บรรจุถุง	50
และจำหน่ายข้าวไปสู่ผู้บริโภคโดยตรงผ่านแพลตฟอร์ม	
ผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการปรับระบบนาแปลงใหญ่	52
เป็นการผลิต จ้างสีแปรรูป บรรจุข้าวถุง และจำหน่ายผลผลิต	
ผ่านแพลตฟอร์มไปยังผู้บริโภคโดยตรง	
แนวทางการขับเคลื่อนการจำหน่ายผลผลิตของกลุ่มเกษตรกรนา	55
แปลงใหญ่ผ่านแพลตฟอร์มไปยังผู้บริโภคโดยตรง	
ผลกระทบไม่พึงประสงค์ที่อาจเกิดขึ้นจากการทำเกษตรแปลงใหญ่ควบคู่	56
ไปกับการจำหน่ายผลผลิตผ่านแพลตฟอร์มไปยังผู้บริโภคโดยตรง	
สรุป	57

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 6 สรุปลงและข้อเสนอแนะ	59
สรุป	59
ข้อเสนอแนะ	60
บรรณานุกรม	62
ประวัติย่อผู้วิจัย	65

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
2-1 สัดส่วนและจำนวนคนยากจนตามสถานะทางเศรษฐกิจ ปี 2556 - 2560	12
3-1 เปรียบเทียบค่าใช้จ่ายและผลผลิตของการทำนาแปลงใหญ่ กับแปลงทั่วไป	28
3-2 เปรียบเทียบมูลค่าผลประโยชน์ในรูปตัวเงินของการทำนา แปลงใหญ่กับแปลงทั่วไป	29
3-3 รายได้สุทธิของเกษตรกรภายใต้กรณีต่าง ๆ	30
3-4 โครงสร้างต้นทุนของการทำนาแปลงใหญ่กับแปลงทั่วไป กรณีที่เกษตรกรเช่าที่นา	31
3-5 รายได้สุทธิของเกษตรกรในโครงการนาแปลงใหญ่ที่ต้องเช่าที่นา	32
4-1 โครงสร้างราคาข้าว	35
4-2 โครงสร้างร้านค้าสมัยใหม่ (เฉพาะดีสเคาน์สโตร์ ซูเปอร์มาร์เก็ต และร้านสะดวกซื้อ) ในปี 2561	43
5-1 ค่าบริการจัดส่งพัสดุน้ำหนัก 5 กิโลกรัมจากจังหวัดร้อยเอ็ด ไปยังจังหวัดต่าง ๆ แบบบริการปกติ	47
5-2 โครงสร้างต้นทุนของโรงสีสำหรับการสี การบรรจุ และการขนส่ง จากแหล่งผลิตไปยังโรงสี	48
5-3 ราคาข้าวเปลือกที่เกษตรกรนาแปลงใหญ่ได้รับกรณีจ้างสี บรรจุข้าว และจำหน่ายผ่านแพลตฟอร์มไปสู่ผู้บริโภคโดยตรง	49
5-4 รายรับเกษตรกรนาแปลงใหญ่ในกรณีจ้างสีแปรรูป บรรจุถุง และจำหน่ายผลผลิตผ่านแพลตฟอร์มไปยังผู้บริโภคโดยตรง	50
5-5 ผลประโยชน์จากการทำนาแปลงใหญ่ในกรณีจำหน่ายผลผลิต ผ่านกลไกตลาดตามปกติ	50
5-6 รายได้สุทธิของเกษตรกรนาแปลงใหญ่กรณีจ้างสี บรรจุถุง และ จำหน่ายข้าวผ่านแพลตฟอร์มไปยังผู้บริโภคโดยตรงเปรียบเทียบกับ กรณีเกษตรกรนาแปลงใหญ่ผลิตและจำหน่ายผ่านกลไกตลาดปกติ	52

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่		หน้า
2-1	แสดงการประหยัดต่อขนาดและการไม่ประหยัดต่อขนาด	14
2-2	กรอบแนวคิดของการวิจัย	24
4-1	ส่วนแบ่งในราคาข้าว ณ จุดจำหน่ายให้กับผู้บริโภค	36
4-2	รูปแบบและขั้นตอนการค้าข้าวจากผู้ผลิตถึงผู้บริโภค	38
4-3	โครงสร้างต้นทุนส่วนเพิ่ม รายรับส่วนเพิ่ม และผลกำไร ในห่วงโซ่การค้าข้าว	41
4-4	ส่วนแบ่งการตลาดข้าวสารถุงในปี 2561 (ร้อยละ)	42
5-1	ห่วงโซ่ความสัมพันธ์การผลิตและการค้าข้าวในปัจจุบัน	46
5-2	ห่วงโซ่ความสัมพันธ์การผลิตและการค้าข้าวที่เป็นข้อเสนอแนะ ในการแก้ปัญหา	46

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ยุทธศาสตร์ชาติได้กำหนดวิสัยทัศน์การพัฒนาประเทศไทยไปสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน โดยกำหนด 6 ยุทธศาสตร์การพัฒนา ประกอบด้วย (1) การสร้างความมั่นคง (2) การสร้างขีดความสามารถในการแข่งขัน (3) การพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพคน (4) การสร้างโอกาสความเสมอภาคและความเท่าเทียมทางสังคม (5) การสร้างความเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และ (6) การปรับสมดุลและพัฒนาระบบการบริหารจัดการภาครัฐ

การพัฒนาภาคเกษตรกรรมเป็นแนวทางการพัฒนาที่สำคัญลำดับแรก ๆ ในการที่จะบรรลุเป้าหมายยุทธศาสตร์การพัฒนาเนื่องจากภาคเกษตรกรรมมีความสำคัญโดยตรงต่อการบรรลุเป้าหมายภายใต้ยุทธศาสตร์การสร้างขีดความสามารถในการแข่งขัน และยุทธศาสตร์การสร้างโอกาสความเสมอภาคและความเท่าเทียมทางสังคม นอกจากนี้ การพัฒนาภาคเกษตรกรรมยังสามารถส่งผลสนับสนุนโดยอ้อมต่อการบรรลุเป้าหมายยุทธศาสตร์การสร้างความเจริญเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ยุทธศาสตร์การพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพคน และยุทธศาสตร์การสร้าง ความมั่นคงที่ครอบคลุมถึงความมั่นคงด้านอาหารและพลังงาน ทั้งนี้ เนื่องจากข้อเท็จจริงที่สำคัญ ๆ ประกอบด้วย

1. ภาคเกษตรกรรมเป็นสาขาการผลิตที่มีอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจต่ำสุดเมื่อเทียบกับสาขาอุตสาหกรรมและสาขาบริการ โดยตลอดช่วง 50 ปีที่ผ่านมา ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 จนถึงฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2504 - 2559) การผลิตภาคเกษตรกรรมขยายตัวเฉลี่ยร้อยละ 2.72 ต่อปี ต่ำกว่าการขยายตัวของการผลิตนอกภาคเกษตรกรรมที่เฉลี่ยร้อยละ 7.47 ต่อปี นอกจากนี้หากพิจารณาผลิตภาพการผลิต (Productivity) จะพบว่า การผลิตภาคเกษตรกรรมมีการขยายตัวของผลิตภาพการผลิตต่ำที่สุด ดังนั้นการพัฒนาภาคเกษตรกรรมเพื่อยกระดับผลิตภาพการผลิตภาคเกษตรกรรมจะช่วยให้เศรษฐกิจในภาพรวมขยายตัวเร่งขึ้นและตอบสนองโดยตรงต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจภายใต้ยุทธศาสตร์การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน โดยในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 - 2564) ซึ่งเป็นช่วง 5 ปีแรกของแผนยุทธศาสตร์ศาสตร์ชาติได้กำหนดเป้าหมายอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจเฉลี่ยร้อยละ 5.0 ต่อปี โดยการผลิตภาคเกษตรกรรมจะต้องขยายตัวไม่ต่ำกว่าเฉลี่ยร้อยละ 3.0 ต่อปี

2. จากข้อมูลปี 2561 การผลิตภาคเกษตรกรรมมีสัดส่วนเพียงร้อยละ 8.1 ของมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (Gross Domestic Product) แต่เป็นภาคเศรษฐกิจที่มีจำนวนแรงงานถึงประมาณ 12.1 ล้านคน หรือคิดเป็นสัดส่วนประมาณร้อยละ 32.1 ของกำลังแรงงานทั้งหมดในระบบเศรษฐกิจ (37.86 ล้านคน) การมีมูลค่าการผลิตที่ต่ำแต่มีจำนวนแรงงานที่มากทำให้รายได้ต่อหัวของประชากร (GDP per capita) ในภาคเกษตรกรรมอยู่ที่ประมาณ 108,804 บาทต่อคนต่อปี

ต่ำกว่ารายได้ต่อหัวของประชากรนอกภาคเกษตรซึ่งอยู่ที่ 590,078 บาทต่อคนต่อปี สะท้อนความเหลื่อมล้ำในการกระจายรายได้ระหว่างประชากรในการผลิตสาขาเกษตรกรรมกับภาคการผลิตอื่น ๆ สอดคล้องกับรายงานการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนในปี 2560 ซึ่งพบว่า มีจำนวนผู้มีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจนทั่วประเทศประมาณ 5.3 ล้านคน โดยเป็นแรงงานอยู่ในภาคเกษตรกรรม 1.83 ล้านคน คิดเป็นประมาณร้อยละ 15.1 ของเกษตรกรทั้งหมด ดังนั้นการยกระดับรายได้ภาคเกษตรจะสามารถลดปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำทางด้านรายได้ซึ่งจะเป็นการตอบสนองโดยตรงต่อยุทธศาสตร์การสร้างโอกาสความเสมอภาคและความเท่าเทียมทางสังคม โดยในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 ได้กำหนดเป้าหมายการลดค่าสัมประสิทธิ์ความไม่เสมอภาค (Gini Coefficient) ลงเป็น 0.41 และลดสัดส่วนคนจน (Poverty Ratio) ลงเป็นร้อยละ 6.5 เมื่อสิ้นสุดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12

หากพิจารณาโครงสร้างการผลิตภาคเกษตรกรรมจะพบว่า ข้าวเป็นสาขาการผลิตที่มีความสำคัญที่สุดในภาคเกษตรกรรมทั้งในมิติทางเศรษฐกิจและสังคม **ในด้านเศรษฐกิจ** ในปี 2561 ประเทศไทยมีผลผลิตข้าวประมาณ 32 ล้านตัน มีมูลค่าประมาณ 4.8 แสนล้านบาท โดยมีมูลค่าใน GDP ประมาณ 3 แสนล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 24 ของ GDP ภาคเกษตรกรรม และคิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 2 ของ GDP ทั้งประเทศ **ในด้านสังคม** ประชากรที่มีอาชีพเกษตรกรผู้ปลูกข้าวมีประมาณ 4 ล้านครัวเรือน คิดเป็นประมาณร้อยละ 18.7 ของครัวเรือนทั้งหมด (21.3 ล้านครัวเรือน) สำหรับการไ้ที่ดิน การเพาะปลูกข้าวมีการไ้ที่ดินประมาณ 68 ล้านไร่ คิดเป็นประมาณร้อยละ 45.6 ของพื้นที่เกษตรกรรมทั้งหมด อย่างไรก็ตาม ปัญหาความยากจนของประเทศยังคงกระจุกตัวอยู่ในภาคเกษตรและชนบท ในขณะที่รายได้และสภาพความเป็นอยู่ของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวยังคงได้รับผลกระทบจากปัญหาประสิทธิภาพการผลิตต่ำ ต้นทุนสูง และภาวะความผันผวนของราคาข้าวในตลาดโลก ดังนั้นการแก้ปัญหาในภาคการผลิตข้าวทั้งในด้านการขยายตัวต่ำ ประสิทธิภาพการผลิตต่ำ รายได้ต่อหัวต่ำ จะเป็นการแก้ไขปัญหาที่สามารถตอบโจทย์การพัฒนาภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติได้อย่างมีนัยสำคัญ ทั้งในด้านยุทธศาสตร์การพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขัน และยุทธศาสตร์การสร้างโอกาสความเสมอภาคและความเท่าเทียมทางสังคม

การแก้ไขปัญหาภาคเกษตรกรรม โดยเฉพาะปัญหาการผลิตข้าวเป็นปัญหาที่มีความยุ่งยากและสลับซับซ้อนมากที่สุดในบรรดาการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจด้านการผลิตรายสาขา เนื่องจากมีปัจจัยทางเศรษฐกิจสังคม (Socioeconomics) หลายประการเข้ามาเกี่ยวข้องซึ่งในช่วงที่ผ่านมารัฐบาลได้ดำเนินนโยบายเพื่อยกระดับผลิตภาพการผลิตภาคเกษตรกรรมและแก้ไขปัญหาความยากจนในภาคเกษตร โดยเฉพาะในสาขาการผลิตข้าวอย่างต่อเนื่อง โดยประกอบด้วยนโยบาย 3 กลุ่มหลัก คือ กลุ่มมาตรการด้านสินเชื่อ ประกอบด้วย แหล่งสินเชื่อที่สำคัญ ๆ ได้แก่ การปล่อยสินเชื่อโดยธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร กลุ่มมาตรการด้านการเพิ่มผลผลิต โดยเฉพาะการพัฒนาพื้นที่ชลประทาน การพัฒนาแหล่งน้ำนอกเขตชลประทาน การพัฒนาพันธุ์ข้าว และการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม และกลุ่มมาตรการด้านแทรกแซงราคาข้าว การดำเนินมาตรการดังกล่าวได้ใช้งบประมาณเป็นจำนวนมาก ซึ่งจะเห็นได้จากมาตรการด้านการแทรกแซงราคาเพียงมาตรการเดียวในช่วงปี 2552 - 2556 ได้ใช้เม็ดเงินไปถึง ประมาณ 783,000 ล้านบาท (ประกันรายได้เกษตรกรอยู่ที่ประมาณ 123,000 ล้านบาท นโยบายรับจำนำสินค้าเกษตรใช้งบประมาณประมาณ 660,000 ล้านบาท)

ซึ่งทำให้รัฐบาลมีภาระหนี้สาธารณะที่สูงขึ้น โดยหนี้สาธารณะคงค้างของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรเพิ่มขึ้นจาก 3,382 ล้านบาท ณ สิ้นปีงบประมาณ 2551 เป็น 451,132 ล้านบาท ณ สิ้นเดือนมีนาคม 2557 และส่งผลให้หนี้สาธารณะคงค้างของประเทศเพิ่มสูงขึ้นจาก 3,391,215 ล้านบาท (ร้อยละ 37.4 ของ GDP) เป็น 5,550,390 ล้านบาท (ร้อยละ 46.1 ของ GDP)

แม้กระนั้นก็ตาม ผลจากการดำเนินนโยบายดังกล่าวไม่สามารถยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันของการผลิตภาคเกษตรและยกระดับฐานะความเป็นอยู่ของเกษตรกรได้อย่างเป็นรูปธรรม โดย (1) ในด้านภาคการผลิต ผลผลิตต่อไร่ของไทยยังต่ำกว่าเวียดนามและอินเดีย ซึ่งเป็นประเทศคู่แข่งที่สำคัญของไทย โดยในปี 2557 - 2561 ประเทศไทยมีผลผลิตข้าวนาปีเฉลี่ยประมาณ 332 ตันต่อตารางกิโลเมตร เทียบกับผลผลิตของจีน เวียดนาม และอินเดียที่ประมาณ 753 622 และ 406 ตันต่อตารางกิโลเมตร ตามลำดับ และต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของโลกซึ่งอยู่ที่ประมาณ 502 กิโลกรัมต่อไร่ (2) ในด้านฐานะความเป็นอยู่ของเกษตรกร จากรายงานการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนในปี 2560 พบว่ามีจำนวนผู้มีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจนทั่วประเทศประมาณ 5.3 ล้านคน ซึ่งส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่ในภาคเกษตร

นอกเหนือจากความสำเร็จของแผนพัฒนาภาคเกษตรกรรมแล้ว การพัฒนาภาคเกษตรกรรมและฐานะความเป็นอยู่ของเกษตรกรในระยะ 5 - 10 ปีข้างหน้า ยังมีแนวโน้มที่จะต้องเผชิญกับปัญหาความท้าทายที่สำคัญ ๆ ประกอบด้วย (1) แนวโน้มราคาสินค้าขึ้นป้อนในตลาดโลกที่รวมถึงราคาสินค้าเกษตรของไทยที่ยังมีแนวโน้มทรงตัวอยู่ในระดับต่ำและยังไม่มีแนวโน้มที่จะกลับเข้าสู่จุดสูงสุดของวัฏจักรราคาสินค้าเช่นที่เคยเกิดขึ้นในช่วงปี 2551 - 2554 (2) การเพิ่มขึ้นของการแข่งขันในด้านการผลิตจากประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะกลุ่มประเทศ CLMV ซึ่งมีต้นทุนแรงงานที่ต่ำกว่าและมีความได้เปรียบในด้านความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่การผลิต (3) การใช้เทคโนโลยีการผลิตและการบริหารการผลิตสมัยใหม่ของกลุ่มทุนข้ามชาติที่ทำการผลิตสินค้าเกษตรในจีนและกลุ่มประเทศ CLMV (4) การปรับตัวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุของแรงงานภาคเกษตรและประชากรไทยในภาพรวม และ (5) แรงกดดันทางการคลังและการเพิ่มขึ้นของหนี้สาธารณะ ซึ่งเป็นข้อจำกัดต่อการให้ความช่วยเหลือแก่เกษตรกร

ความสำเร็จในระดับที่น่าพอใจของมาตรการแก้ไขปัญหาในภาคเกษตร โดยเฉพาะในด้านการเพิ่มผลิตภาพการผลิตและการแก้ไขปัญหาความยากจนของเกษตรกร โดยเฉพาะปัญหาผลิตภาพการผลิตข้าวและปัญหาความยากจนของชาวนา รวมทั้งความท้าทายต่อการพัฒนาภาคเกษตรในอนาคตทั้งแนวโน้มสถานการณ์ด้านราคาและแนวโน้มการแข่งขันที่รุนแรงมากขึ้นจากกลุ่มประเทศ CLMV และกลุ่มทุนข้ามชาติ ตลอดจนบทเรียนที่ได้รับจากมาตรการแทรกแซงราคาสินค้าเกษตร ทำให้ภาครัฐให้ความสำคัญกับมาตรการพัฒนาภาคเกษตรในด้านการพัฒนาการผลิตมากขึ้น โดยเฉพาะแนวทางการส่งเสริมการเกษตรแปลงใหญ่ ซึ่งหน่วยงานภาครัฐ เช่น สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สภาปฏิรูปแห่งชาติ และรัฐบาล เล็งเห็นว่า จะสามารถช่วยแก้ปัญหาการผลิตในภาคเกษตรกรรมและปัญหารายได้เกษตรกรได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยเรื่องดังกล่าวได้ถูกบรรจุไว้ในแนวทางการพัฒนาภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 ในขณะที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้กำหนดให้ปีงบประมาณ 2560 เป็นปีของการขับเคลื่อนการเกษตรแบบแปลงใหญ่ รวมทั้งอยู่ใน

นโยบายของรัฐบาลภายใต้การนำของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา มาอย่างต่อเนื่องนับจากปี 2557 จนถึงปัจจุบัน

โดยหลักการแล้วการทำเกษตรแปลงใหญ่ขึ้นอยู่กับกรอบแนวคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ว่าด้วยการประหยัดต่อขนาด (Economy of Scale) โดยการรวบรวมพื้นที่เกษตรแปลงเล็ก ๆ หลาย ๆ แปลงเข้ามาบริหารจัดการร่วมกัน ทั้งในด้านการวางแผนการผลิต การดำเนินการผลิต การใช้ปัจจัยการผลิต และการบริหารจัดการผลผลิต ซึ่งโดยหลักการแล้ว หากมีการดำเนินการดังกล่าวจะช่วยสนับสนุนการขยายตัวทางเศรษฐกิจและยกระดับรายได้ของเกษตรกรได้ โดยผ่านกลไกที่สำคัญ ๆ 5 ประการ ประกอบด้วย (1) การรวมแปลงผลิต จะทำให้สัดส่วนการใช้ปัจจัยการผลิตต่อพื้นที่การผลิตเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งจะเป็นปัจจัยสนับสนุนให้การขยายตัวของการผลิตภาคการเกษตรและนอกภาคเกษตรเพิ่มขึ้น (2) ด้านแรงงาน การทำเกษตรแปลงใหญ่จะสามารถลดปัญหาการทำงานต่ำกว่าระดับ (Underemployment) และเปิดโอกาสให้แรงงานส่วนเกินในภาคเกษตรมีทางเลือกในการประกอบอาชีพอื่นเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว โดยที่ยังมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินและรายได้จากการทำเกษตรเช่นเดิม โดยที่แรงงานส่วนเกินที่ถูกปลดปล่อยออกจากภาคเกษตรดังกล่าวจะสามารถเป็นปัจจัยสนับสนุนการขยายตัวของภาคเศรษฐกิจอื่น ๆ (3) ด้านปัจจัยทุน การทำเกษตรแปลงใหญ่จะเป็นการระดมทุนในการจัดหาเครื่องมือเครื่องจักรในการผลิต (4) ด้านการตลาด การทำเกษตรแปลงใหญ่จะทำให้เกษตรกรมีอำนาจต่อรอง ทั้งในด้านการจำหน่ายผลผลิตและการจัดซื้อวัตถุดิบและเครื่องจักรเครื่องมือในการผลิตมากขึ้น และ (5) ด้านการบริหารจัดการภาครัฐ การทำเกษตรแปลงใหญ่จะทำให้การบริหารจัดการในการให้ความช่วยเหลือเกษตรกรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ทั้งในด้านการให้ความช่วยเหลือ ด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การให้ความช่วยเหลือในด้านวัตถุดิบและปัจจัยการผลิต การให้การสนับสนุนด้านเครื่องจักรกลทางการเกษตร รวมทั้งการให้ความช่วยเหลือทางด้านการตลาด การรับรองคุณภาพมาตรฐาน การสนับสนุนเกษตรกรอินทรีย์ และการผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะช่วยตอบสนองเป้าหมายภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพคน และยุทธศาสตร์การสร้างความเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ภายใต้กรอบยุทธศาสตร์ชาติได้อีกทางหนึ่ง นอกจากนี้การทำเกษตรแปลงใหญ่ยังเป็นการสนับสนุนการรวมกลุ่มของเกษตรกรที่สามารถพัฒนาจากการรวมกลุ่มเพื่อการผลิตเพียงอย่างเดียวเป็นการรวมกลุ่มเพื่อการผลิตและการค้า หรือทักษะการประกอบการด้านการเกษตรที่ครบวงจรทั้งในด้านการผลิตและการตลาด ซึ่งเป็นทักษะที่จำเป็นของเกษตรกรไทยที่จะต้องปรับเปลี่ยนจากการเป็นผู้ใช้แรงงานเพื่อการผลิตเป็นผู้ประกอบการ ภายใต้แรงกดดันจากการเสียเปรียบด้านค่าแรงและต้นทุนการผลิตให้กับประเทศเพื่อนบ้าน

ดังนั้น ภายใต้กรอบทฤษฎีและแนวโน้มปัญหาความท้าทายของภาคเกษตรในอนาคต การทำเกษตรแปลงใหญ่ จึงเป็นแนวทางที่สำคัญในการแก้ไขปัญหาในภาคเกษตรที่มีอยู่ในปัจจุบันทั้งในด้านประสิทธิภาพการผลิตและรายได้เกษตรกรที่อยู่ในระดับต่ำ รวมทั้งเป็นแนวทางการพัฒนาภาคเกษตรที่สำคัญที่สามารถตอบสนองเป้าหมายของยุทธศาสตร์การพัฒนาภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการทำเกษตรแปลงใหญ่ในกรณีของนาข้าวแปลงใหญ่ในช่วงที่ผ่านมาจะสามารถนำไปสู่การลดต้นทุนการผลิตแต่ยังไม่สามารถยกระดับรายได้ของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวได้อย่างเป็นรูปธรรม สอดคล้องกับนโยบายในปัจจุบันรัฐบาลที่เริ่มนำมาตรึงการแก้ไขปัญหาระยะสั้นกลับมาใช้ใน

การแก้ไขปัญหารายได้เกษตรกรมากขึ้น โดยเฉพาะมาตรการประกันรายได้เกษตรกร ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า จะสามารถใช้ในการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า แต่ไม่สามารถที่จะช่วยในการตอบสนองเป้าหมายการพัฒนาภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติทั้งในด้านการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันและการลดปัญหา ความเหลื่อมล้ำทางด้านรายได้ได้อย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน นอกจากนี้ มาตรการดังกล่าวยังจะส่งผล ด้านลบต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจและเสถียรภาพทางการคลัง รวมทั้งมีแนวโน้มที่จะเป็นอุปสรรค ต่อการพัฒนาภาคเกษตรภายใต้แนวทางการพัฒนาเกษตรแปลงใหญ่ในระยะถัดไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์หลัก 3 ประการ ประกอบด้วย

1. เพื่อศึกษาผลจากการทำเกษตรแปลงใหญ่ (กรณีนาข้าวแปลงใหญ่) ในด้านการผลิต ประกอบด้วย การลดต้นทุนการผลิต การเพิ่มผลผลิตต่อไร่และรายได้ของเกษตรกรนาแปลงใหญ่ รวมทั้งความเพียงพอของรายได้ต่อการดำรงชีพ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่จะกำหนดความยั่งยืนของ โครงการนาแปลงใหญ่ในอนาคต

2. เพื่อศึกษาปัจจัยและสภาพแวดล้อมด้านการตลาดและการกำหนดราคาที่น่าจะเป็น ปัญหาข้อจำกัดต่อการเพิ่มขึ้นของรายได้เกษตรกรนาแปลงใหญ่ และ

3. เพื่อเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาเพื่อให้การทำเกษตรแปลงใหญ่สามารถ นำไปสู่การยกระดับรายได้ของเกษตรกรได้มากขึ้น ซึ่งจะทำให้การทำเกษตรแปลงใหญ่ (นาข้าว แปลงใหญ่) เป็นไปอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน ซึ่งจะเป็นการแก้ไขปัญหาในภาคเกษตรกรรมทั้งในด้าน ประสิทธิภาพการผลิตและรายได้ของเกษตรกร รวมทั้งสามารถตอบสนองต่อวัตถุประสงค์และ เป้าหมายการพัฒนาภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 ใน ด้านการยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันและการสร้างโอกาสความเสมอภาคและความเท่าเทียม ทางสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

ขอบเขตของการวิจัย

เนื่องจากการทำเกษตรแปลงใหญ่มีอยู่หลายรูปแบบและครอบคลุมพืชเกษตรหลายชนิด โดยปัญหาของการทำเกษตรแปลงใหญ่ของพืชแต่ละชนิดมีปัญหาอุปสรรคและความท้าทายที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ การจัดเก็บข้อมูลมีข้อจำกัดจากการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ดังนั้น รายงานการศึกษาวิจัยฉบับนี้จึงจัดทำในขอบเขตสำคัญ ๆ ประกอบด้วย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา เป็นการศึกษาในด้านผลของการทำเกษตรแปลงใหญ่ (นาข้าว แปลงใหญ่) ที่มีต่อการเพิ่มผลผลิต การลดต้นทุนการผลิต การเพิ่มรายได้ รวมทั้งการศึกษา สภาพแวดล้อมทางการตลาดและการกำหนดราคาของผลผลิตที่ได้จากการทำเกษตรแปลงใหญ่ (นาข้าวแปลงใหญ่) และการจัดทำข้อเสนอแนะเพื่อให้การทำเกษตรแปลงใหญ่สามารถนำไปสู่การเพิ่ม รายได้ของเกษตรกรนาแปลงใหญ่อย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรมมากขึ้น

2. ขอบเขตด้านประชากร เนื่องจากนาข้าวแปลงใหญ่ประกอบด้วยข้าวหลายชนิด โดย ข้าวแต่ละชนิดมีต้นทุนการผลิตและราคาที่แตกต่างกัน ดังนั้นในการศึกษานี้จึงมุ่งเน้นการทำงาน

แปลงใหญ่ในกรณีของข้าวหอมมะลิ โดยการคัดเลือกกรณีศึกษาจากตัวอย่างของการทำนาข้าวแปลงใหญ่ที่ประสบความสำเร็จ ในการลดต้นทุนการผลิตและการเพิ่มผลผลิตต่อไร่ซึ่งเป็นไปตามวัตถุประสงค์ขั้นต้นของการทำเกษตรแปลงใหญ่ เพื่อใช้ในการวิเคราะห์ศึกษาว่าสามารถที่จะบรรลุวัตถุประสงค์ที่จะยกระดับรายได้ของเกษตรกรอย่างเป็นรูปธรรม รวมทั้งการวิเคราะห์สาเหตุหลักที่ทำให้การทำเกษตรแปลงใหญ่ไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ขั้นปลายดังกล่าวได้ เพื่อนำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการแก้ไขปัญหาเพื่อให้การทำนาแปลงใหญ่สามารถนำไปสู่การยกระดับรายได้ของเกษตรกรชาวนา และสามารถตอบสนองวัตถุประสงค์ของยุทธศาสตร์การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน และการสร้างโอกาสความเสมอภาคและความเท่าเทียมทางสังคมภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 ต่อไป

3. ขอบเขตด้านระยะเวลาในการวิจัย เป็นการดำเนินการวิจัยในช่วงเดือนธันวาคม 2562 - พฤษภาคม 2563

วิธีดำเนินการวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดย

1. การเก็บข้อมูล ประกอบด้วย ข้อมูลปฐมภูมิที่ได้จากการจัดเก็บจากเกษตรกรที่ทำเกษตรแปลงใหญ่ซึ่งผู้ศึกษาวิจัยเคยจัดเก็บข้อมูลจากการลงพื้นที่ร่วมกับเจ้าหน้าที่กองยุทธศาสตร์และการวางแผนเศรษฐกิจมหภาค สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพื่อศึกษาดูงานการทำเกษตรแปลงใหญ่ภายใต้โครงการเพิ่มขีดความสามารถในการวิเคราะห์เศรษฐกิจ รวมทั้งที่ผู้ศึกษาวิจัยลงพื้นที่จัดเก็บในช่วงของการทำศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรแปลงใหญ่ในช่วงก่อนหน้า และข้อมูลทุติยภูมิ ประกอบด้วย ข้อมูลการสำรวจโครงข่ายการจัดทำตารางปัจจัยการผลิตและผลผลิต (Input /Output Table) ของสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ รวมทั้งข้อมูลของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะข้อมูลจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ สำนักงานสถิติแห่งชาติ รวมทั้งเอกสารตำรา และเอกสารวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. การวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการศึกษาวเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยนำข้อมูลที่จัดเก็บได้มาทำการวิเคราะห์เชื่อมโยงกับกรอบองค์ความรู้และแนวคิดด้านทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ต่าง ๆ ที่สำคัญ อาทิ กรอบแนวคิดการประหยัดต่อขนาด ผลภาพการผลิต โครงสร้างตลาดและการกำหนดราคา เพื่อวิเคราะห์ปัญหาและเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาต่อไป และ

3. การนำเสนอข้อมูล เป็นการนำเสนอข้อมูลในลักษณะสถิติเชิงพรรณนา ที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของข้อมูลสำคัญ ๆ ที่เกี่ยวข้องในแผนภาพและตารางต่าง ๆ

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

การศึกษาวจัยในครั้งนี้คาดว่าจะทำให้ได้รับประโยชน์ที่สำคัญ ๆ 3 ประการ คือ

1. ทำให้ทราบบทบาทของการทำเกษตรแปลงใหญ่ (นาแปลงใหญ่) ในการลดต้นทุนการผลิต การเพิ่มผลผลิตต่อไร่ และขีดความสามารถในการยกระดับรายได้เกษตรกรชาวนาที่เป็นสมาชิกนาแปลงใหญ่

2. ทำให้ทราบสภาพแวดล้อมด้านการตลาดและการกำหนดราคาที่อาจจะปัญหาอุปสรรคที่สำคัญของการทำเกษตรแปลงใหญ่ (นาแปลงใหญ่) ในการยกระดับรายได้เกษตรกรชาวนา และ

3. ทำให้ทราบแนวทางในการแก้ไขปัญหาของการทำเกษตรแปลงใหญ่ (นาแปลงใหญ่) ในการยกระดับรายได้เกษตรกรชาวนา ซึ่งจะช่วยให้เกษตรกรชาวนามีระดับรายได้ที่สูงขึ้น และสามารถนำไปสู่การทำเกษตรแปลงใหญ่ (นาแปลงใหญ่) ที่สามารถตอบสนองต่อเป้าหมายของยุทธศาสตร์การเพิ่มขีดความสามารถการแข่งขัน และการสร้างโอกาสความเสมอภาคและความเท่าเทียมทางสังคม ภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 ได้มากขึ้น

บทที่ 2

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ความนำ

เกษตรแปลงใหญ่ (Large Scale Farming) โดยทั่วไปหมายถึง กิจกรรมการเพาะปลูกพืช และการเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่ขนาดใหญ่และมีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ แม้ว่าจะยังไม่มีคำนิยามที่เป็นสากลว่า จะต้องมียพื้นที่ขนาดเท่าไร ใช้เทคโนโลยีในระดับใด และมีองค์ประกอบอย่างไรจึงจะถือว่าเป็นเกษตรแปลงใหญ่ แต่จากรายงานการวิจัยเรื่อง Large Scale Farms In Perspective ที่จัดทำโดยกระทรวงเกษตรสหรัฐฯ (1987) ระบุว่า ระบบเกษตรแปลงใหญ่เกิดขึ้นจากฟาร์มเดิมที่อาจมีขนาดใหญ่อยู่แล้ว แต่มีการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ หรืออาจจะเกิดขึ้นจากฟาร์มขนาดเล็กที่มีการบริหารจัดการในระดับครอบครัว แต่มีการพัฒนาขึ้นเป็นระบบเกษตรแปลงใหญ่โดยการรวมตัวเข้ากับฟาร์มขนาดเล็กอื่น ๆ โดยฟาร์มต่าง ๆ ที่มีลักษณะเป็นเกษตรแปลงใหญ่เหล่านี้ โดยทั่วไปจะมีผลผลิตต่อขนาดที่ดินเพิ่มขึ้น โดยในกรณีของสหรัฐฯ พบว่า ฟาร์มขนาดใหญ่มีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องนับจากปี 1972

อย่างไรก็ตาม ในกรณีของประเทศไทย คำว่าเกษตรแปลงใหญ่เป็นคำค่อนข้างใหม่ แต่เอกสารเรื่อง สรุปสาระสำคัญของโครงการตามนโยบายสำคัญ (Agenda) 15 โครงการ ที่จัดทำโดยกรมส่งเสริมการเกษตร (2561) กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้ให้คำนิยามว่าเกษตรแปลงใหญ่ หมายถึง วิธีการหนึ่งในการเพิ่มความได้เปรียบทางการแข่งขันของหน่วยผลิตด้วยการคำนวณทางเศรษฐศาสตร์ เพื่อวิเคราะห์ปริมาณการผลิตที่มีประสิทธิภาพสูงสุดหรืออีกนัยหนึ่งคือ การบริหารความสัมพันธ์ที่เหมาะสมระหว่างต้นทุนการผลิตกับปริมาณการผลิต/ขนาดการผลิต เพื่อให้เกิดการประหยัดต่อขนาด (Economies of Scale) ซึ่งจะเกิดขึ้นได้โดยการผลักดันให้เกษตรกรรวมกลุ่มการผลิต การจัดหาปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพดี (พันธุ์พืช ปุ๋ย เครื่องจักรกลทางการเกษตร และเทคโนโลยีสมัยใหม่) การจัดการด้านการตลาดและห่วงโซ่อุปทาน รวมทั้งมีการบริหารจัดการฟาร์มที่ดีเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของธุรกิจ ประกอบด้วย การเพิ่มขีดความสามารถในการสร้างกำไร ความมั่นคงของกิจการและการเติบโตผลผลิตหรือผลิตภัณท์เพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดอย่างไม่สิ้นสุดและความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม เช่น การรับรองมาตรฐานสินค้าเกษตรและคุณค่าทางโภชนาการ

ในขณะที่เอกสารของสำนักวิชาการ สำนักเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร (2561) เรื่องเกษตรแปลงใหญ่ กล่าวว่า เกษตรแปลงใหญ่ คือ โครงการระบบส่งเสริมการเกษตรแปลงใหญ่ซึ่งเป็นหนึ่งในโครงการสำคัญของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนให้เกษตรกรมีการรวมกลุ่มและบริหารจัดการการผลิตและการตลาดร่วมกัน ทำให้เกิดการรวมกันผลิตและรวมกันจำหน่ายโดยมีตลาดรองรับที่แน่นอน รวมทั้งเพื่อให้เกษตรกรสามารถลดต้นทุนการผลิตและมีผลผลิตต่อหน่วยเพิ่มขึ้นและเพื่อให้ผลผลิตมีคุณภาพได้มาตรฐาน ภายใต้การบูรณาการของหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ซึ่งมีพื้นที่เป้าหมายของการส่งเสริมเกษตรแปลงใหญ่จำนวน 30 ล้านไร่

มีระยะเวลาโครงการปี 2560 - 2564 โดยมีหน่วยงานรับผิดชอบหลักคือ กรมส่งเสริมการเกษตรและมีหน่วยงานรับผิดชอบรอง ได้แก่ กรมปศุสัตว์ กรมประมง กรมชลประทาน กรมวิชาการเกษตร กรมการข้าว กรมพัฒนาที่ดิน กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม กรมหม่อนไหม สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ และสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร

การทำเกษตรแปลงใหญ่ในประเทศต่าง ๆ และแรงจูงใจในการทำเกษตรแปลงใหญ่

การศึกษาบทบาทของขนาดการผลิตในภาคเกษตรและการใช้เทคโนโลยีการผลิตในภาคเกษตรที่มีต่อการสนับสนุนการขยายตัวของการผลิตภาคเกษตรและการพัฒนาเศรษฐกิจในภาพรวมมีมาอย่างช้านาน โดยการศึกษาของ T.W. Schultz (1964) ในเรื่อง Transforming Traditional Agriculture ได้เสนอแนะให้เกษตรแปลงเล็กที่มีการบริหารจัดการในระดับครอบครัวปรับเปลี่ยนตัวเองเพื่อตอบสนองต่อการตลาดและเทคโนโลยีการผลิตแบบใหม่ รายงานการศึกษาโดย Mellor (1976) และนักวิจัยอีกหลาย ๆ ท่าน ชี้ให้เห็นว่าการเพิ่มขึ้นของผลผลิตภาพการผลิตของเกษตรกรอย่างเป็นวงกว้างจะเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งหากประสบความสำเร็จจะแสดงออกมาในรูปของอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้น และผลประโยชน์จากการประหยัดต่อขนาดมีความชัดเจนมากขึ้น

ในขณะที่การศึกษาโดย Tasso Adamopoulos และ Diego Restuccia (2011) เรื่อง The Size Distribution of Farms and International Productivity Differences แสดงให้เห็นข้อเท็จจริงสำคัญสองประการ คือ ประการแรก ขนาดของฟาร์มในประเทศรายได้ต่ำและประเทศรายได้สูงมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ จากการใช้ข้อมูลเปรียบเทียบของประเทศต่าง ๆ พบว่า ในบรรดาประเทศที่มีรายได้ต่ำสุด (เปอร์เซ็นต์ไทล์ที่ 1 - 20) มีขนาดฟาร์มประมาณ 1.6 เฮกตาร์ ในขณะที่ประเทศที่มีรายได้สูงสุด (เปอร์เซ็นต์ไทล์ที่ 81 - 100) มีขนาดฟาร์มประมาณ 54 เฮกตาร์ สูงกว่าขนาดฟาร์มในประเทศยากจนถึง 34 เท่า นอกจากนี้ ในประเทศยากจนมีสัดส่วนของฟาร์มที่มีพื้นที่ต่ำกว่า 2 เฮกตาร์ มากกว่าร้อยละ 70 ของฟาร์มทั้งหมด ในขณะที่ในประเทศรายได้สูงมีขนาดฟาร์มที่เล็กกว่า 2 เฮกตาร์ น้อยกว่าร้อยละ 15 ของฟาร์มทั้งหมด ประการที่สอง ฟาร์มขนาดใหญ่มีผลผลิตภาพของแรงงานสูงกว่าฟาร์มขนาดเล็ก ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ขนาดของฟาร์มอาจจะเป็นปัจจัยที่ทำให้ผลผลิตภาพการผลิตในภาคเกษตรมีความแตกต่างกัน โดยข้อมูลจากฟาร์มในประเทศสหรัฐอเมริกาแสดงให้เห็นว่า ฟาร์มขนาดใหญ่มีมูลค่าเพิ่ม (Value Added) ต่อแรงงานสูงกว่าฟาร์มขนาดเล็กถึง 16 เท่า เช่นเดียวกับข้อมูลในประเทศกำลังพัฒนาต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นว่า ผลผลิตภาพของแรงงานเพิ่มขึ้นเมื่อฟาร์มมีขนาดใหญ่ขึ้น ในขณะที่การศึกษาของ Collier และ Dercon (2009) ชี้ให้เห็นว่า ความล้มเหลวของความพยายามในการพัฒนาเกษตรแปลงเล็กในแอฟริกาและความสำเร็จที่เด่นชัดในการพัฒนาภาคเกษตรในลักษณะฟาร์มขนาดใหญ่ในบราซิล ทำให้หลายประเทศเริ่มให้ความสำคัญกับการใช้เกษตรแปลงใหญ่ที่มีการใช้เครื่องจักรและเทคโนโลยีเป็นแนวทางในการพัฒนาภาคการเกษตรมากขึ้น เช่นเดียวกับการศึกษาของ Deininger และ Byerlee (2010) ที่พบว่า แม้ว่าฟาร์มส่วนใหญ่

จะยังมีการดำเนินการและบริหารจัดการโดยเจ้าของ แต่การทำฟาร์มในลักษณะฟาร์มขนาดใหญ่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในลาตินอเมริกา ยุโรปตะวันออก พีชบางชนิดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และในแอฟริกา โดยเฉพาะในกลุ่มการผลิตพืชไร่ซึ่งต้องการผลผลิตสินค้าเข้ากับกระบวนการแปรรูปซึ่งทำให้กระบวนการการผลิตมีประสิทธิภาพมากขึ้นและผลประโยชน์จากการประหยัดต่อขนาดมีความชัดเจนมากขึ้น

นอกจากนั้น จากประสบการณ์ของประเทศต่าง ๆ พบว่า มีปัจจัยสนับสนุนอื่น ๆ ที่ทำให้การจตุตคกรการผลิตทางการเกษตรมีขนาดใหญ่มากขึ้นตามลำดับ ประกอบด้วย

1. การเพิ่มขึ้นของค่าแรงในภาคเกษตร
2. ความต้องการของภาครัฐในการที่จะลดช่องว่างรายได้ระหว่างประชากรในภาคเกษตรกับภาคเกษตร
3. พัฒนาการทางด้านเทคโนโลยีที่ทำให้ผลประโยชน์จากการประหยัดต่อขนาดในภาคเกษตรมีความชัดเจนมากขึ้น โดยเฉพาะความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีเครื่องจักรกล เทคโนโลยีการควบคุมคุณภาพผลผลิตให้มีมาตรฐานเดียวกัน และเทคโนโลยีในการติดตามดูแลปฏิบัติการในระดับฟาร์ม
4. การเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมผู้บริโภคที่ให้ความสำคัญมากขึ้นกับผลผลิตทางการเกษตรที่มีการบริหารจัดการคุณภาพตลอดห่วงโซ่การผลิต
5. ความต้องการขยายพื้นที่การเพาะปลูกภาคเกษตรในพื้นที่ขาดแคลนแรงงานและมีข้อจำกัดในด้านการใช้แรงงานต่างชาติ และ
6. การพัฒนาเกษตรขนาดใหญ่จากกลุ่มธุรกิจที่ประกอบการอุตสาหกรรมเกษตรแปรรูปและกลุ่มธุรกิจเกษตรข้ามชาติขนาดใหญ่ประเทศ ในขณะที่ Leibniz Institute of Agricultural Development in Transition Economies (2017) รายงานว่า การขยายขนาดของฟาร์มในภูมิภาคต่าง ๆ เป็นไปอย่างต่อเนื่อง โดยปรากฏการณ์ดังกล่าว มีปัจจัยสนับสนุนมาจากการประหยัดต่อขนาด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภายใต้พัฒนาการของเทคโนโลยีทางการเกษตรทั้งเทคโนโลยีด้านการผลิตและการบริหารจัดการที่ทำให้การทำฟาร์มขนาดใหญ่ได้รับผลตอบแทนที่สูงกว่าและเร็วกว่าการทำฟาร์มขนาดเล็ก

นอกจากนั้น พัฒนาการของเกษตรแปลงใหญ่ในภูมิภาคต่าง ๆ ยังมีปัจจัยสนับสนุนเพิ่มเติมมาจากปัจจัยเฉพาะบางประการ เช่น ในกรณีของยูเครนซึ่งการทำเกษตรแปลงใหญ่มีปัจจัยผลักดันเพิ่มเติมจากการทำสัญญาเช่าที่ดินซึ่งส่วนใหญ่เป็นการทำสัญญาระยะยาว และในกรณีของบางพื้นที่ในบราซิล อาเจนตินา ทางตอนใต้ของรัสเซีย และทางตอนเหนือของคาซัคสถานซึ่งการทำเกษตรแปลงใหญ่มีปัจจัยสนับสนุนเพิ่มเติมจากการมีพื้นที่ว่างเปล่าจำนวนมาก นอกจากนี้ งานวิจัยหลายชิ้นได้กล่าวไว้ว่า พัฒนาการของเกษตรแปลงใหญ่มีสาเหตุมาจากข้อจำกัดของการทำเกษตรแปลงเล็ก ซึ่งโดยทั่วไปประสบปัญหาสภาพการผลิตที่อยู่ในระดับต่ำ ต้นทุนการผลิตและต้นทุนวัตถุดิบสูง ไม่สามารถใช้ระบบแบ่งงานกันทำ ขาดการรับรองคุณภาพผลผลิต ขาดการวิจัยและพัฒนา ไม่สามารถพัฒนาใช้ประโยชน์จากผลิตภัณฑ์พลอยได้ ประสบปัญหาการแข่งขันกับฟาร์มขนาดใหญ่ มีข้อจำกัดในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนและมีความเปราะบางต่อภาวะวิกฤติ

การทำเกษตรแปลงใหญ่ในประเทศไทย : แรงจูงใจจากการแก้ไขปัญหาภาคเกษตร

ในกรณีของประเทศไทย เอกสารของสำนักวิชาการ สำนักเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร (2561) เรื่องเกษตรแปลงใหญ่ กล่าวถึงที่มาของเกษตรแปลงใหญ่ว่า ภาคการเกษตรของไทยยังคงประสบปัญหาที่มากมาย เช่น ราคาผลผลิตขาดเสถียรภาพ การใช้ปัจจัยการผลิตไม่เหมาะสม ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ และปัญหานี้สินของครัวเรือนเกษตรกรที่อยู่ในระดับสูง แม้ว่าสภาพการเกษตรของประเทศไทยจะมีจุดแข็งในฐานะที่เป็นผู้ผลิตและส่งออกสินค้าเกษตรและผลิตภัณฑ์ลำดับต้น ๆ ของโลก มีที่ตั้งได้เปรียบเชิงภูมิศาสตร์ สภาพอากาศเหมาะสมสำหรับการเพาะปลูกสินค้าเกษตร แต่มีจุดอ่อนที่สำคัญ ๆ พื้นที่เกษตรส่วนใหญ่อยู่นอกเขตชลประทาน สินค้าเกษตรผลิตอยู่ในพื้นที่ที่ไม่เหมาะสม เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นรายย่อย สถาบันเกษตรกรขาดความเข้มแข็ง ขาดอำนาจต่อรองทางการตลาดและสภาพปัญหาของเกษตรกรซึ่งส่วนใหญ่เป็นรายย่อยมีพื้นที่ไม่มากนัก

ดังนั้นจึงได้ดำเนินการส่งเสริมให้รวมพื้นที่ของเกษตรกรรายย่อยหลายรายให้เป็นพื้นที่ขนาดใหญ่และดำเนินการบริหารจัดการการผลิตในพื้นที่ร่วมกัน ความสำคัญและปัญหาในภาคเกษตรดังกล่าว สอดคล้องกับข้อมูลของหลาย ๆ หน่วยงาน ความสำคัญของภาคเกษตรโดยเฉพาะข้าว ในด้านเศรษฐกิจ ข้อมูลจากรายงานผลผลิตสินค้าเกษตรโลกของกระทรวงเกษตรสหรัฐฯ (2563) แสดงให้เห็นว่า ในช่วงปี 2552 - 2562 ประเทศไทยสามารถผลิตข้าวได้เฉลี่ยปีละ 22 ล้านตันข้าวสาร ในขณะที่ความต้องการใช้ในประเทศ (รวมสต็อก) เฉลี่ยปีละ 11.66 ล้านตันข้าวสาร ทำให้ผลผลิตข้าวประมาณร้อยละ 57 ของผลผลิตทั้งหมดถูกส่งออก โดยในปี 2562 ประเทศไทยมีมูลค่าการส่งออกข้าวประมาณ 1.3 แสนล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 1.73 ของมูลค่าการส่งออกทั้งสิ้น ข้าวจึงเป็นสินค้าส่งออกที่มีความสำคัญเป็นลำดับที่ 20 ของไทย นอกจากนั้น จากสถิติผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศปี 2562 ของสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2562) ซึ่งให้เห็นว่า ข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจที่มีความสำคัญเป็นอันดับหนึ่ง โดยในปี 2562 มีมูลค่าการผลิตข้าวทั้งสิ้น 292,729 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 21.73 ของ GDP ในภาคการเกษตร และคิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 1.73 ของ GDP รวมของประเทศ รวมทั้งมีความเกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมและธุรกิจอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมาก ทั้งโรงสีข้าว โรงงานแปรรูปข้าว อุตสาหกรรมอาหารสำเร็จรูป เป็นต้น ในด้านสังคม การปลูกข้าวเป็นอาชีพที่สำคัญของครัวเรือนในชนบท โดยข้อมูลทะเบียนเกษตรกรของกรมส่งเสริมการเกษตร แสดงให้เห็นว่า ในปี 2559 มีประชากรที่มีอาชีพทำนาประมาณ 3.5 ล้านครัวเรือน คิดเป็นประมาณร้อยละ 16.5 ของครัวเรือนทั้งหมด หรือประมาณ 7.7 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 11.7 ของประชากรทั้งประเทศ และร้อยละ 20.1 ของกำลังแรงงานทั้งหมดของประเทศจำนวน 38.3 ล้านคน มีการใช้ทรัพยากรที่ดินประมาณ 67 ล้านไร่ คิดเป็นประมาณร้อยละ 44.8 ของพื้นที่ภาคการเกษตรทั้งหมด จากความสำคัญดังกล่าว ทำให้อาชีพการปลูกข้าวเป็นแหล่งวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของสังคมไทย

ในด้านปัญหาภาคการเกษตร รายงานของสำนักวิชาการ สำนักเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร (2561) เรื่องเกษตรแปลงใหญ่ ระบุว่า ภาคเกษตรยังมีปัญหาในหลาย ๆ ด้าน สอดคล้องกับข้อมูลของหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งพบว่า ปัญหาความยากจนของประเทศยังคงกระจุกตัวอยู่ในภาคเกษตรและชนบท ในขณะที่รายได้ของเกษตรกรชาวนายังคงได้รับผลกระทบจากปัญหาประสิทธิภาพในการผลิตต่ำ ต้นทุนสูง และภาวะความผันผวนของราคาในตลาดโลก ข้อมูลการสำรวจ

ภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2561) โดยการประมวลผลของสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แสดงให้เห็นว่า แม้ว่าจำนวนคนยากจนและสัดส่วนคนยากจนต่อประชากรทั้งหมดในช่วงปี 2556 - 2560 จะมีแนวโน้มลดลงจาก 7.3 ล้านคน หรือร้อยละ 10.94 ในปี 2556 เหลือ 5.3 ล้านคน หรือร้อยละ 7.87 ในปี 2560 ก็ตาม แต่คนในภาคเกษตรกรรมเป็นกลุ่มที่ประสบปัญหาความยากจนมากที่สุดและมีปัญหาต่อเนื่องมาโดยตลอด โดยในปี 2556 มีคนยากจนในภาคเกษตรกรรมจำนวน 3.12 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 42.74 ของคนยากจนทั้งประเทศ และในปี 2560 มีคนยากจนในภาคเกษตรกรรม 1.63 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 30.75 ของคนยากจนทั้งประเทศ

ตารางที่ 2-1 สัดส่วนและจำนวนคนยากจนตามสถานะทางเศรษฐกิจ ปี 2556 - 2560

ปี พ.ศ.	เส้นความยากจน	คนยากจนทั้งประเทศ		คนยากจนในภาคเกษตรกรรม (ล้านคน)				
	(บาท/คน/เดือน)	จำนวน (ล้านคน)	%ของประชากรทั้งประเทศ	เกษตรกรเจ้าของที่ดิน	เกษตรกรเช่าที่ดิน	คนงานเกษตร	รวม	%ของคนยากจนทั้งประเทศ
2556	2,572	7.3	10.94	2.12	0.45	0.55	3.12	42.74
2558	2,644	4.8	7.21	0.93	0.28	0.39	1.60	33.33
2560	2,686	5.3	7.87	0.89	0.28	0.46	1.63	30.75

ที่มา : ข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ ประมวลผลโดย สำนักพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม สศช.

จากปัญหาความยากจนที่ยังคงกระจุกตัวอยู่ในภาคเกษตร ในช่วงที่ผ่านมา รัฐบาลไทยได้ดำเนินนโยบายและมาตรการด้านเกษตรเพื่อพัฒนาการผลิตข้าวและช่วยเหลือชาวนาผู้มีรายได้น้อยมาอย่างต่อเนื่อง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้การผลิตรวมทั้งให้ความช่วยเหลือแก่เกษตรกรผู้มีรายได้น้อย ประกอบด้วย (1) มาตรการด้านสินเชื่อ โดยมีแหล่งสินเชื่อที่สำคัญ ๆ คือ สินเชื่อโดยธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรซึ่งจากรายงานประจำปีของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (2553) พบว่า มีสินเชื่อภาคเกษตรคงค้างเพิ่มขึ้นจาก 434,419.79 ล้านบาทในปี 2552 เป็น 1,260,272.00 ล้านบาทในปี 2562 หรือเพิ่มขึ้นสุทธิ 825,852.21 ล้านบาท (2) มาตรการด้านการเพิ่มผลผลิต ตลอดช่วงที่ผ่านมา รัฐบาลได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาพื้นที่ชลประทาน (กรมชลประทาน) การพัฒนาแหล่งน้ำนอกเขตชลประทาน การพัฒนาพันธุ์ข้าว (กรมการข้าว) การปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม โดยจากรายงานการบริหารการเงินการคลังภาครัฐของกรมบัญชีกลาง ซึ่งให้เห็นว่า ในช่วงปี 2552 - 2562 กรมชลประทาน กรมการข้าว สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ได้รับงบประมาณรวมกัน 541.6 พันล้านบาท (3) มาตรการแทรกแซงราคาข้าว นโยบายการแทรกแซงราคาข้าวเปลือกเริ่มขึ้นตั้งแต่ปี 2509 โดยมีวิธีการต่าง ๆ กัน เช่น การพยุงราคาข้าว การประกันราคาข้าวเปลือก การประกวดราคาข้าวเปลือก การลดภาระของผู้ส่งออกและส่งเสริมการค้าเสรี การชะลอการขายข้าวเปลือกในช่วงต้นฤดู จากการรวบรวมข้อมูลของผู้วิจัย แสดงให้เห็นว่า ในช่วงปี 2552 - 2556 รัฐบาล ได้ดำเนินนโยบายเพื่อแทรกแซงราคาสินค้า

เกษตรอย่างต่อเนื่อง อาทิ นโยบายประกันรายได้เกษตรกรชาวนาในช่วงปี 2552 - 2553 และนโยบายจํานําข้าวในปี 2554 - 2557 รวมทั้งการแทรกแซงราคาพืชผลสินค้าสำคัญอื่น ๆ จากรายงานผลการดำเนินงานตามมติคณะรัฐมนตรีที่จัดทำโดยกระทรวงการคลัง (2564) ระบุว่า นับจากปี 2552 - 2562 มีการใช้งบประมาณเพื่อการประกันรายได้เกษตรกรผู้ปลูกข้าวรวมประมาณ 125,365.6 ล้านบาท (เป็นเงินกู้ประมาณ 20,000 ล้านบาท) ในขณะที่นโยบายจํานําสินค้าเกษตร (ข้าว) ใช้งบประมาณประมาณ 1,028,316.9 ล้านบาท (เป็นเงินกู้ประมาณ 470,000 ล้านบาท) รวมงบประมาณที่ใช้สำหรับการดำเนินนโยบายแทรกแซงตลาดสินค้าข้าวในช่วงปี 2552 - 2562 มีมากถึงประมาณ 1,156,682.5 ล้านบาท โดยส่วนใหญ่เกิดขึ้นในปี 2552 - 2557 ซึ่งมีการใช้งบประมาณสำหรับการดำเนินนโยบายแทรกแซงตลาดสินค้าข้าว 1,087,531.1 ล้านบาท

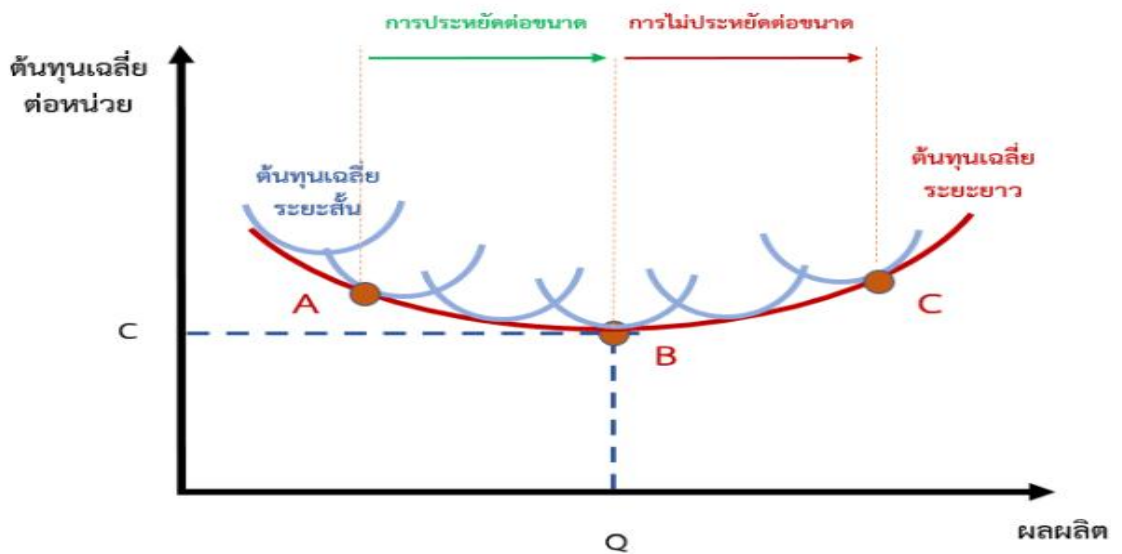
แม้ว่ารัฐบาลจะได้ดำเนินมาตรการเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับภาคการผลิตข้าวและช่วยเหลือชาวนาที่มีรายได้น้อยก็ตาม แต่อาจกล่าวได้ว่า ภาคการผลิตอยู่ในฐานะอ่อนแอและเกษตรกรชาวนายังอยู่ในภาวะความยากจนและประสบปัญหาหนี้สินอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งมีความแตกต่างทางรายได้กับสาขาอาชีพอื่น โดยในด้านภาคการผลิต หากเปรียบเทียบประสิทธิภาพการผลิตจะพบว่า แม้ประเทศไทย จะมีปัจจัยการผลิตที่เอื้ออำนวยต่อการผลิตข้าวทั้งในด้านโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญ ๆ ไม่ว่าจะเป็นระบบชลประทาน ระบบการขนส่ง สภาพดินฟ้าอากาศที่เอื้ออำนวยต่อการจัดสรรงบประมาณและการดำเนินการมาตรการของภาครัฐ อย่างไรก็ตาม รายงานสถิติการเกษตรของประเทศไทยปี 2562 ของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2562) ซึ่งอ้างอิงจากรายงานของ Foreign Agricultural Service ที่จัดทำโดยกระทรวงเกษตรสหรัฐอเมริกา พบว่า ผลผลิตต่อไร่ของไทยยังต่ำกว่าเวียดนามและอินเดียซึ่งเป็นประเทศคู่แข่งที่สำคัญของไทย โดยในช่วงปี 2560 - 2562 ประเทศไทยมีผลผลิตข้าวเฉลี่ยประมาณ 303 กิโลกรัมต่อไร่ เทียบกับประมาณ 780.8 กิโลกรัมต่อไร่ 579.3 กิโลกรัมต่อไร่ และ 421.3 กิโลกรัมต่อไร่ ในจีน เวียดนาม และอินเดีย ตามลำดับ และต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของโลกซึ่งอยู่ที่ประมาณ 488.7 กิโลกรัมต่อไร่ สอดคล้องกับข้อมูลผลผลิตภาพของปัจจัยการผลิตโดยรวม (Total Factor Productivity) รายสาขาเศรษฐกิจที่จัดทำโดยสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่พบว่า ผลผลิตภาพของปัจจัยการผลิตโดยรวมของภาคการเกษตรเฉลี่ยในช่วงปี 2556 - 2560 อยู่ที่เฉลี่ยร้อยละ -1.47 ต่ำกว่าเฉลี่ยร้อยละ -0.9 ของสาขาอุตสาหกรรม และร้อยละ 2.4 ในสาขาบริการ ความอ่อนแอของภาคการผลิตดังกล่าว สอดคล้องกับผลการสำรวจรายได้รายจ่าย และหนี้สินของครัวเรือนไทยของ สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2562) ซึ่งพบว่า รายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนชาวนาอยู่ที่ 13,316 บาทต่อครัวเรือนต่อเดือน ต่ำกว่ารายได้ต่อครัวเรือนทั้งหมดและรายได้ครัวเรือนในภาคเกษตรร้อยละ 49.06 และร้อยละ 38.1 ตามลำดับ

เกษตรแปลงใหญ่กับแนวความคิดเรื่อง การประหยัดต่อขนาดในกรอบทฤษฎีเศรษฐศาสตร์

ในกรอบทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ การทำเกษตรแปลงใหญ่ขึ้นอยู่กับพื้นฐานของกรอบแนวคิดเรื่อง การประหยัดต่อขนาด (Economy of Scale) ของทฤษฎีเศรษฐศาสตร์จุลภาค (Nicholson (1989)) ที่มีความเกี่ยวข้องกับหลักการแบ่งงานกันทำของ Adam Smith โดยกรอบ

แนวคิดการประหยัดต่อขนาด อธิบายว่า การผลิตที่เพิ่มมากขึ้นจะทำให้ต้นทุนเฉลี่ยต่อหน่วย (Average Cost) ลดลง โดยมีสาเหตุสำคัญคือ ต้นทุนคงที่ (Fixed Cost) ต่อหน่วยที่ลดลงซึ่งต้นทุนคงที่สำคัญ ได้แก่ ต้นทุนในการบริหารจัดการองค์กร ต้นทุนการขนส่งและค่าดำเนินการ (Transaction Cost) ขณะที่ต้นทุนแปรผัน (Variable Cost) ในการผลิตต่อหน่วยก็สามารถลดลงจากการผลิตที่เพิ่มมากขึ้นได้เช่นกัน อาทิ ต้นทุนในการเข้าถึงทรัพยากรการผลิตที่ลดลงทั้งในด้านแรงงานและต้นทุนการเข้าถึงเทคโนโลยี แผนภาพที่ 2-1 แสดงโครงสร้างต้นทุนเฉลี่ยระยะสั้นและต้นทุนเฉลี่ยระยะยาว โดยเส้นต้นทุนการผลิตต่อหน่วยระยะสั้น (Short-run Average Cost) สะท้อนต้นทุนการผลิตต่อหน่วยที่ลดลงเมื่อผลิตเพิ่มมากขึ้น แต่เมื่อเพิ่มการผลิตถึงจุดหนึ่งต้นทุนการผลิตต่อหน่วยก็จะเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้ผู้ผลิตต้องมีการลงทุนเพื่อเพิ่มกำลังการผลิต (Production Capacity) ให้เหมาะสมกับระดับการผลิตที่สูงขึ้น เช่น การขยายโรงงานผลิต การจ้างแรงงานเพิ่มเติมและการลงทุนกับเทคโนโลยีเพิ่มขึ้น ส่งผลให้กำลังการผลิตของผู้ผลิตเพิ่มขึ้นและเส้นต้นทุนการผลิตต่อหน่วยระยะสั้นของผู้ผลิตก็จะเปลี่ยนเป็นเส้นที่มีความสามารถในการผลิตที่สูงขึ้น โดยมีต้นทุนต่อหน่วยที่ลดลง ในระยะยาวผู้ผลิตจะมีการลงทุนเพิ่มเติมในลักษณะดังกล่าว จนส่งผลให้กำลังการผลิตและผลผลิตเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่เดียวกันต้นทุนการผลิตต่อหน่วยก็จะลดลง ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าว สะท้อนการประหยัดต่อขนาด จากแผนภาพการเพิ่มการผลิตจากจุด A ไปยังจุด B บนเส้นต้นทุนเฉลี่ยต่อหน่วยในระยะยาว (Long-run Average Cost) ผ่านการเพิ่มขึ้นของกำลังการผลิตของผู้ผลิตส่งผลให้ต้นทุนการผลิตต่อหน่วยลดลงสะท้อนการประหยัดต่อขนาด อย่างไรก็ตามเมื่อการผลิตเพิ่มขึ้นถึงจุดหนึ่ง การขยายกำลังการผลิตและการเพิ่มผลผลิตจะทำให้ต้นทุนการผลิตที่เพิ่มขึ้น (การเพิ่มการผลิตจากจุด B ไปยังจุด C) สะท้อนการไม่ประหยัดต่อขนาด (Diseconomy of Scale)

แผนภาพที่ 2-1 แสดงการประหยัดต่อขนาดและการไม่ประหยัดต่อขนาด

ที่มา : Nicholson (1989)

ภายใต้กรอบแนวคิดการประหยัดต่อขนาด (Economy of Scale) ของทฤษฎีเศรษฐศาสตร์จุลภาค ดังกล่าว การทำเกษตรแปลงใหญ่โดยการรวบรวมพื้นที่เกษตรแปลงเล็กหลาย ๆ แปลง เข้ามาบริหารจัดการจัดการร่วมกัน ทั้งในด้านการวางแผนการผลิต การดำเนินการผลิต การใช้ปัจจัยการผลิตและการบริหารจัดการผลผลิต จะช่วยสนับสนุนการขยายตัวทางเศรษฐกิจและยกระดับรายได้ของเกษตรกรได้ โดยผ่านกลไกที่สำคัญ 5 ประการ ประกอบด้วย

1. การรวมแปลงผลิตจะทำให้สัดส่วนการใช้ปัจจัยการผลิตต่อพื้นที่การผลิตเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งจะเป็ปัจจัยสนับสนุนให้การขยายตัวของการผลิตภาคการเกษตรและนอกภาคเกษตรเพิ่มขึ้น

2. ในด้านแรงงาน การทำเกษตรแปลงใหญ่ จะสามารถลดปัญหาการทำงานต่ำระดับ และเปิดโอกาสให้แรงงานส่วนเกินในภาคเกษตรมีทางเลือกในการประกอบอาชีพอื่นเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว โดยที่ยังมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินและรายได้จากการทำเกษตรเช่นเดิม โดยที่แรงงานส่วนเกินที่ถูกปลดปล่อยออกจากภาคเกษตรดังกล่าว จะสามารถเป็นปัจจัยสนับสนุนการขยายตัวของภาคเศรษฐกิจอื่น ๆ

3. ในด้านปัจจัยทุนการทำเกษตรแปลงใหญ่ จะเป็นการระดมทุนในการจัดหาเครื่องมือเครื่องจักรในการผลิต

4. ในด้านการตลาด การทำเกษตรแบบแปลงใหญ่ จะทำให้เกษตรกรมีอำนาจต่อรอง ทั้งในด้านการจำหน่ายผลผลิตและการจัดซื้อวัตถุดิบและเครื่องจักรเครื่องมือในการผลิตมากขึ้น

5. ในด้านการบริหารจัดการภาครัฐ การเกษตรแปลงใหญ่ จะทำให้การบริหารจัดการในการให้ความช่วยเหลือเกษตรกรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ทั้งในด้านการให้ความช่วยเหลือด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การให้ความช่วยเหลือในด้านวัตถุดิบและปัจจัยการผลิต การให้การสนับสนุนด้านเครื่องจักรกลทางการเกษตร รวมทั้งการให้ความช่วยเหลือทางการตลาด การรับรองคุณภาพมาตรฐาน การสนับสนุนเกษตรอินทรีย์และการผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะช่วยตอบสนองเป้าหมาย ภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพคนและยุทธศาสตร์การสร้างความเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ภายใต้กรอบยุทธศาสตร์ชาติได้อีกทางหนึ่ง แนวคิดดังกล่าว สอดคล้องกับข้อมูลในคู่มือการดำเนินงานระบบส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ที่จัดทำโดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2559) ที่ระบุว่า โครงสร้างภาคการเกษตรของไทย ประกอบด้วยเกษตรกรรายย่อยที่มีพื้นที่ถือครองทางการเกษตรขนาดเล็กจำนวนมาก มีการบริหารจัดการในระดับครอบครัวและเป็นการผลิตที่มีลักษณะต่างคนต่างทำ เงื่อนไขดังกล่าว ทำให้รายได้และความเป็นอยู่ของเกษตรกรมีข้อจำกัดจากต้นทุนการผลิตที่อยู่ในระดับสูงอันเนื่องมาจากขาดการประหยัดต่อขนาด ขาดอำนาจการต่อรองตลอดกระบวนการผลิต (Production Process) ทั้งในด้านการจัดหาวัตถุดิบและปัจจัยการผลิตและการตลาด รวมทั้งมีข้อจำกัดในการเข้าถึงแหล่งเงินทุน เครื่องจักรเครื่องมือ เทคโนโลยีในการผลิตและการบริหารจัดการ

ดังนั้น เพื่อเป็นการลดปัญหาและข้อจำกัดดังกล่าว กระทรวงเกษตรและสหกรณ์จึงมีนโยบายในการส่งเสริมให้เกษตรกรมีการรวมกลุ่มการผลิตและการบริหารจัดการร่วมกัน ซึ่งเป็นที่มาของนโยบายส่งเสริมการทำเกษตรแปลงใหญ่ โดยให้เกษตรกรเป็นศูนย์กลางในการดำเนินงาน ในขณะที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้ปรับกระบวนการทำงานภายในเพื่อให้ทุกหน่วยงานมี

เป้าหมายการทำงานเชิงพื้นที่ร่วมกันในแปลงใหญ่เพื่อสนับสนุนเกษตรกรที่เป็นสมาชิกการทำเกษตรแปลงใหญ่ตามภารกิจของหน่วยงานและตรงตามความต้องการของเกษตรกร รวมทั้งทำหน้าที่ในการเชื่อมโยงประสานหน่วยงานภาครัฐอื่น ๆ และภาคเอกชนให้ร่วมสนับสนุนการดำเนินงานเกษตรแปลงใหญ่ในลักษณะประชารัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นการบริหารจัดการและการตลาดที่ภาคเอกชนมีความเชี่ยวชาญ ทั้งนี้ เพื่อร่วมกันผลักดันให้เกษตรกรรวมกลุ่มในการผลิต ร่วมกันจัดหาปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพ บริหารจัดการร่วมกัน ตลอดจนการจัดการด้านการตลาดเพื่อนำไปสู่การลดต้นทุน เพิ่มประสิทธิภาพการผลิต เพิ่มโอกาสในการแข่งขัน โดยหน่วยงานภาครัฐให้การสนับสนุนและอำนวยความสะดวก

แนวนโยบายของภาครัฐเกี่ยวกับเกษตรแปลงใหญ่

ความไม่สัมฤทธิ์ผลในระดับที่น่าพอใจของมาตรการแก้ไขปัญหาในภาคเกษตร ในด้านการเพิ่มผลผลิตการผลิตและการแก้ไขปัญหาความยากจนของเกษตรกร โดยเฉพาะปัญหาผลผลิตทางการผลิตข้าวและปัญหาความยากจนของชาวนา รวมทั้งความท้าทายต่อการพัฒนาภาคเกษตรในอนาคตทั้งในด้านแนวโน้มสถานการณ์ด้านราคาและแนวโน้มการแข่งขันที่รุนแรงมากขึ้นจาก CLMV และกลุ่มทุนข้ามชาติ รวมทั้งบทเรียนที่ได้รับจากมาตรการแทรกแซงราคา ทำให้ภาครัฐให้ความสำคัญกับมาตรการการพัฒนาภาคเกษตรในด้านการพัฒนาการผลิตมากขึ้น โดยเฉพาะแนวทางการพัฒนาการเกษตรแปลงใหญ่ ซึ่งหน่วยงานภาครัฐ เช่น สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สภาปฏิรูปแห่งชาติ และรัฐบาล เล็งเห็นว่า จะสามารถช่วยแก้ปัญหาการผลิตในภาคเกษตรและปัญหารายได้เกษตรกรได้อย่างเป็นรูปธรรม โดย

1. รายงานภาวะเศรษฐกิจไทยไตรมาสที่สองของปี 2558 และแนวโน้มปี 2558 ที่จัดทำโดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2558) ได้เสนอเรื่อง การทำเกษตรแปลงใหญ่ไว้ในกรอบการบริหารนโยบายเศรษฐกิจมหภาคเป็นครั้งแรก ในข้อที่ 3) ของข้อเสนอแนะการบริหารนโยบายเศรษฐกิจมหภาคทั้งสิ้น 4 ข้อ โดยในเรื่องดังกล่าว ได้เสนอแนะให้รัฐบาลดำเนินการแก้ไขปัญหาการผลิตในภาคเกษตร โดยการดูแลต้นทุนวัตถุดิบทางการเกษตรให้เคลื่อนไหวสอดคล้องกับการลดลงของราคานำเข้าและการอ่อนค่าของสกุลเงินในแหล่งนำเข้าสำคัญ ๆ รวมทั้งการส่งเสริมการรวมกลุ่มและการรวมแปลงพื้นที่เพาะปลูกของเกษตรกรรายย่อยและการส่งเสริมการทำสัญญาเช่าที่ดินทางการเกษตรในลักษณะการแบ่งปันผลผลิตแทนการคิดค่าเช่าในลักษณะเหมาก่อ ในคราวประชุมคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 18 สิงหาคม 2558 คณะรัฐมนตรี ได้มีมติรับทราบเรื่อง ภาวะเศรษฐกิจไทยไตรมาสที่สองปี 2558 และแนวโน้มปี 2558 ซึ่งรวมถึงแนวทางการบริหารนโยบายเศรษฐกิจทั้ง 4 ข้อดังกล่าว ซึ่ง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี ได้มีข้อสั่งการให้นำเรื่องดังกล่าวเป็นนโยบายเร่งด่วน และให้เร่งดำเนินการให้ได้ผลสัมฤทธิ์ชัดเจนภายใน 3 เดือน

2. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 - 2564) ได้ให้ความสำคัญกับการทำเกษตรแปลงใหญ่ โดยบรรจุเรื่องดังกล่าวไว้ในแนวทางการพัฒนา ภายใต้ยุทธศาสตร์ที่ 3 การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและแข่งขันได้อย่างยั่งยืน ซึ่งแนวทางการพัฒนาภาคเกษตรข้อ 3.2.1 4) (2) เป็นเรื่องการส่งเสริมให้เกษตรกรผลิตพืช ปศุสัตว์ และทำการประมงให้สอดคล้องกับศักยภาพพื้นที่และความต้องการของตลาดเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและลดต้นทุนการผลิต

โดยเร่งส่งเสริมการทำเกษตรแปลงใหญ่และเกษตรกรรมแม่นยำสูงในพื้นที่ที่เหมาะสม การร่วมจัดทำปัจจัยการผลิตและเครื่องจักรกลการเกษตร การสนับสนุนแหล่งเงินทุนเพื่อปรับปรุงการผลิต และพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานจำเป็นด้านการเกษตร อาทิ ระบบโลจิสติกส์และระบบภูมิสารสนเทศในการวางแผนการผลิต

3. ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561 - 2580) ด้านการสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันมีเป้าหมายในการพัฒนาเศรษฐกิจไทยให้เจริญเติบโตอย่างมีเสถียรภาพและยั่งยืน มีขีดความสามารถในการแข่งขันเพิ่มขึ้น เพื่อนำพาประเทศไทยไปสู่ประเทศพัฒนาแล้ว โดยกำหนดแนวทางการพัฒนาที่สำคัญ ๆ เพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจทั้งในภาคเกษตร อุตสาหกรรม และบริการ และการท่องเที่ยว โดยในแผนแม่บท ภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ด้านที่ 3 ซึ่งเป็นแผนแม่บทด้านการเกษตร ในแผนย่อย 3.6.1 เรื่อง การพัฒนาระบบนิเวศการเกษตร ข้อ 4) ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมการรวมกลุ่มเกษตรกรเพื่อสร้างความเข้มแข็งและพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือระหว่างวิสาหกิจชุมชนและสหกรณ์ รวมถึงเชื่อมโยงไปถึงผู้ประกอบการ ภาคเอกชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาด้านการผลิตและด้านการตลาดของสินค้าเกษตรและผลิตภัณฑ์ รวมทั้งสนับสนุนการขยายเครือข่ายธุรกิจของวิสาหกิจชุมชนและสหกรณ์ และสนับสนุนให้มีโอกาสในการเข้าถึงแหล่งทุน ภายใต้เงื่อนไขที่ผ่อนปรนมากขึ้น เพื่อยกระดับการพัฒนาเกษตรกรไปสู่การเป็นผู้ประกอบการเกษตรที่มีความเข้มแข็ง ตลอดจนการให้มีกลไกในการดูแลให้เกษตรกรได้รับประโยชน์จากการรวมกลุ่มและการเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตรอย่างแท้จริง

4. นโยบายรัฐบาล ภายใต้การนำของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ที่ได้แถลงต่อรัฐสภา เมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม 2562 ด้านการพัฒนาภาคเกษตร ข้อ 5.3.2 ให้ความสำคัญกับการลดต้นทุนและเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตที่เหมาะสมและไม่ก่อให้เกิดภาระทางการเงินการคลังของภาครัฐ โดยจัดให้มีมาตรการที่เกี่ยวข้องกับการเพิ่มรายได้และลดต้นทุนการเกษตรครบวงจร ความเข้มแข็ง ตลอดจนการให้มีกลไกในการดูแลให้เกษตรกรได้รับประโยชน์จากการรวมกลุ่มและการเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตรอย่างแท้จริง

5. นโยบายกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ นโยบายการส่งเสริมเกษตรแปลงใหญ่ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เริ่มปรากฏชัดเจนในช่วงปี 2558 โดยการกำหนดแนวทางการพัฒนาของกระทรวง (Road map) ซึ่งมีโครงการที่สำคัญคือ การปรับโครงสร้างการผลิตสินค้าเกษตรด้านสินค้าพืช ปศุสัตว์ และประมง โดยเมื่อวันที่ 26 สิงหาคม 2558 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (พลเอก ฉัตรชัย สาริกัลยะ) ได้มอบนโยบายการดำเนินงานของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยเน้นให้ความสำคัญกับการรวมแปลงการผลิตของเกษตรกรเพื่อลดต้นทุนการผลิตและเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต ซึ่งจะสามารเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันให้กับสินค้าเกษตร โดยการดำเนินการดังกล่าว จะต้องทำการผลิตสินค้าในพื้นที่ที่มีความเหมาะสมตามที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้ประกาศเขตพื้นที่เหมาะสมสำหรับการผลิตสินค้า 20 ชนิด ไว้แล้ว โดยยึดหลักการการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต อาทิ ลดต้นทุนการผลิต การเพิ่มผลผลิตต่อพื้นที่ รวมทั้งการพัฒนาผลผลิตให้มีคุณภาพมาตรฐานตรงตามความต้องการของตลาด มีการผลิตร่วมกันเป็นกลุ่มและมีการเชื่อมโยงกับตลาดเพื่อบริหารจัดการให้เกิดสมดุลระหว่างอุปทานและอุปสงค์ของสินค้า ซึ่งจะสามารถแก้ปัญหาเรื่อง สินค้าล้นตลาดและราคาสินค้าเกษตรตกต่ำได้อีกทางหนึ่ง ทั้งนี้ ในปี 2558 - 2562 กระทรวง

เกษตรและสหกรณ์ โดยกรมส่งเสริมการเกษตร ได้ใช้แปลงใหญ่เป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการผลิต และการจัดการสินค้าเกษตรเพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรรวมกันผลิต รวมกันจำหน่ายและรวมกันบริหารจัดการ ระบบการผลิตสินค้าเกษตรแบบแปลงใหญ่ โดยมีผู้จัดการแปลงเป็นผู้บริหารจัดการ มีการบูรณาการระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและภาคเอกชนให้การสนับสนุนการบริหารจัดการและการตลาด มุ่งเน้นการลดต้นทุนการผลิต เพิ่มประสิทธิภาพการผลิต พัฒนาคุณภาพผลผลิต สร้างความสมดุลของอุปสงค์และอุปทานเพื่อสร้างความมั่นคงทางรายได้ให้กับเกษตรกร

สถานะล่าสุดของเกษตรแปลงใหญ่ในประเทศไทย

จากข้อมูลล่าสุดของ กรมส่งเสริมการเกษตร (2563) ระบุว่า ในปัจจุบันมีการส่งเสริมเกษตรแปลงใหญ่ครอบคลุม 11 กลุ่มสินค้า ประกอบด้วย ข้าว พืชไร่ (มันสำปะหลัง ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ สับปะรด ถั่วเหลือง ถั่วลิสง อ้อยโรงงาน) ไม้ยืนต้น (ยางพารา ปาล์มน้ำมัน มะพร้าว มะม่วงหิมพานต์ กาแฟ ใผ่ หวาย) ผัก/สมุนไพร (ผัก ผักเหมา ข้าวโพด หอม มันฝรั่ง หน่อไม้ฝรั่ง) ไม้ผล (กล้วย ทุเรียน มะม่วง มะขาม มังคุด ลองกอง ลำไย สตรอเบอร์รี่ ส้มโอ สละ เงาะ ลิ้นจี่ มะยงชิด ขนุน มะขามเทศ หน้อยหน้า ละมุด อาโวคาโด) ไม้ดอก (ไม้ดอก ไม้ประดับ กล้วยไม้ เบญจมาศ) ปศุสัตว์ (แพะ โคเนื้อ โคนม ไก่พื้นเมือง กระบือ ภูเฒ่าเนเปียร์ ภูเฒ่ารุชี ภูเฒ่าอาหารสัตว์ ภูเฒ่าหวาน) ประมง (ปลานิล ปลาตะเพียน กุ้งทะเล กุ้งก้ามกราม ปลาสลิด ปลาช่อน ปลาดุก) แผลงเศรษฐกิจ (ผึ้ง ผึ้งโพง จิ้งหรีด ชันโรง) และอื่น ๆ (นาเกลือ) โดย ณ วันที่ 16 มิถุนายน 2563 มีแปลงเกษตรที่เข้าร่วมโครงการทั้งหมด 6,873 แปลง คิดเป็นพื้นที่ 5,899,686 ไร่ และเกษตรกรจำนวน 438,996 ราย โดยการรวมกลุ่มเป็นแบบวิสาหกิจชุมชนคิดเป็นร้อยละ 38 อื่น ๆ ร้อยละ 34 นิติบุคคลร้อยละ 12 สหกรณ์ร้อยละ 10 และไม่มีการรวมกลุ่มร้อยละ 5 และหากจำแนกเป็นประเภทสินค้าพบว่า ข้าวมีสัดส่วนมากที่สุด (3,395 แปลง) รองลงมาเป็น ไม้ยืนต้น (886 แปลง) พืชไร่ (843 แปลง) และไม้ผล (708 แปลง) โดยการดำเนินงานสะสมในระยะ 4 ปีที่ผ่านมา (ปี 2559 - 2562) ทำให้มูลค่าเพิ่มขึ้น 36,180 ล้านบาท ซึ่งเกิดจากการลดลงของต้นทุนมูลค่า 6,889 ล้านบาท และเกิดจากการเพิ่มขึ้นของผลผลิตมูลค่า 19,291 ล้านบาท และในปี 2562 ปีเดียว สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับเกษตรแปลงใหญ่ที่เข้าร่วมโครงการในปี 2559 - 2562 คิดเป็นมูลค่า 14,102 ล้านบาท ซึ่งเกิดจากการลดต้นทุน 10,052 ล้านบาท และการเพิ่มผลผลิต 4,050 ล้านบาท ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาแยกเป็นประเภทสินค้าพบว่า การทำเกษตรแปลงใหญ่สามารถเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าประเภทปศุสัตว์มากที่สุด (4,330 ล้านบาท) รองลงมาคือ ข้าว (3,302 ล้านบาท) และไม้ผล (2,508 ล้านบาท)

สำหรับการทำนาข้าวแปลงใหญ่นั้น ข้อมูลจากกรมส่งเสริมการเกษตร (2563) ระบุว่า จากจำนวนข้าวแปลงใหญ่ทั้งหมด 3,395 แปลง ส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่ในพื้นที่ 8 จังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งมีจำนวนนาข้าวแปลงใหญ่รวมกัน 1,772 แปลง (คิดเป็นร้อยละ 52 ของจำนวนแปลงข้าวแปลงใหญ่ทั้งหมด) มีพื้นที่รวม 1,754,000 ไร่ และมีเกษตรกรเข้าร่วมโครงการรวม 138,143 ราย ประกอบด้วย จังหวัดขอนแก่น (278 แปลง เกษตรกร 19,993 ราย พื้นที่รวม 192,000 ไร่) ศรีสะเกษ (276 แปลง เกษตรกร 21,966 ราย พื้นที่รวม 258,000 ไร่) นครราชสีมา (264 แปลง เกษตรกร 20,058 ราย พื้นที่รวม 286,000 ไร่) บุรีรัมย์ (244 แปลง เกษตรกร 17,155 ราย พื้นที่รวม 256,000 ไร่) สุรินทร์ (219 แปลง เกษตรกร 26,803 ราย พื้นที่รวม 318,000 ไร่)

อุบลราชธานี (168 แปลง เกษตรกร 8,220 ราย พื้นที่รวม 139,000 ไร่) ชัยภูมิ (163 แปลง เกษตรกร 12,081 ราย พื้นที่รวม 127,000 ไร่) และร้อยเอ็ด (160 แปลง เกษตรกร 11,867 ราย พื้นที่รวม 178,000 ไร่) โดยในปี 2562 การทำเกษตรข้าวแปลงใหญ่ สามารถลดต้นทุนการผลิตจาก 4,336 บาทต่อไร่ เป็น 3,996 บาทต่อไร่ หรือลดลงร้อยละ 7.8 และสามารถเพิ่มผลผลิตจาก 588 กิโลกรัมต่อไร่ เป็น 637 กิโลกรัมต่อไร่ ในขณะที่ข้อมูลจากกรมการข้าว ระบุว่า การดำเนินการนาแปลงใหญ่ สามารถช่วยขวนาลดต้นทุนการผลิตเฉลี่ยประมาณ 470 บาทต่อไร่ หรือลดลงร้อยละ 14 ขณะที่ผลผลิตเพิ่มขึ้นเฉลี่ย 78 กิโลกรัมต่อไร่ หรือเพิ่มขึ้นร้อยละ 12 และทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้นเฉลี่ย 1,136 บาทต่อไร่ ทั้งนี้ กรมการข้าว ได้คัดเลือกกลุ่มนาแปลงใหญ่ที่ประสบความสำเร็จของแต่ละจังหวัดเพื่อนำมาเป็นต้นแบบในการขยายผลสู่ชานนาให้เกิดความตระหนักและเปลี่ยนแปลงจากการทำนาแบบเก่า มาสู่การทำนายุค 4.0 ที่เน้นการรวมกลุ่มใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมเพื่อเพิ่มศักยภาพการผลิตและมีตลาดรองรับที่แน่นอน ตัวอย่างเช่น กลุ่มนาแปลงใหญ่ในพิษณุโลกและอุดรดิตถ์ต้นแบบความสำเร็จในการรวมผลิตรวมจำหน่าย ลดต้นทุน ซึ่งทำให้ชาวนามีรายได้เพิ่มเฉลี่ย 1,000 บาทต่อไร่ อย่างไรก็ตาม ในด้านรูปแบบตลาดของเกษตรข้าวแปลงใหญ่นั้น ข้อมูลจากกรมส่งเสริมการเกษตร (2563) ระบุว่า รูปแบบการจำหน่ายข้าวของเกษตรแปลงใหญ่ ส่วนใหญ่เป็นการจำหน่ายผลผลิตให้แก่ ล้ง โรงสี พ่อค้าคนกลาง สหกรณ์ ผู้รวบรวมข้าว ตลาดท้องถิ่น วิสาหกิจชุมชน และการซื้อขายแบบมีข้อตกลง เป็นต้น

การทำเกษตรแปลงใหญ่กับความท้าทายของภาคเกษตรไทยในอนาคต

หากพิจารณาเงื่อนไขความท้าทายของภาคเกษตรไทยในอนาคต พบว่า นโยบายการพัฒนาเกษตรแปลงใหญ่ในประเทศไทยเหมาะสมกับบริบทความท้าทายที่มีต่อภาคเกษตรไทยในหลายด้าน ประกอบด้วย

1. การปรับตัวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุของสังคมไทยซึ่งทำให้ขนาดกำลังแรงงานของประเทศปรับตัวลดลงในขณะที่แรงงานที่มีอยู่ในภาคเกษตรปัจจุบันกำลังเข้าสู่ภาวะสูงวัยมากขึ้น จากรายงานคาดการณ์จำนวนประชากรปี 2563 ของสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2563) พบว่า ขนาดกำลังแรงงานรวมของประเทศถึงจุดสูงสุดและเริ่มปรับตัวลดลงเป็นครั้งแรกร้อยละ 0.01 ในปี 2559 และมีแนวโน้มลดลงในอัตราที่เร็วขึ้นเป็นร้อยละ 0.37 ร้อยละ 0.46 ร้อยละ 0.55 ร้อยละ 0.63 และร้อยละ 0.72 ในปี 2563 ปี 2564 ปี 2565 ปี 2566 และปี 2567 ในขณะที่สัดส่วนผู้สูงอายุปรับตัวเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 3.91 ร้อยละ 3.92 ร้อยละ 3.89 ร้อยละ 3.85 และร้อยละ 3.80 ในช่วงเดียวกัน โดยในกรอบทฤษฎีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เช่น Solow (1956) Swan (1956) Ramsey (1928), Cass (1965) และ Koopmans (1965) ซึ่งให้เห็นว่า การลดลงของขนาดกำลังแรงงานส่งผลกระทบต่อความสามารถในการผลิต ในขณะที่การปรับตัวเข้าสู่แรงงานสูงวัยส่งผลต่อขีดความสามารถการผลิตผ่านการลดลงของประสิทธิภาพแรงงานสอดคล้องกับการศึกษาของ Feyrer (2007), Pongchompu et al. (2012), Guo et al. (2015) และ Ozimek et al. (2017) ที่แสดงให้เห็นว่า แรงงานสูงวัยมักมีอัตราการตอบรับ การเรียนรู้และการใช้เทคโนโลยีต่ำกว่ากลุ่มอื่น ๆ ปัญหาการลดลงของขนาดกำลังแรงงานและการปรับตัวเข้าสู่ผู้สูงอายุของแรงงานเป็นปัญหาท้าทายที่สำคัญต่อขีดความสามารถในการผลิตของระบบเศรษฐกิจไทย โดยเฉพาะในภาคเกษตรซึ่งข้อมูลจาก

รายงานการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมและแรงงานเกษตรและข้อมูลสำมะโนเกษตร แสดงให้เห็นว่า สัดส่วนแรงงานสูงวัยในภาคเกษตรมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจากร้อยละ 36 ในปี 2551 เป็นร้อยละ 46 ในปี 2561 เช่นเดียวกับอายุเฉลี่ยของหัวหน้าครัวเรือนเกษตรที่สูงขึ้นจาก 54 ปี ในปี 2551 เป็น 58 ปี ในปี 2561 และสูงขึ้นทั่วประเทศ แนวโน้มดังกล่าวทำให้ประเทศไทยมีความจำเป็นที่จะต้องเพิ่มผลิตภาพการผลิต โดยเฉพาะการใช้เครื่องจักรและเทคโนโลยีทดแทนแรงงาน

2. การเพิ่มขึ้นของขีดความสามารถในการผลิตและการแข่งขันในสินค้าเกษตรของประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะขีดความสามารถในการผลิตข้าว สะท้อนจากการเพิ่มขึ้นของมูลค่าการส่งออกข้าวของประเทศคู่แข่งที่ปรับตัวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะการผลิตและการส่งออกข้าวจากเวียดนามซึ่งในปีการเพาะปลูก 2561/2562 สามารถขึ้นเป็นผู้ส่งออกข้าวอันดับ 3 ของโลกด้วยปริมาณการส่งออก 6.581 ล้านตัน หรือคิดเป็นร้อยละ 87 ของปริมาณการส่งออกของไทย (7.562 ล้านตัน) ในขณะที่ พม่าและกัมพูชา แม้ว่าจะยังเป็นผู้ส่งออกข้าวอันดับ 6 (2.700 ล้านตัน) และอันดับ 8 (1.350 ล้านตัน) ของโลกก็ตาม แต่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นและมีแนวโน้มที่จะสร้างแรงกดดันต่อการส่งออกข้าวของไทยมากขึ้นตามลำดับ ภายใต้ข้อเท็จจริงที่ประเทศเหล่านี้ ยังมีพื้นที่ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่อยู่เป็นจำนวนมาก รวมทั้งการพัฒนาระบบชลประทานมีความก้าวหน้ามากขึ้น และต้นทุนการผลิตข้าวที่ยังอยู่ในระดับต่ำกว่าไทย โดยการศึกษาเปรียบเทียบ ภายใต้โครงการ Southeast Asian Agri Benchmark Rice project แสดงให้เห็นว่า ต้นทุนการผลิตข้าวของประเทศไทยอยู่ในระดับสูงสุดในเอเชีย รองลงมาคือ เวียดนาม กัมพูชา ในขณะที่ต้นทุนการผลิตของพม่า อยู่ในระดับต่ำสุด และแม้ว่าคุณภาพข้าวไทยยังเป็นปัจจัยสนับสนุนขีดความสามารถการแข่งขันในตลาดโลกก็ตาม แต่ประเทศผู้ส่งออกสำคัญ ๆ กำลังอยู่ในช่วงของการพัฒนาคุณภาพและสายพันธุ์ข้าวอย่างต่อเนื่อง ปัจจัยดังกล่าวทำให้ประเทศไทยจำเป็นต้องเร่งพัฒนาคุณภาพข้าวควบคู่ไปกับการลดต้นทุนการผลิตอย่างต่อเนื่อง

3. ราคาสินค้าเกษตรที่ยังมีแนวโน้มทรงตัวอยู่ในระดับต่ำอย่างต่อเนื่อง โดยมีปัจจัยสำคัญมาจากต้นทุนการผลิตในประเทศผู้ผลิตสินค้าเกษตรสำคัญ ๆ ในตลาดโลกที่ยังอยู่ในระดับต่ำ ซึ่งจะเป็ปัจจัยกดดันราคาผ่านการแข่งขันในตลาดโลก รวมทั้งราคาน้ำมันซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ราคาสินค้าเกษตรและราคาสินค้าขั้นปฐมปรับตัวเพิ่มขึ้นและเข้าสู่จุดสูงสุดในปี 2551 - 2554 ยังมีแนวโน้มที่จะยังอยู่ในระดับต่ำอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภายใต้สถานการณ์การเพิ่มขึ้นของกำลังการผลิตน้ำมันของประเทศนอกกลุ่มโอเปก รวมทั้งการเพิ่มขึ้นของเทคโนโลยีประหยัดพลังงานและการใช้พลังงานทางเลือก ทั้งนี้ จากการศึกษาราคาข้าวไทยในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา (ปี 2552 - 2562) พบว่า ราคาข้าวหอมมะลิและข้าวสารเพิ่มขึ้นเฉลี่ยเพียงร้อยละ 2.37 ต่อปี ข้อจำกัดด้านราคา ดังกล่าว ทำให้การสร้างผลตอบแทนจากการผลิตข้าวจำเป็นที่จะต้องดำเนินการผ่านการลดต้นทุนการผลิตมากขึ้น

4. การเพิ่มขึ้นของภาระทางการคลัง แม้ว่าตลอดช่วงที่ผ่านมาจะมีการดำเนินมาตรการทางการคลังเพื่อแทรกแซงราคาและรายได้เกษตรกรซึ่งสามารถบรรเทาปัญหาความเดือดร้อนของเกษตรกรได้ในระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตาม การดำเนินมาตรการดังกล่าวเมื่อรวมกับการเพิ่มขึ้นของภาระรายจ่ายภาครัฐทั้งในด้านรายจ่ายเพื่อการพัฒนาประเทศและการดำเนินมาตรการเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจในระยะสั้นทำให้ภาระทางการคลังเพิ่มขึ้นตามลำดับ สะท้อนจากแนวโน้มการเพิ่มขึ้นของ

หนี้สาธารณะจากร้อยละ 41.2 ณ สิ้นปี 2562 เป็นร้อยละ 58 ในปี 2564 และมีแนวโน้มที่จะสูงกว่าร้อยละ 60 ในช่วงปี 2565 - 2568 เงื่อนไขดังกล่าวมีแนวโน้มที่จะเป็นข้อจำกัดต่อการดำเนินมาตรการแก้ไขปัญหาราคาสินค้าเกษตรและรายได้เกษตรกรมากขึ้น และทำให้นโยบายการพัฒนาภาคเกษตร จำเป็นที่จะต้องให้ความสำคัญกับการเพิ่มผลผลิตภาพการผลิตมากขึ้น ศักยภาพการขยายตัวทางเศรษฐกิจและการเพิ่มขึ้นของในกลุ่มประเทศ

5. ปัญหาความยากจนในภาคเกษตรและความเหลื่อมล้ำทางด้านรายได้ซึ่งมีสาเหตุสำคัญ ๆ มาจากผลผลิตภาพการผลิตในภาคเกษตรที่อยู่ในระดับต่ำ สะท้อนจากมูลค่า GDP ภาคเกษตรที่มีสัดส่วนเพียงร้อยละ 8.0 ของมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ แต่มีขนาดแรงงานในภาคเกษตรถึงร้อยละ 31.8 ของกำลังแรงงานทั้งสิ้น ในขณะที่การโยกย้ายแรงงานจากภาคเกษตรไปสู่ภาคการผลิตอื่น ๆ (Transformation Rate) เป็นไปอย่างเชื่องช้า เมื่อเทียบกับประเทศสำคัญ ๆ ที่มีความก้าวหน้าทางการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว ดังนั้นการทำเกษตรแปลงใหญ่จะช่วยให้การลดการว่างงานแบบแฝงในภาคเกษตรและช่วยให้ผลผลิตภาพการผลิตในภาคเกษตรปรับตัวดีขึ้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ธนกร เพชรสินจร (2561) ได้ทำการศึกษาโครงการส่งเสริมการเกษตรแปลงใหญ่ ของตำบลหันห้วยทราย อำเภอประทาย จังหวัดนครราชสีมา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพพื้นฐานทั่วไปของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับขั้นตอนการทำเกษตรแบบแปลงใหญ่ของเกษตรกร ความต้องการการส่งเสริมการทำเกษตรแบบแปลงใหญ่ของเกษตรกร และปัญหาและข้อเสนอแนะในการทำเกษตรแบบแปลงใหญ่ของเกษตรกร โดยการใช้แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลจากเกษตรกรผู้เข้าร่วมโครงการ จำนวน 100 คน ผลการศึกษาพบว่าเกษตรกรในพื้นที่โครงการนโยบายส่งเสริมการเกษตรแปลงใหญ่ เจ้าหน้าที่รัฐ ผู้สนใจเข้าร่วมประชุมอบรม รวมถึงกลุ่มอาชีพอื่น ๆ เช่น ค้าขาย รับจ้าง มีความพึงพอใจในระดับดี และดีมาก โดยเกษตรกรในพื้นที่คาดหวังว่า การทำเกษตรแปลงใหญ่จะทำให้รายได้เพิ่มมากขึ้นและช่วยลดหนี้สินในครัวเรือน เนื่องจากนโยบายการเกษตรแบบแปลงใหญ่มีส่วนช่วยลดค่าใช้จ่ายด้านเครื่องมืออุปกรณ์ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐให้สมาชิกใช้ร่วมกัน เช่น เครื่องคัดเมล็ด เครื่องหยอดเมล็ด พันธุ์ข้าว เครื่องสีข้าว เครื่องแปรรูป เป็นต้น อย่างไรก็ตาม นโยบายการส่งเสริมการเกษตรแปลงใหญ่ยังมีข้อจำกัดในด้านการจำกัดจำนวนเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ และเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการบางส่วนยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับนโยบายเกษตรแปลงใหญ่

ชนนิภา ทองรอด สัจจา บรรจงศิริ และบำเพ็ญ เขียวหวาน (2561) ได้ทำการศึกษาการบริหารจัดการกลุ่มนาแปลงใหญ่บ้านทับยา จังหวัดสิงห์บุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพพื้นฐานทั่วไปของสมาชิก การบริหารจัดการ การจัดการห่วงโซ่อุปทาน เพื่อรวบรวมปัญหา และจัดทำข้อเสนอแนะและแนวทางในการบริหารจัดการกลุ่มนาแปลงใหญ่ โดยการสัมภาษณ์ สมาชิกกลุ่มนาแปลงใหญ่บ้านทับยา จำนวน 53 คน ผลการศึกษาพบว่า ผลผลิตข้าวของนาแปลงใหญ่อยู่ที่เฉลี่ย 794.5 กิโลกรัมต่อไร่ ต้นทุนการผลิตเฉลี่ย 4,143 บาท ในด้านการบริหารจัดการพบว่า มีการจัดทำแผนการผลิตรายแปลง มีการจัดโครงสร้างองค์กรของกลุ่ม มีการกำหนดกฎระเบียบของกลุ่ม มีการเรียนรู้ การตลาด การแปรรูปข้าวเป็นข้าวตู พัฒนาบรรจุภัณฑ์ โดยมีการนำผลผลิตข้าวจำหน่าย

หลายช่องทาง เช่น การขายในตลาดประชารัฐ บริษัทเอกชน ตลาดออนไลน์ และโรงพยาบาลในพื้นที่ มีการจัดการเงินกองทุน มีการจัดการห่วงโซ่อุปทาน มีอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิตและแปรรูปข้าวครบวงจร ในด้านปัญหาอุปสรรคพบว่า มีปัญหาการปลูกข้าวพันธุ์ที่ตลาดไม่ต้องการ และสมาชิกขาดความรู้ทางด้านตลาด ซึ่งผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการส่งเสริมให้ปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 เพิ่มขึ้น รวมทั้งการจัดอบรมเพิ่มความรู้ทางด้านการการตลาด การพัฒนาด้านการผลิต และการบริหารจัดการกลุ่ม

พงศศิริภาพ ทองดีวิสูตรเกตุ (2562) ศึกษาบทบาทและหน้าที่ของโครงการส่งเสริมระบบเกษตรนาแปลงใหญ่ และปัจจัยในการเข้าร่วมโครงการส่งเสริมระบบเกษตรนาแปลงใหญ่ของเกษตรกรในจังหวัดกาญจนบุรี โดยใช้แบบสอบถามในการจัดเก็บข้อมูลจากเกษตรกร จำนวน 705 ราย และทดสอบสมมติฐานด้วยการวิเคราะห์การถดถอยโลจิสติกส์ (logistic Regression) ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกร มีความรู้ความเข้าใจในบทบาทและหน้าที่ของโครงการส่งเสริมระบบเกษตรนาแปลงใหญ่ในจังหวัดกาญจนบุรีมากที่สุด โดยเฉพาะเรื่องหลักเกณฑ์ในการเข้าร่วมโครงการส่งเสริมระบบเกษตรนาแปลงใหญ่ ในด้านปัจจัยในการเข้าร่วมโครงการส่งเสริมระบบเกษตรนาแปลงใหญ่ เกษตรกรให้ความสำคัญทางปัจจัยด้านการตลาดมากที่สุด โดยเฉพาะในเรื่องการจัดหาสถานที่และตลาดในการจัดจำหน่าย รองลงมา คือ ปัจจัยด้านการลดต้นทุนและการเพิ่มผลผลิต ในการส่งเสริมเครื่องจักรกลการเกษตร เช่น ชุดเครื่องปลูก ปัจจัยด้านกระบวนการบริหารจัดการทางการจัดให้มีการฝึกอบรมและสัมมนา การสนับสนุนเอกสารวิชาการและคู่มือ และปัจจัยด้านการสนับสนุนของโครงการ สำหรับปัญหาและอุปสรรคที่พบ คือ การประชาสัมพันธ์ให้ความรู้โครงการที่ไม่ชัดเจน มีเงื่อนไขในการสมัครเข้าร่วมโครงการที่ยุ้งยาก และมีข้อจำกัดในเรื่องพื้นที่ที่เข้าร่วมโครงการ

กมลรัตน์ ธีระพงษ์ (2560) ได้ศึกษาและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการทำการส่งเสริมเกษตรแปลงใหญ่ เพื่อทำการวิเคราะห์ จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคที่เกิดขึ้นของการส่งเสริม นโยบาย ผลการศึกษาพบว่า การดำเนินการส่งเสริมเกษตรแปลงใหญ่ในพื้นที่นาร่อง ในปี พ.ศ. 2559 ทำให้มีการทำเกษตรแปลงใหญ่ภายใต้การส่งเสริม 600 แปลง โดยเป็นการส่งเสริมการเพาะปลูก 9 ชนิดพืช เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการสามารถลดต้นทุนการผลิตลงได้ประมาณ 20% และเพิ่มผลผลิตได้ประมาณ 20% และพืชที่เข้าร่วมโครงการส่งเสริมมากที่สุด ได้แก่ ข้าว และเมื่อวิเคราะห์ SWOT Analysis ของนโยบาย พบว่า นโยบายการส่งเสริมเกษตรแปลงใหญ่ มีจุดแข็งในด้านการหน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนภาคเกษตรอย่างชัดเจน ซึ่งทำให้การดำเนินนโยบายเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม การที่ผู้ปฏิบัติงานยังมีความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินนโยบายไม่ตรงกันและตามไม่ทันเทคโนโลยีสารสนเทศ ยังเป็นจุดอ่อนสำคัญที่ทำให้การดำเนินงานมีความล่าช้า ในด้านโอกาส นโยบายเกษตรแปลงใหญ่มีโอกาสจากการประยุกต์ใช้พัฒนาการทางด้านเทคโนโลยีการเกษตรและเทคโนโลยีสารสนเทศที่จะเป็นปัจจัยสนับสนุนให้การส่งเสริมการเกษตรแปลงใหญ่เป็นไปได้อย่างมากขึ้น ในขณะที่ความเสี่ยงในด้านของการเมือง และความผันผวนของสภาพอากาศและเศรษฐกิจโลก ยังเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการดำเนินนโยบาย ข้อเสนอแนะในการดำเนินนโยบายเกษตรแปลงใหญ่ โดยผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเพื่อให้การส่งเสริมนโยบายเกษตรแปลงใหญ่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ประกอบด้วยพัฒนาบุคลากรที่เกี่ยวข้อง การส่งเสริมความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน และการส่งเสริมการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเทคโนโลยีทางการเกษตรและเทคโนโลยีสารสนเทศ

จิรวุฒิ มงคล เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ และบำเพ็ญ เขียวหวาน (2557) ได้ศึกษาความต้องการการส่งเสริมการเกษตรแปลงใหญ่ของเกษตรกรในจังหวัดสกลนคร โดยการสุ่มตัวอย่างเพื่อเก็บข้อมูลจากเกษตรกร 144 คน ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการทำการเกษตรแบบแปลงใหญ่อยู่ในระดับมากที่สุด เกษตรกรมีความต้องการในวิธีการส่งเสริม 3 แบบ ได้แก่ แบบรายบุคคลเน้นการเยี่ยมเยียนเป็นหลัก แบบรายกลุ่มเน้นการจัดทำแปลงเรียนรู้ และแบบมวลชน เน้นการได้รับข้อมูลจากหอกระจายข่าวชุมชน โดยความรู้ที่เกษตรกรต้องการให้มีการส่งเสริมมากที่สุด ประกอบด้วย ด้านการผลิตซึ่งให้ความสำคัญกับการแปรรูปสินค้า ด้านการตลาดให้ความสำคัญกับช่องทางในการจำหน่ายและการจัดการราคา ด้านความรู้ในกระบวนการเข้าสู่การทำเกษตรแปลงใหญ่ ให้ความสำคัญกับผลลัพธ์ที่ได้รับหลังจากเข้าร่วมโครงการ และในด้านการสนับสนุนซึ่งให้ความสำคัญกับการได้รับความช่วยเหลือจากผู้จัดการแปลง

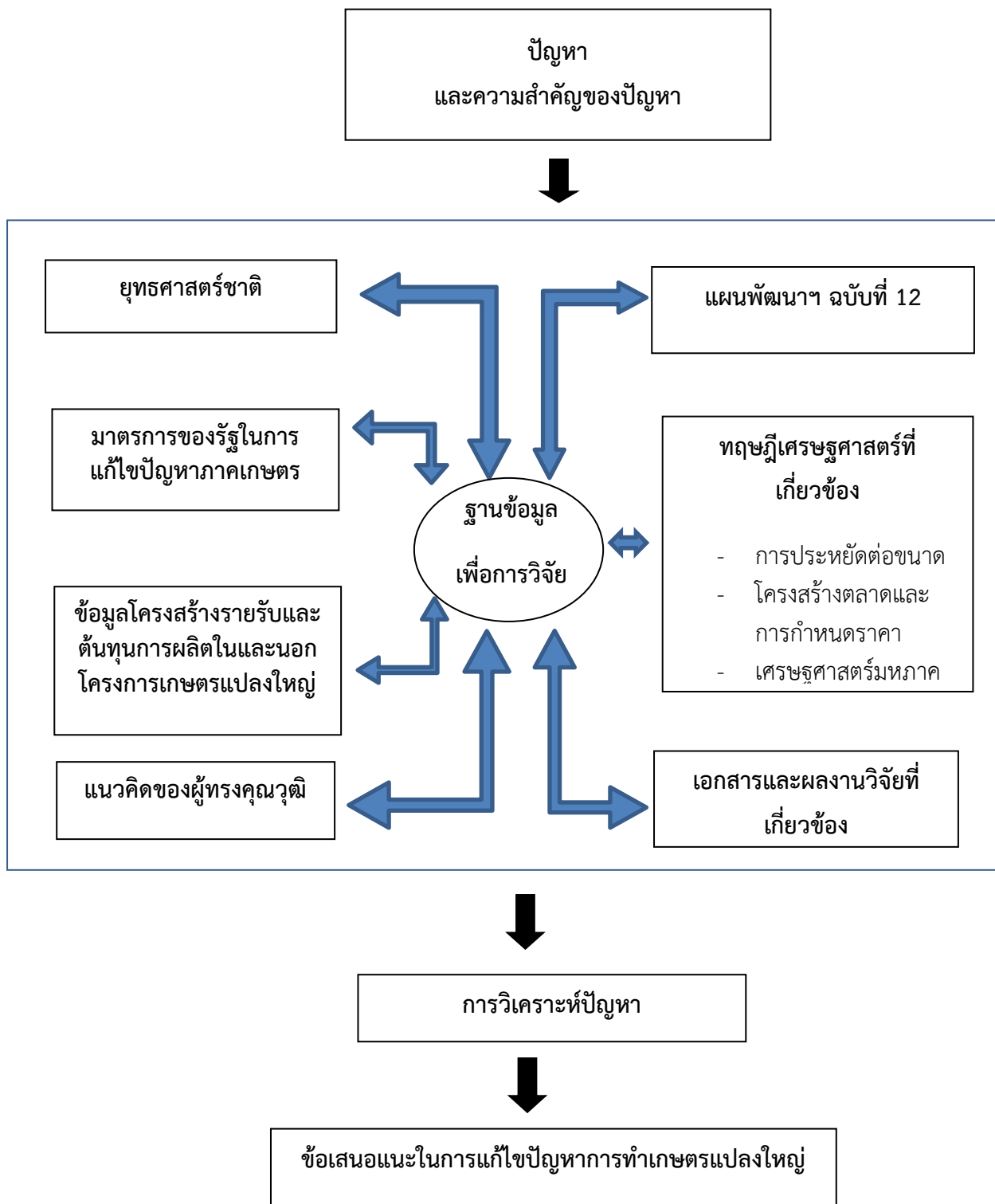
กรอบแนวคิดของการวิจัย

การพัฒนาภาคเกษตรมีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศทั้งในด้านเศรษฐกิจ (การขยายตัวทางเศรษฐกิจและขีดความสามารถในการแข่งขัน) และสังคม (ความยากจนของเกษตรกรและความเหลื่อมล้ำทางด้านรายได้) รวมทั้งเป็นเงื่อนไขที่มีความสำคัญต่อความมั่นคง (ปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำมักจะเป็นเงื่อนไขที่ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความขัดแย้งในสังคม) ซึ่งในช่วงที่ผ่านมารัฐบาลได้ดำเนินการแก้ไขปัญหาในภาคเกษตร อย่างไรก็ตาม ตลอดช่วงที่ผ่านมาการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาภาคเกษตรไม่ประสบความสำเร็จมากนักซึ่งจะเห็นได้จากการขยายตัวของภาคเกษตรที่ยังอยู่ในระดับต่ำในขณะที่เกษตรกรส่วนใหญ่ยังมีฐานะยากจน ในขณะที่มาตรการแก้ไขปัญหาภาคเกษตรโดยเฉพาะมาตรการประกันรายได้และการจูงใจชาวไร่ทำให้ภาระทางการคลังและหนี้สาธารณะปรับตัวเพิ่มขึ้น ภายใต้เงื่อนไขดังกล่าว นับจากปี 2557 เป็นต้นมา รัฐบาลได้ริเริ่มโครงการเกษตรแปลงใหญ่ ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาภาคเกษตรที่ยืนอยู่บนหลักการของทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ ซึ่งหากทำสำเร็จจะสามารถแก้ไขปัญหาภาคเกษตรได้อย่างยั่งยืน และสามารถตอบสนองต่อความท้าทายที่สำคัญของภาคเกษตรและการพัฒนาประเทศในอนาคต รวมทั้งได้รับการตอบรับในทิศทางที่ตึงกว้างขวางจากหน่วยงานและผู้กำหนดนโยบายทั้งในและต่างประเทศ

แม้กระนั้นก็ตาม การทำเกษตรแปลงใหญ่ตลอดช่วงที่ผ่านมาดูเหมือนจะไม่ประสบความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาให้แก่เกษตรกรมากนัก และทำให้รัฐบาลมีแนวโน้มที่จะหันกลับไปใช้มาตรการระยะสั้น เช่น มาตรการการประกันรายได้อีกครั้ง ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าเป็นแนวทางที่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาเกษตรกรได้อย่างยั่งยืน รวมทั้งไม่ตอบสนองต่อความท้าทายของภาคเกษตรและการพัฒนาประเทศในอนาคต และอาจสร้างแรงกดดันต่อภาระการคลังเพิ่มขึ้น ดังนั้นการศึกษาวิจัยในครั้งนี้จึงมุ่งศึกษาปัญหาในการทำเกษตรแปลงใหญ่โดยเฉพาะในด้านความเพียงพอของรายได้ เงื่อนไขด้านราคาและการตลาด โดยการนำข้อมูลข้อเท็จจริงในด้านราคา ต้นทุน ผลผลิตต่อไร่ ราคาที่เกษตรกรขายได้ ราคาผลผลิตในตลาด และต้นทุนด้านการแปรรูปที่สำคัญ ๆ มาวิเคราะห์เพื่อประเมินรายได้โครงสร้างและขั้นตอนทางการตลาด โครงสร้างราคา รวมทั้งข้อเท็จจริงเกี่ยวกับฐานะทางเศรษฐกิจสังคม (Socioeconomic Status) ของเกษตรกร นโยบายด้านการเกษตรของภาครัฐ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งยุทธศาสตร์ชาติและแผนพัฒนาที่สำคัญ ๆ มาวิเคราะห์ในกรอบทฤษฎีและมุมมองทาง

เศรษฐศาสตร์ เพื่อสังเคราะห์และจัดทำข้อเสนอแนะแนวทางในการแก้ปัญหาสำหรับการสนับสนุนการขับเคลื่อนการทำเกษตรแปลงใหญ่และพัฒนาภาคเกษตรต่อไป

แผนภาพที่ 2-2 กรอบแนวคิดการวิจัย

ที่มา : ผู้วิจัย

สรุป

แม้ว่าจะไม่มีค่านิยามที่ชัดเจน แต่เกษตรแปลงใหญ่โดยทั่วไป หมายถึงการทำเกษตรที่มีขนาดใหญ่ที่เพียงพอต่อการเกิดการประหยัดต่อขนาด (Economy of Scale) ตามหลักทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ควบคู่ไปกับการใช้เทคโนโลยีทั้งเทคโนโลยีด้านการผลิตและเทคโนโลยีด้านการบริหารจัดการ เพื่อเพิ่มผลผลิตและลดต้นทุนการผลิตต่อไร่ และนำไปสู่การผลตอบแทน (Margins) ต่อไร่เพิ่มขึ้น ในปัจจุบันแนวคิดการทำเกษตรแปลงใหญ่ได้รับการขับเคลื่อนอย่างแพร่หลายในหลายประเทศ โดยมีวัตถุประสงค์ในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตในภาคเกษตร รวมทั้งการเพิ่มรายได้และแก้ไขปัญหาความยากจนให้แก่เกษตรกร เช่นเดียวกับกรณีของประเทศไทยซึ่งนอกจากการทำเกษตรแปลงใหญ่จะถูกนำไปใช้เป็นแนวทางในการลดต้นทุนการผลิต เพิ่มผลผลิตต่อไร่ เพิ่มรายได้และแก้ไขปัญหาความยากจนให้แก่เกษตรกรแล้ว การทำเกษตรแปลงใหญ่ยังเป็นแนวทางการพัฒนาสำคัญที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาความท้าทายของประเทศในอนาคตทั้งในด้านการปรับตัวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ การเพิ่มขึ้นของขีดความสามารถในการแข่งขันด้านการเกษตรของประเทศเพื่อนบ้าน แนวโน้มราคาสินค้าเกษตรในตลาดโลกที่ยังมีแนวโน้มอยู่ในระดับต่ำอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งแนวโน้มการเพิ่มขึ้นของภาระทางการคลังซึ่งทำให้การให้ความช่วยเหลือเกษตรกรผ่านมาตรการระยะสั้นมีข้อจำกัดมากขึ้น และแนวโน้มการเพิ่มขึ้นของความเหลื่อมล้ำทางด้านรายได้ระหว่างภาคเกษตรและภาคนอกเกษตร อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการขับเคลื่อนการทำเกษตรแปลงใหญ่ในประเทศไทยจะทำให้มีการทำเกษตรแปลงใหญ่ในปัจจุบันจำนวน 6873 แปลง พื้นที่รวม 5899686 ไร่ ครอบคลุม 11 กลุ่มสินค้าเกษตรและเกษตรกร 438996 ราย แล้วก็ตาม แต่จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องพบว่า การทำเกษตรแปลงใหญ่ในประเทศไทยยังมีปัญหาหลาย ๆ ด้าน เช่น ในด้านการขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเกษตรแปลงใหญ่ การผลิตที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการของตลาด ปัญหาด้านการตลาด ความผันผวนของสภาพภูมิอากาศ และเงื่อนไขข้อจำกัดในการเข้าร่วมโครงการ เป็นต้น นอกจากนี้ การหันกลับไปใช้นโยบายและมาตรการระยะสั้นในการแก้ไขปัญหารายได้ให้กับเกษตรกร เช่น มาตรการประกันรายได้ ยังเป็นเครื่องบ่งชี้ว่า การทำเกษตรแปลงใหญ่ในช่วงที่ผ่านมาดูเหมือนจะยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาด้านรายได้ของเกษตรกรได้อย่างเป็นรูปธรรม นอกจากนี้ มาตรการการให้ความช่วยเหลือระยะสั้นดังกล่าว เป็นมาตรการที่ไม่ยั่งยืน ก่อให้เกิดภาระการคลังเพิ่มขึ้น รวมทั้งส่งผลกระทบต่อขยายตัวทางเศรษฐกิจในภาพรวม และไม่สอดคล้องกับปัญหาความท้าทายของประเทศไทยในอนาคต ดังนั้นผู้วิจัย จึงมีจุดมุ่งหมายในการศึกษาปัญหาการทำเกษตรแปลงใหญ่ กรณีศึกษาการทำนาแปลงใหญ่ โดยให้ความสำคัญกับปัญหาความพอเพียงของรายได้ของเกษตรกรนาแปลงใหญ่ที่เกิดจากเงื่อนไขด้านกลไกราคาสินค้าและสภาพแวดล้อมด้านการตลาด เพื่อนำไปสู่การจัดทำข้อเสนอแนะแนวทางการแก้ไขปัญหา เพื่อสนับสนุนการขับเคลื่อนการทำเกษตรแปลงใหญ่ และพัฒนาภาคเกษตรต่อไป

บทที่ 3

นาข้าวแปลงใหญ่

กับความเพียงพอของรายได้เกษตรกรต่อการดำรงชีพ

ความนำ

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในบทที่สอง จะพบว่า การทำเกษตรแปลงใหญ่มีความมุ่งหวังในการช่วยแก้ปัญหาเกษตรกรทั้งในด้านการเพิ่มผลผลิต การลดต้นทุนการผลิต ซึ่งจะทำให้รายได้เกษตรกรเพิ่มขึ้น การเพิ่มขึ้นของรายได้ดังกล่าวจะมีส่วนแก้ไขปัญหาความยากจน และปัญหาหนี้สินของเกษตรกร ในขณะที่เดียวกันจะสามารถตอบสนองต่อยุทธศาสตร์การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และการลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 และยุทธศาสตร์ชาติ รวมทั้งนโยบายของรัฐบาล โดยรายงานจากกรมการข้าวระบุว่า การดำเนินการนาแปลงใหญ่ช่วยให้เกษตรกรชาวนาที่เข้าร่วมโครงการเกษตรแปลงใหญ่สามารถลดต้นทุนการผลิตเฉลี่ยประมาณ 470 บาทต่อไร่ หรือลดลงร้อยละ 14 ขณะที่ผลผลิตเพิ่มขึ้นเฉลี่ย 78 กิโลกรัมต่อไร่ หรือเพิ่มขึ้นร้อยละ 12 และทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้นเฉลี่ย 1,136 บาทต่อไร่ สอดคล้องกับข้อมูลจากกรมส่งเสริมการเกษตรที่ระบุว่า การทำเกษตรข้าวแปลงใหญ่สามารถลดต้นทุนการผลิตจาก 4,336 บาทต่อไร่ เป็น 3,996 บาทต่อไร่ หรือลดลง 340 บาทต่อไร่ (ร้อยละ 7.8) และสามารถเพิ่มผลผลิตจาก 588 กิโลกรัมต่อไร่ เป็น 637 กิโลกรัมต่อไร่ หรือร้อยละ 8.3

ดังนั้น ในกรณีที่ราคาข้าวที่เกษตรกรขายได้อยู่ที่กิโลกรัมละ 10 บาท การเพิ่มขึ้นของผลผลิตดังกล่าว จะทำให้รายได้ของเกษตรกรเพิ่มขึ้นประมาณ 490 บาทต่อไร่ เมื่อรวมกับต้นทุนการผลิตที่ลดลงจะทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการทำเกษตรแปลงใหญ่ประมาณ 830 บาทต่อไร่ ความแตกต่างระหว่างข้อมูลของกรมการข้าวและกรมส่งเสริมการเกษตรดังกล่าว อาจมีสาเหตุมาจากความแตกต่างของชนิดข้าวที่ใช้ในการทำนาแปลงใหญ่ ช่วงเวลาในการจัดเก็บข้อมูล และลักษณะพื้นที่ที่มีการเก็บข้อมูล ความแตกต่างระหว่างข้อมูลทำให้การวิเคราะห์มีความยากลำบากและขาดภาพที่ชัดเจน นอกจากนี้ จากประสบการณ์การลงพื้นที่และการทบทวนวรรณกรรม ผู้วิจัยยังมีข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า การคำนวณต้นทุนที่ประหยัดได้ของการทำนาแปลงใหญ่ในกรณีของโครงการที่ดำเนินการโดยภาครัฐอาจมีการนับรวมต้นทุนที่ประหยัดได้จากการสนับสนุนเมล็ดพันธุ์ วัสดุค้ำ และปัจจัยการผลิตจากภาครัฐในบางส่วน ทำให้ข้อมูลที่ได้ อาจไม่สามารถสะท้อนต้นทุนที่เกิดขึ้นจากหลักของการประหยัดต่อขนาดอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตาม การลงพื้นที่เพื่อจัดเก็บข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อขจัดปัญหา ดังกล่าวในช่วงของการจัดทำรายงานฉบับนี้ ยังมีข้อจำกัดจากปัญหาการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโควิด-19 ดังนั้น การศึกษาการลดลงของต้นทุนการผลิตต่อไร่ การเพิ่มขึ้นของผลผลิตต่อไร่ การเพิ่มขึ้นของรายได้เกษตรกรต่อไร่ที่เกิดจากการทำนาแปลงใหญ่ และความพอเพียงของรายได้ของเกษตรกรชาวนาที่เข้าร่วมโครงการนาแปลงใหญ่ในรายงานการศึกษานี้ จึงใช้ข้อมูลที่ได้รับจาก

การลงพื้นที่ของผู้วิจัยร่วมกับเจ้าหน้าที่กองยุทธศาสตร์และการวางแผนเศรษฐกิจมหภาค สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพื่อศึกษาหาข้อมูลและเยี่ยมชมการทำนาแปลงใหญ่ในช่วงก่อนหน้า ซึ่งเป็นกรณีนำข้าวหอมมะลิแปลงใหญ่ของบริษัทเอกชนที่มีการจัดเก็บข้อมูลเปรียบเทียบระหว่างการทำนาแปลงใหญ่กับกรณีนำข้าวทั่วไปอย่างเป็นระบบ รวมทั้งมีการประยุกต์ใช้หลักการประหยัดต่อขนาดเพื่อการทำนาแปลงใหญ่อย่างจริงจัง และมีการเปลี่ยนวิธีการผลิตเพื่อให้ผลตอบแทนต่อไร่เพิ่มขึ้น ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า สามารถใช้เป็นตัวอย่างของการทำเกษตรแปลงใหญ่ที่ดีที่สุด (Best Practice) เท่าที่ผู้วิจัยจะพึงหาข้อมูลได้ในช่วงของการทำรายงานการวิจัยฉบับนี้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ข้อมูลดังกล่าวเพื่อวิเคราะห์ผลประโยชน์ในรูปแบบตัวเงินของเกษตรกรชาวนาที่เข้าร่วมทำนาแปลงใหญ่ และความเพียงพอของรายได้หลังจากการเข้าร่วมโครงการนาแปลงใหญ่เพื่อที่จะใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการวิเคราะห์เพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาและนำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในบทต่อไป โดยมีผลการศึกษาคำคัญ ๆ ที่สามารถสรุปได้ดังนี้

โครงสร้างต้นทุนของการทำเกษตรแปลงใหญ่ในกรณีศึกษา

การทำเกษตรแปลงใหญ่ซึ่งเป็นกรณีศึกษาในครั้งนี้เป็นการทำในลักษณะการลงนามบันทึกความเข้าใจ (Memorandum of Understanding : MOU) ระหว่างบริษัทเอกชนกับเกษตรกรสมาชิก โดยมีพื้นที่เพาะปลูกประมาณ 1500 ไร่ โดยใช้หลักการของการทำนาแปลงใหญ่ โดยทางบริษัทจะให้ความช่วยเหลือในด้านเทคนิคการเพาะปลูก การบริหารจัดการเครื่องจักรกลอุปกรณ์การผลิตโดยการบริหารจัดการช่วงเวลาให้สอดคล้องกับหลักการประหยัดต่อขนาด รวมทั้งการสนับสนุนสินเชื่อสำหรับเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการแต่ไม่มีเงินทุน การรับซื้อผลผลิตในราคาตลาดบวกแรงจูงใจส่วนเพิ่ม การส่งเสริมให้เกษตรกรผลิตเมล็ดพันธุ์โดยการซื้อเมล็ดพันธุ์ข้าวหอมมะลิ 105 พันธุ์ กข. 15 มาให้เกษตรกรปลูกขยายเมล็ดพันธุ์ การให้คำปรึกษาแนะนำและประสานงานต่าง ๆ กับสมาชิก โดยมีเงื่อนไขว่า เกษตรกรต้องใช้เมล็ดพันธุ์คุณภาพเพื่อควบคุมคุณภาพผลผลิต การเพาะปลูกตามกรรมวิธีที่บริษัทกำหนด การบริหารจัดการระยะเวลาการเพาะปลูกตามที่กำหนดเพื่อให้การเก็บเกี่ยวผลผลิตออกมาในเวลาที่สุดสอดคล้องกับการจัดการเครื่องจักรกลอุปกรณ์การผลิตเพื่อให้เกิดการประหยัดต่อขนาด และการตรวจสอบคุณภาพดินเพื่อให้เกษตรกรใช้ปุ๋ยโดยสอดคล้องกับคุณภาพของดิน ผลการดำเนินการของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการพบว่า เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการนาแปลงใหญ่มีรายได้สุทธิสูงกว่าเกษตรกรนาหว่านแปลงทั่วไปที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการ โดยรายได้ที่เพิ่มขึ้นมาจาก 2 ส่วนแบ่งเป็น

1. ด้านต้นทุนการผลิต พบว่าเกษตรกรที่ทำนาแปลงใหญ่มีต้นทุนเฉลี่ยประมาณ 2,575 บาทต่อไร่ เทียบกับต้นทุนการผลิตแปลงทั่วไปของเกษตรกรที่ไม่เข้าร่วมโครงการเฉลี่ยประมาณ 3,060 บาทต่อไร่ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การทำนาแปลงใหญ่ของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการสามารถลดต้นทุนการผลิตลงได้ประมาณไร่ละ 485 บาทต่อไร่ หรือเป็นการลดต้นทุนการผลิตลงร้อยละ 18.83 มากกว่าการลดลงของต้นทุนการผลิตไร่ละ 14 และร้อยละ 7.8 ในกรณีของการทำเกษตรแปลงใหญ่ของภาครัฐที่รายงานโดยกรมการข้าวและกรมส่งเสริมการเกษตร ตามลำดับ

ตารางที่ 3-1 เปรียบเทียบค่าใช้จ่ายและผลผลิตของการทำนาแปลงใหญ่กับแปลงทั่วไป

		แปลงใหญ่	แปลงทั่วไป
ผลผลิตเฉลี่ย	เพิ่มขึ้น 108 กิโลกรัม/ไร่ (เพิ่มขึ้นร้อยละ 25)	559 กิโลกรัม/ไร่	451 กิโลกรัม/ไร่
ค่าใช้จ่าย	ลดลง 485 บาท/ไร่ (ลดลง 18.83%)	2,575 บาท/ไร่	3,060 บาท/ไร่

ที่มา : ข้อมูลจากการลงพื้นที่ ประมวลโดยผู้วิจัย

2. ด้านผลผลิตต่อไร่ ในกรณีของการทำนาแปลงใหญ่มีผลผลิตต่อไร่เฉลี่ย 559 กิโลกรัมต่อไร่ สูงกว่า 451 กิโลกรัมต่อไร่ ในกรณีที่ทำนาทั่วไป หรือการทำนาแปลงใหญ่ในกรณีศึกษาให้ผลผลิตเพิ่มขึ้นจากกรณีการทำนาแปลงทั่วไปถึงร้อยละ 25 หรือ 108 กิโลกรัมต่อไร่ มากกว่าการเพิ่มขึ้นของผลผลิตต่อไร่ร้อยละ 12 และร้อยละ 8.3 ในกรณีของการทำเกษตรแปลงใหญ่ของภาครัฐที่รายงานโดยกรมการข้าวและกรมส่งเสริมการเกษตร ตามลำดับ ชี้ความสามารถในการลดต้นทุนการผลิตและเพิ่มผลผลิตต่อไร่ของนาแปลงใหญ่ที่ใช้เป็นกรณีศึกษาในครั้งนี้ที่อยู่ในระดับที่สูงกว่าขีดความสามารถในการลดต้นทุนการผลิตและเพิ่มผลผลิตต่อไร่ของนาแปลงใหญ่ที่รายงานโดยหน่วยงานภาครัฐ ทำให้พอจะเชื่อมั่นได้ว่า โครงการนาแปลงใหญ่ที่ใช้เป็นกรณีศึกษาในครั้งนี้ เป็นตัวอย่างของการทำเกษตรแปลงใหญ่ที่ดีที่สุด (Best Practice) เท่าที่ผู้วิจัยจะพึงหาข้อมูลได้ในช่วงของการทำรายงานการวิจัยฉบับนี้

ผลประโยชน์ในรูปตัวเงินที่เกิดจากการทำนาแปลงใหญ่ในกรณีศึกษา

ข้อมูลจากตารางที่ 3-1 แสดงให้เห็นว่า การทำนาข้าวแปลงใหญ่ภายใต้การนำของภาคเอกชนทำให้รายได้ของเกษตรกรเพิ่มขึ้นและต้นทุนการผลิตลดลงอย่างชัดเจนเมื่อเปรียบเทียบกับกรณีการทำเกษตรโดยทั่วไป โดยในกรณีศึกษา พบว่าช่วยให้ต้นทุนการผลิตของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการลดลงประมาณไร่ละ 485 บาท ในขณะเดียวกันการใช้เทคโนโลยีการผลิตและกรรมวิธีการผลิตที่มีความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่จะทำให้ผลผลิตเพิ่มขึ้นร้อยละ 24 แม้กระนั้นก็ตาม การเพิ่มขึ้นของรายรับเกษตรกรที่เกิดจากผลผลิตที่เพิ่มขึ้นยังขึ้นอยู่กับราคาผลผลิตในแต่ละช่วงเวลา จากการคำนวณโดยใช้ราคาข้าวเปลือกหอมมะลิในช่วง 10.30 บาทต่อกิโลกรัมซึ่งเป็นราคาเฉลี่ยในปี 2559 - 2560 และ 15.30 บาทต่อกิโลกรัม ซึ่งเป็นราคาเฉลี่ยในปี 2561 - 2562 ในตารางที่ 3-2 แสดงให้เห็นว่าการเพิ่มขึ้นของผลผลิตต่อไร่จะทำให้รายรับของเกษตรกรเพิ่มขึ้นในช่วง 1,112 - 1,652 บาทต่อไร่ ดังนั้น เมื่อรวมกับการลดลงของต้นทุนการผลิตที่เกิดจากการทำเกษตรแปลงใหญ่จะทำให้รายรับสุทธิของเกษตรกรที่ทำนาแปลงใหญ่ในกรณีศึกษาครั้งนี้เพิ่มขึ้นจากการทำเกษตรทั่วไปประมาณ 1,597 - 2,137 บาทต่อไร่ และหากใช้ค่าเฉลี่ยพื้นที่แปลงการผลิต 10 ไร่ต่อครอบครัว จะพบว่า การทำเกษตรแปลงใหญ่จะทำให้รายได้ของเกษตรกรต่อครัวเรือนเพิ่มขึ้นจากครัวเรือนที่ทำเกษตรทั่วไปประมาณ 15,974 - 21,374 บาทต่อครัวเรือน และในกรณีที่เกษตรกรถือครองที่ดิน 20 ไร่ การทำเกษตรแปลงใหญ่ในกรณีศึกษาจะทำให้รายได้ของเกษตรกรต่อครัวเรือนเพิ่มขึ้นจากครัวเรือนที่ทำเกษตรทั่วไป

ประมาณ 31,948 - 42,748 บาทต่อครัวเรือน ซึ่งมีความแตกต่างจากกรณีของการทำเกษตรทั่วไป อย่างมีนัยสำคัญ

ตารางที่ 3-2 เปรียบเทียบมูลค่าผลประโยชน์ในรูปตัวเงินของการทำนาแปลงใหญ่กับแปลงทั่วไป

ราคาข้าวเปลือก	10.30 บาทต่อกิโลกรัม		15.30 บาทต่อกิโลกรัม		ผลต่าง (1) - (2)	
	แปลงใหญ่ (1)	แปลงทั่วไป (2)	แปลงใหญ่ (1)	แปลงทั่วไป (2)	กรณี 10.30 บาทต่อ ก.ก.	กรณี 15.30 บาทต่อ ก.ก.
ผลผลิตต่อไร่	559	451	559	451	108	108
รายรับต่อไร่ (บาท)	5,758	4,645	8,553	6,900	1,112	1,652
ต้นทุนการผลิตต่อไร่ (บาท)	2,575	3,060	2,575	3,060	-485	-485
รายรับสุทธิต่อไร่	3,183	1,585	5,978	3,840	1,597	2,137

ที่มา : ประมวลโดยผู้วิจัย

ความพอเพียงของรายได้เกษตรกรที่ได้รับจากการทำนาแปลงใหญ่

แม้ว่าข้อมูลจากตารางที่ 3-2 จะแสดงให้เห็นว่า การทำนาแปลงใหญ่ในกรณีศึกษาจะทำให้รายรับของเกษตรกรเพิ่มขึ้นจากกรณีของการทำนาทั่วไปอย่างมีนัยสำคัญก็ตาม แต่รายรับจากการทำนาแปลงใหญ่มักอยู่ในระดับต่ำและมีแนวโน้มที่จะไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ ข้อมูลจากตารางที่ 3-3 แสดงให้เห็นว่า ในกรณีที่เกษตรกรนาแปลงใหญ่มีที่นา 10 ไร่ต่อครัวเรือน ทำนาได้ปีละครั้งเดียว และราคาข้าวที่เกษตรกรขายได้อยู่ที่กิโลกรัมละ 10.30 บาท ซึ่งเป็นกรณีต่ำสุดที่ทำการศึกษาในครั้งนี้ เกษตรกรจะมีรายได้สุทธิประมาณ 31,827 บาทต่อครัวเรือนต่อปี หรือเฉลี่ยเดือนละ 2,652 บาทต่อครัวเรือน หรือเฉลี่ยวันละ 88 บาทต่อครัวเรือน สำหรับในกรณีที่เกษตรกรนาแปลงใหญ่มีที่นา 20 ไร่ต่อครัวเรือน ทำนาได้ปีละสองครั้ง ผลผลิตการทำนาครั้งที่สองเท่ากับการทำนาครั้งแรก และราคาข้าวที่เกษตรกรขายได้อยู่ที่กิโลกรัมละ 15.30 บาท ซึ่งเป็นกรณีสูงของการศึกษาในครั้งนี้ การทำนาแปลงใหญ่ในกรณีศึกษาจะทำให้เกษตรกรชาวนาที่เข้าร่วมโครงการมีรายได้สุทธิประมาณ 239,108 บาทต่อครัวเรือนต่อปี หรือเฉลี่ยเดือนละ 19,926 บาทต่อครัวเรือน หรือเฉลี่ยวันละ 664 บาทต่อครัวเรือน ดังนั้นในกรณีที่ครัวเรือนมีสมาชิก 3 คนข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า รายได้สุทธิจากการทำนาเพียงอย่างเดียวมีแนวโน้มที่จะไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ แม้ว่าเกษตรกรจะอยู่ ภายใต้ระบบการทำนาแปลงใหญ่ ภายใต้การนำของภาคเอกชนในกรณีศึกษาที่ถือว่าเป็นกรณีตัวอย่างของการทำเกษตรแปลงใหญ่ที่ดีที่สุด (Best Practice) เท่าที่ผู้วิจัยจะพึงหาข้อมูลได้ในช่วงของการทำรายงานการวิจัยฉบับนี้ก็ตาม ซึ่งสอดคล้องกับข้อเท็จจริงที่ว่า เกษตรกรชาวนาส่วนใหญ่ของประเทศไทยในปัจจุบันยังต้องประกอบอาชีพอื่นเพื่อหารายได้เสริม โดยเฉพาะอาชีพรับจ้างในภาคการผลิตอื่น ๆ ในช่วงนอกฤดูการผลิต แม้กระนั้นก็ตาม โอกาสในการเพิ่มรายได้ของเกษตรกรจากการประกอบอาชีพอื่น ๆ ยังขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่น ๆ อีกหลายประการ โดยเฉพาะภาวะเศรษฐกิจของการผลิตภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการซึ่งเป็นแหล่งรายได้เสริมโดยทั่วไปของเกษตรกรในช่วงนอกฤดูการผลิต รวมทั้งสอดคล้องกับข้อมูลในบทที่สอง ที่แสดงให้เห็นว่า ปัญหาความยากจน และปัญหา

ความเหลื่อมล้ำด้านการกระจายรายได้ยังคงกระจุกตัวอยู่ในภาคเกษตร และยังเป็นปัญหาที่ท้าทายต่อการกำหนดนโยบายภาครัฐ

ตารางที่ 3-3 รายได้สุทธิของเกษตรกรภายใต้กรณีต่าง ๆ

	10.30 บาทต่อกิโลกรัม		15.30 บาทต่อกิโลกรัม	
	กรณีที่นา 10 ไร่	กรณีที่นา 20 ไร่	กรณีที่นา 10 ไร่	กรณีที่นา 20 ไร่
กรณีทำนาครั้งเดียว				
- รายรับต่อปี (บาท)	31,827	63,654	59,777	119,554
- รายรับต่อเดือน (บาท)	2,652	5,305	4,981	9,963
- รายรับต่อวัน (บาท)	88	177	166	332
กรณีทำนาปีละ 2 ครั้ง				
- รายรับต่อปี (บาท)	63,654	127,308	119,554	239,108
- รายรับเฉลี่ยต่อเดือน (บาท)	5,305	10,609	9,963	19,926
- รายรับเฉลี่ยต่อวัน (บาท)	177	354	332	664

ที่มา : ประมวลโดยผู้วิจัย

การศึกษากรณีที่เกษตรกรไม่มีที่ทำกิน

โครงสร้างต้นทุนการผลิต ผลประโยชน์ในรูปแบบตัวเงินที่เกิดจากการทำเกษตรแปลงใหญ่ในกรณีศึกษา และความพอเพียงของรายได้สุทธิของเกษตรกรชาวนาที่ได้รับจากการทำนาแปลงใหญ่ในตารางที่ 3-1 ถึง 3-3 ข้างต้น เป็นกรณีที่เกษตรกรมีที่ดินเป็นของตนเอง ซึ่งอาจเป็นสาเหตุที่ทำให้ต้นทุนการผลิตในกรณีศึกษาที่เป็นแปลงทั่วไปอยู่ที่ 3,060 บาทต่อไร่ ต่ำกว่าข้อมูลที่ได้จากรายงานผลการดำเนินการนาแปลงใหญ่ของกรมส่งเสริมการเกษตรที่ระบุว่า ต้นทุนการผลิตข้าวของเกษตรกรชาวนาก่อนทำนาแปลงใหญ่อยู่ที่ 4,336 บาทต่อไร่ ผู้วิจัยได้ทดสอบนัยยะของการไม่มีที่ดินทำกินของเกษตรกรโดยการเพิ่มต้นทุนค่าเช่านาในโครงสร้างต้นทุนของการทำนาแปลงใหญ่ที่ผู้วิจัยใช้เป็นกรณีศึกษา อย่างไรก็ตาม ราคาเช่าที่ที่มีความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ทำให้ไม่สามารถทดสอบและเปรียบเทียบกันได้โดยตรง แม้กระนั้นก็ตาม หากยึดตามราคาเช่าที่นาตามประกาศกำหนดอัตราค่าเช่าขั้นสูงตามกฎหมายว่าด้วยการเช่าที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ซึ่งกำหนดให้ทุกพื้นที่ได้ดำเนินการประกาศให้มีค่าเช่าที่นาที่เป็นธรรมทั้งสองฝ่ายครบทุกตำบล ประกอบด้วย ภาคกลาง ควบคุมค่าเช่าที่นาไร่ละ 1,000 - 1,500 บาท ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ควบคุมค่าเช่าที่นาไร่ละ 800 - 1,200 บาท ภาคเหนือ ควบคุมค่าเช่าที่นาไร่ละ 800 - 1,200 บาท และภาคใต้ ควบคุมค่าเช่าที่นาไร่ละ 800 บาท ก็จะทำให้ต้นทุนการผลิตข้าวของการทำนาแปลงใหญ่ในกรณีศึกษามีความใกล้เคียงกับต้นทุนการผลิตข้าวก่อนการทำนาแปลงใหญ่ที่รายงานโดยกรมส่งเสริมการเกษตรมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ในกรณีที่เกษตรกร ภายใต้กรณีศึกษาไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองดังกล่าว จะทำให้โครงสร้างต้นทุนการผลิตของเกษตรกรนาแปลงใหญ่ที่ใช้เป็นกรณีศึกษาเปลี่ยนแปลงไปตามตารางที่ 3-4

ตารางที่ 3-4 โครงสร้างต้นทุนของการทำนาแปลงใหญ่กับแปลงทั่วไปกรณีเกษตรกรเช่าที่นา

		แปลงใหญ่	แปลงทั่วไป
ผลผลิตเฉลี่ย	เพิ่มขึ้น 108 กิโลกรัม/ไร่ (เพิ่มขึ้นร้อยละ 25)	559 กิโลกรัม/ไร่	451 กิโลกรัม/ไร่
ค่าใช้จ่าย	ลดลง 485 บาท/ไร่ (ลดลง 18.83%)	3,775 บาท/ไร่	4,260 บาท/ไร่
ค่าเมล็ดพันธุ์		292 บาท/ไร่	650 บาท/ไร่ (30 กก.)
ค่าไถ		650 บาท/ไร่	650 บาท/ไร่ (3 ครั้ง)
ค่าหยอด / ค่าหว่าน		200 บาท/ไร่	80 บาท/ไร่
ค่าสารกำจัดวัชพืช		192 บาท/ไร่	290 บาท/ไร่
ค่าปุ๋ยเคมี		641 บาท/ไร่	790 บาท/ไร่
ค่ารถเกี่ยว		600 บาท/ไร่	601 บาท/ไร่
ค่าเช่าที่ดิน		1,200 บาท/ไร่	1,200 บาท/ไร่

ที่มา : ประมวลโดยผู้วิจัย

การเพิ่มขึ้นของต้นทุนค่าเช่าที่ดินดังกล่าว นอกจากจะทำให้โครงสร้างต้นทุนของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการนาแปลงใหญ่ที่ใช้เป็นกรณีศึกษาเปลี่ยนแปลงไปแล้ว ยังส่งผลให้รายได้สุทธิของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการนาแปลงใหญ่ลดลงอย่างมีนัยสำคัญ ตารางที่ 3-5 แสดงให้เห็นว่าในกรณีที่ต้องเช่าที่ทำกินนั้น หากเกษตรกรนาแปลงใหญ่ในกรณีศึกษามีที่นา 10 ไร่ต่อครัวเรือน ทำนาได้ปีละครั้งเดียว และราคาข้าวที่เกษตรกรขายได้อยู่ที่กิโลกรัมละ 10.30 บาท ซึ่งเป็นกรณีต่ำสุดที่ทำการศึกษานี้จะทำให้เกษตรกรมีรายได้สุทธิจากการทำนาแปลงใหญ่ในกรณีศึกษาประมาณ 19,827 บาทต่อครัวเรือนต่อปี หรือเฉลี่ยเดือนละ 1,652 บาทต่อครัวเรือน หรือเฉลี่ยวันละ 55 บาทต่อครัวเรือน สำหรับในกรณีที่เกษตรกรนาแปลงใหญ่ในกรณีศึกษามีที่นา 20 ไร่ต่อครัวเรือน ทำนาได้ปีละสองครั้ง โดยผลผลิตการทำนาครั้งที่สองเท่ากับการทำนาครั้งแรก และราคาข้าวที่เกษตรกรขายได้อยู่ที่กิโลกรัมละ 15.30 บาท ซึ่งเป็นกรณีสูงของการศึกษาในครั้งนี้เกษตรกรจะมีรายได้สุทธิประมาณ 191,108 บาทต่อครัวเรือนต่อปี หรือเฉลี่ยเดือนละ 15,926 บาทต่อครัวเรือน หรือเฉลี่ยวันละ 531 บาทต่อครัวเรือน ผลการศึกษาดังกล่าวนอกจากจะแสดงให้เห็นว่าในกรณีเกษตรกรที่ไม่มีที่นาเป็นของตนเอง รายได้สุทธิจากการลดลงอย่างมีนัยสำคัญแล้ว ยังส่งสัญญาณให้เห็นว่าในกรณีที่มีการนับรวมต้นทุนค่าเสียโอกาสจากการใช้แรงงานของเกษตรกรที่ทำนาด้วยตนเอง และค่าเสื่อมราคาเครื่องจักรเครื่องมือทางเกษตร ผลตอบแทนที่แท้จริงจากการทำนา ภายใต้โครงการนาแปลงใหญ่ในกรณีศึกษาในครั้งนี้ ซึ่งถือได้ว่า เป็นกรณีตัวอย่างของการทำเกษตรแปลงใหญ่ที่ดีที่สุด (Best Practice) เท่าที่จะหาข้อมูลได้ในปัจจุบัน ยังมีแนวโน้มที่จะยังอยู่ในระดับต่ำกว่าที่แสดงในตารางที่ 3-5 ซึ่งเป็นการยืนยันให้เห็นถึงรายได้ของเกษตรกรที่ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพแม้จะเข้าร่วมโครงการเกษตรแปลงใหญ่ก็ตาม โดยเฉพาะในกรณีที่เกษตรกรมีภาระดอกเบี้ยจากภาระหนี้สิน

ตารางที่ 3-5 รายได้สุทธิของเกษตรกรในโครงการนาแปลงใหญ่ที่ต้องเช่าที่นา

	10.30 บาทต่อกิโลกรัม		15.30 บาทต่อกิโลกรัม	
	กรณีที่นา 10 ไร่	กรณีที่นา 20 ไร่	กรณีที่นา 10 ไร่	กรณีที่นา 20 ไร่
กรณีทำนาครั้งเดียว				
- รายรับต่อปี (บาท)	19,827	39,654	4,777	95,554
- รายรับต่อเดือน (บาท)	1,652	3,305	398	7,963
- รายรับต่อวัน (บาท)	55	110	13	265
กรณีทำนาปีละ 2 ครั้ง				
- รายรับต่อปี (บาท)	39,654	79,308	9,554	191,108
- รายรับเฉลี่ยต่อเดือน (บาท)	3,305	6,609	796	15,926
- รายรับเฉลี่ยต่อวัน (บาท)	110	220	27	531

ที่มา : ประมวลโดยผู้วิจัย

สรุป

ผลการศึกษาข้อมูลจากการทำนาแปลงใหญ่ที่ใช้เป็นกรณีศึกษาในครั้งนี้ แสดงให้เห็นว่าการทำนาแปลงใหญ่สามารถลดต้นทุนการผลิต เพิ่มผลผลิตต่อไร่ และสามารถนำไปสู่การเพิ่มขึ้นของรายได้ของเกษตรกรตามจุดมุ่งหมายของการทำนาแปลงใหญ่ของภาครัฐที่กำหนดไว้ อย่างไรก็ตาม ภายใต้ขนาดการถือครองที่ดินของเกษตรกรในปัจจุบันซึ่งอยู่ที่เฉลี่ยครอบครัวละ 10 - 20 ไร่ และภายใต้เงื่อนไขต้นทุนการผลิตและราคาข้าวที่เกษตรกรขายได้ในปัจจุบัน รายได้สุทธิจากการทำเกษตรแปลงใหญ่แต่เพียงอย่างเดียวยังไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพของเกษตรกรชาวนา ซึ่งแสดงให้เห็นว่าแม้ว่าการทำนาแปลงใหญ่จะสามารถช่วยตอบสนองเป้าหมายการเพิ่มผลิตภาพการผลิตและยุทธศาสตร์การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และยุทธศาสตร์ชาติ แต่ยังไม่สามารถช่วยลดปัญหาความยากจนและตอบสนองเป้าหมายของยุทธศาสตร์การเหลื่อมล้ำทางสังคมได้อย่างเป็นรูปธรรม ดังนั้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องพิจารณาปัจจัยอื่นที่อาจช่วยสนับสนุนให้รายได้ของเกษตรกรชาวนาที่เข้าร่วมโครงการนาแปลงใหญ่เพิ่มขึ้นได้ อย่างเป็นรูปธรรมและมีความเพียงพอต่อการดำรงชีพมากขึ้น โดยเฉพาะในประเด็นด้านราคาข้าวที่เกษตรกรขายได้ ซึ่งข้อมูลที่ได้จากการทำนาแปลงใหญ่ในกรณีศึกษาแสดงให้เห็นว่า เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการขายข้าวให้กับผู้ดำเนินโครงการในราคาตลาดบวกอีกกิโลกรัมละ 0.20 บาท ซึ่งเป็นการส่งสัญญาณว่า การทำเกษตรแปลงใหญ่ยังไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ในการเพิ่มอำนาจการต่อรองทางการตลาด สอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมในบทที่สองซึ่งข้อมูลจากกรมส่งเสริมการเกษตรระบุว่า ในด้านรูปแบบการตลาดของเกษตรกรข้าวแปลงใหญ่นั้นส่วนใหญ่เป็นการจำหน่ายแก่คลัง โรงสี พ่อค้าคนกลาง สหกรณ์ ผู้รวบรวมข้าว ตลาดท้องถิ่น วิสาหกิจชุมชน และการซื้อขายแบบมีข้อตกลง ซึ่งหากการกำหนดราคา ภายใต้รูปแบบการตลาดดังกล่าว เป็นการกำหนดราคาในลักษณะตลาดผู้ซื้อน้อยราย (Oligopoly) ก็จะเป็นสาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้รายได้ของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการนาแปลงใหญ่ในกรณีศึกษา และเกษตรกรทั่วไปมีรายได้ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ รวมทั้งทำ

ให้ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการลดต้นทุนการผลิตและการเพิ่มผลผลิตต่อไร่ในโครงการนาแปลงใหญ่ ถูกถ่ายโอนไปยังผู้รับซื้อผลผลิต ซึ่งจะเป็นประเด็นหลักสำหรับการวิเคราะห์ในบทที่สี่

บทที่ 4

ปัจจัยด้านราคา และโครงสร้าง

ด้านการตลาด กับปัญหารายได้ของเกษตรกรนาแปลงใหญ่

ผลการศึกษาในบทที่สาม แสดงให้เห็นว่า การทำนาแปลงใหญ่ ภายใต้เงื่อนไขต้นทุนการผลิต จำนวนการถือครองที่นาต่อครัวเรือนของเกษตรกรนาแปลงใหญ่ และราคาจำหน่ายผลผลิตข้าวเปลือกในปัจจุบัน ยังทำให้เกษตรกรนาแปลงใหญ่มีรายได้ในระดับที่ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ นอกจากนี้ แม้ว่าการทำนาแปลงใหญ่จะสามารถนำไปสู่การลดต้นทุนการผลิตและเพิ่มผลผลิตต่อไร่ก็ตาม แต่การลดลงของต้นทุนการผลิตและการเพิ่มขึ้นของผลผลิตต่อไร่ในระยะต่อไป ยังมีแนวโน้มที่จะเป็นไปตามกฎว่าด้วยการลดน้อยถอยลงของผลประโยชน์ส่วนเพิ่ม ในขณะที่การเพิ่มที่ทำกินให้กับเกษตรกรยังมีข้อจำกัดในหลายด้าน ประกอบกับข้อมูลที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในบทที่สองพบว่า รูปแบบการตลาดของเกษตรกรนาข้าวแปลงใหญ่ ส่วนใหญ่เป็นการจำหน่ายให้แก่ ล้ง โรงสี พ่อค้าคนกลาง สหกรณ์ ผู้รวบรวมข้าว ตลาดท้องถิ่น วิสาหกิจชุมชน และการซื้อขายแบบมีข้อตกลง เช่นเดียวกับ รายงานการศึกษาของนักวิจัยหลายท่านที่ได้ตั้งข้อสังเกตว่า เกษตรกรชาวนาได้รับส่วนแบ่งในรายได้ที่เกิดจากการจำหน่ายผลผลิตขั้นสุดท้ายค่อนข้างน้อย ดังนั้น การศึกษาในบทนี้จึงมีจุดมุ่งหมายในการศึกษาโครงสร้างส่วนแบ่งของเกษตรกรชาวนา ในรายได้ที่เกิดจากการจำหน่ายผลผลิตข้าวขั้นสุดท้าย ณ จุดจำหน่ายให้กับผู้บริโภค รวมทั้งกระบวนการและขั้นตอนของห่วงโซ่การค้าข้าว โดยใช้ข้อมูลโครงสร้างราคาข้าวหอมมะลิในช่วงปี 2557 - 2562 เพื่อนำผลการวิเคราะห์ไปใช้เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาความไม่พอเพียงของรายได้ของสมาชิกเกษตรกรนาแปลงใหญ่ในบทที่ห้า ต่อไป

โครงสร้างราคาข้าว

ตารางที่ 4-1 แสดงราคาข้าวสารหอมมะลิต่อกิโลกรัม ณ จุดจำหน่ายให้กับผู้บริโภค และราคาข้าวเปลือกหอมมะลิต่อกิโลกรัมที่เกษตรกรขายได้ ณ หน้าฟาร์ม ในช่วงปี 2557 - 2562 ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ในช่วงเวลาดังกล่าว ราคาข้าวสารหอมมะลิบรรจุ ณ จุดจำหน่ายให้กับผู้บริโภค เคลื่อนไหวอยู่ในช่วง 38.40 - 51.80 บาทต่อกิโลกรัมข้าวสาร โดยมีราคาเฉลี่ยอยู่ที่ 45.78 บาทต่อกิโลกรัมข้าวเปลือก ในขณะที่ราคาข้าวเปลือกหอมมะลิที่เกษตรกรขายได้เคลื่อนไหวอยู่ในช่วง 10.19 - 15.49 บาทต่อกิโลกรัมข้าวเปลือก โดยมีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 13.61 บาทต่อกิโลกรัมข้าวเปลือก อย่างไรก็ตาม เนื่องจากราคาข้าวสารไม่สามารถที่จะเปรียบเทียบกับราคาข้าวเปลือกได้โดยตรง ผู้วิจัยจึงได้แปลงราคาข้าวสารหอมมะลิ ณ จุดจำหน่ายให้กับผู้บริโภค เป็นราคาข้าวเปลือกหอมมะลิ ณ จุดจำหน่ายให้กับผู้บริโภค โดยใช้อัตราแลกเปลี่ยนสภาพ 1 หน่วยข้าวเปลือกหอมมะลิเท่ากับ 0.65 หน่วยข้าวสารหอมมะลิ ซึ่งพบว่า ราคาข้าวเปลือกหอมมะลิ ณ จุดจำหน่ายให้กับผู้บริโภคในช่วงปี 2557 - 2562 เคลื่อนไหวอยู่ในช่วง 24.97 - 33.68 บาทต่อกิโลกรัมข้าวเปลือก โดยมีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 29.77 บาทต่อกิโลกรัมข้าวเปลือก หรือ 2.19 เท่าของราคาข้าวเปลือกที่เกษตรกรขายได้ ณ หน้าฟาร์ม

ซึ่งในระหว่างปี 2557 - 2562 เคลื่อนไหวอยู่ในช่วง 10.19 - 15.49 บาทต่อกิโลกรัมข้าวเปลือก โดยมีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 13.61 บาทต่อกิโลกรัมข้าวเปลือก ข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า เกษตรกรมีแนวโน้มที่จะได้รับส่วนแบ่งในราคาขายข้าว ณ จุดจำหน่ายให้กับผู้บริโภคในระดับต่ำ

ตารางที่ 4-1 โครงสร้างราคาข้าว

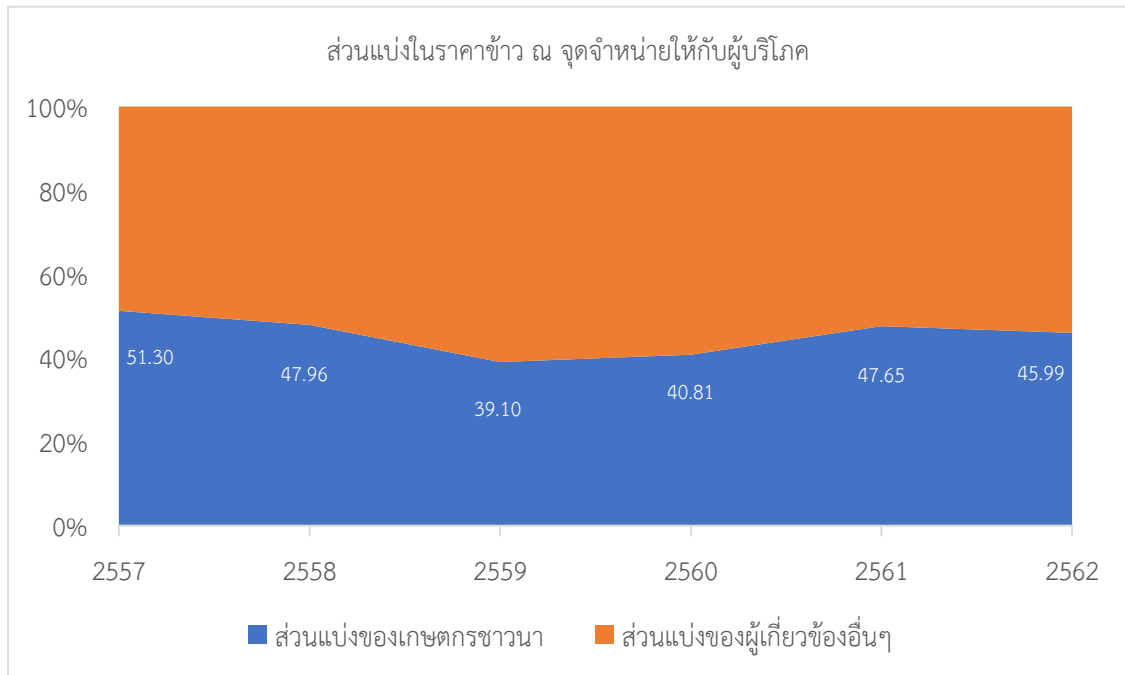
ราคา	ปี 2557	ปี 2558	ปี 2559	ปี 2560	ปี 2561	ปี 2562	เฉลี่ย ปี 2557 - 2562
ราคาข้าวสารสูง ณ จุดจำหน่ายให้ผู้บริโภค (บาท/ 1 กก.ข้าวสาร)	41.40	41.30	40.90	38.40	48.80	51.80	45.78
ราคาข้าวเปลือก ณ จุดจำหน่ายให้ผู้บริโภค (บาท/1 กก.ข้าวเปลือก)	26.90	26.90	26.60	24.97	31.73	33.68	29.77
ราคาข้าวเปลือกที่ เกษตรกรขายได้ ณ หน้าฟาร์ม (บาท/1 กก.ข้าวเปลือก)	13.80	12.90	10.40	10.19	15.12	15.49	13.61

ที่มา : กระทรวงพาณิชย์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ประมวลโดยผู้วิจัย

ส่วนแบ่งของเกษตรกรชาวนาในราคาสินค้า ณ จุดจำหน่ายให้กับผู้บริโภค

แผนภาพที่ 4-1 แสดงโครงสร้างส่วนแบ่งรายได้ของเกษตรกรชาวนา ในราคาสินค้าข้าวหอมมะลิ ณ จุดจำหน่ายให้กับผู้บริโภคโดยใช้ข้อมูลในตารางที่ 4-1 ซึ่งพบว่า ในช่วงปี 2557 - 2562 เกษตรกรชาวนามีส่วนแบ่งในราคาสินค้าข้าวหอมมะลิ ณ จุดจำหน่ายให้กับผู้บริโภคเฉลี่ยร้อยละ 45.47 ต่ำกว่าส่วนแบ่งของกลุ่มผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ ในห่วงโซ่การผลิตและการค้าข้าวหอมมะลิ ข้อมูลดังกล่าวอาจจะแสดงถึงความซับซ้อนของการแปรรูป การขนส่ง และการตลาดที่ประกอบด้วยหลายขั้นตอน รวมทั้งอาจสะท้อนต้นทุนของภาคการขนส่งที่อยู่ในระดับสูง อย่างไรก็ตาม หากต้นทุนของภาคการขนส่งเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้ส่วนแบ่งของเกษตรกรชาวนาในราคาสินค้าข้าวหอมมะลิ ณ จุดจำหน่ายให้กับผู้บริโภคอยู่ในระดับต่ำ การปรับตัวลดลงของราคาน้ำมันดิบจาก 96.48 ดอลลาร์ สรอ. ต่อบาร์เรลในปี 2557 เป็น 50.69 ดอลลาร์ ต่อบาร์เรล และ 41.45 ดอลลาร์ต่อบาร์เรลในปี 2558 และปี 2559 ซึ่งทำให้ราคาขายปลีกน้ำมันดีเซลในช่วงเดียวกันปรับตัวลดลงจาก 29.71 บาทต่อลิตร เป็น 24.58 บาทต่อลิตร และ 23.25 บาทต่อลิตร น่าจะทำให้ส่วนแบ่งของเกษตรกรชาวนาในราคาสินค้าข้าวหอมมะลิ ณ จุดจำหน่ายให้กับผู้บริโภค ปรับตัวเพิ่มขึ้น แต่ข้อมูลในแผนภาพที่ 4-1 แสดงให้เห็นว่า ส่วนแบ่งของเกษตรกรชาวนาในช่วงดังกล่าวกลับปรับตัวลดลงจากร้อยละ 51.30 ในปี 2557 เป็นร้อยละ 39.10 ในปี 2559 สวนทางกับการปรับตัวลดลงของราคาน้ำมันดิบในตลาดโลก และแม้ว่าส่วนแบ่งของเกษตรกรชาวนาในช่วงปี 2560 - 2561 จะปรับตัวเพิ่มขึ้นก็ตาม แต่ส่วนแบ่งของเกษตรกรชาวนาในปี 2562 ดังกล่าวยังคงอยู่ในระดับต่ำกว่าในปี 2557 ข้อมูลดังกล่าวอาจจะแสดงถึงการกระจุกตัวของโครงสร้างทางการตลาดที่อาจทำให้เกษตรกรมีอำนาจต่อรองลดลง

แผนภาพที่ 4-1 ส่วนแบ่งในราคาข้าว ณ จุดจำหน่ายให้กับผู้บริโภค

ที่มา : ประมวลโดยผู้วิจัย

ความซับซ้อนของห่วงโซ่และขั้นตอนการค้าข้าวในประเทศ

ส่วนแบ่งของเกษตรกรชาวนาในราคา ณ จุดจำหน่ายให้กับผู้บริโภคที่อยู่ในระดับต่ำตามที่แสดงในแผนภาพที่ 4-1 อาจจะมีสาเหตุมาจากปัจจัยหลายประการ รวมถึงความสลับซับซ้อนของกระบวนการทางการตลาดจากเกษตรกรชาวนาผู้ผลิตจนถึงมือผู้บริโภค ทั้งนี้ จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลโดยผู้วิจัย พบว่า มีผู้เกี่ยวข้องกับห่วงโซ่การค้าข้าวจากเกษตรกรชาวนาผู้ผลิตจนถึงมือผู้บริโภคที่สำคัญ ๆ ประกอบด้วย

1. เกษตรกรชาวนา ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ผลิต ซึ่งในกรณีข้าวหอมมะลิที่เป็นกรณีศึกษาในครั้งนี้ ส่วนใหญ่มีพื้นที่การผลิตอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเริ่มทำการเพาะปลูกในช่วงเดือนพฤษภาคม และเก็บเกี่ยวผลผลิตในช่วงเดือนพฤศจิกายน และส่วนใหญ่เป็นการทำนาข้าวฝนนอกเขตพื้นที่ชลประทาน

2. ผู้รวบรวมข้าวเปลือกจากชาวนาในพื้นที่ มีบทบาทในการเป็นพ่อค้าคนกลาง ทำการติดต่อขอซื้อข้าว ตรวจสอบคุณภาพข้าวในเบื้องต้น และรวบรวมข้าวเปลือกจากเกษตรกรชาวนา โดยผู้รวบรวมข้าวเปลือกในพื้นที่อาจจะเป็นเกษตรกรชาวนาบางรายหรือพ่อค้าแม่ค้าในพื้นที่ ที่มีทักษะทางด้านการค้าและศักยภาพด้านการเงิน หรืออาจจะเป็นสหกรณ์การเกษตร ทั้งนี้ผู้รวบรวมข้าวเปลือกในพื้นที่จะนำข้าวที่รวบรวมได้ส่งให้กับโรงสี ซึ่งอาจจะเป็นโรงสีขนาดใหญ่ของเอกชนหรือโรงสีขนาดเล็กของสหกรณ์การเกษตร

3. โรงสี มีบทบาทในการรับซื้อข้าวจากผู้รวบรวมข้าวในพื้นที่ หรืออาจจะซื้อจากเกษตรกรโดยตรง รวมทั้งการตรวจสอบคุณภาพข้าวอีกครั้งหนึ่งซึ่งเป็นการตรวจสอบความบริสุทธิ์

ความชื้น อายุ และเปอร์เซ็นต์ข้าว เมื่อได้คุณภาพข้าวและราคาข้าวที่ตกลงกันได้ โรงสีจะเก็บข้าวไว้ โดยการควบคุมอุณหภูมิและความชื้น และทยอยนำมาแปรรูปตามคำสั่งซื้อโดยการสี ซึ่งในกระบวนการการสีข้าวของโรงสีจะมีการคัดแยกสิ่งเจือปน การขัดขาวและขัดมัน และโรงสีบางแห่ง อาจจะมีการใช้เครื่องยัดคัดแยกข้าว เพื่อจำกัดข้าวที่มีคุณภาพไม่ถึงตามที่กำหนดไว้และสิ่งเจือปน เพื่อให้ได้ข้าวที่มีคุณภาพมาตรฐาน โดยอัตราการสีแปรสภาพของโรงสีเอกชนในกรณีข้าวหอมมะลิจะอยู่ที่ประมาณ 1 หน่วยข้าวเปลือกหอมมะลิ ต่อ 0.65 หน่วยข้าวสารหอมมะลิ ทั้งนี้ โรงสีจะจำหน่ายข้าวสารที่สีได้ให้กับผู้ซื้อที่มีความแตกต่างกัน โดยส่วนใหญ่จะเป็นการจำหน่ายให้กับผู้ประกอบการข้าวสารสูง หรือโรงสีบางแห่งอาจทำการบรรจุถุงและจำหน่าย ภายใต้เครื่องหมายการค้าของโรงสีเอง หรือขายให้กับผู้ค้าส่ง หรืออาจจะขายให้กับร้านค้าสมัยใหม่แล้วแต่กรณี

4. ผู้ประกอบการข้าวสารสูง ผู้ประกอบการข้าวสารสูงมีบทบาทในการซื้อข้าวจากโรงสี นำมาคัดแยก ทำความสะอาด และอาจจะมีการปรับปรุงคุณภาพข้าวอีกครั้งหนึ่ง ก่อนที่จะนำมาบรรจุเป็นข้าวสารสูง ภายใต้เครื่องหมายการค้าของตนเอง และจำหน่ายผ่านช่องทางการค้าที่เป็นร้านค้าที่มีสาขากระจายอยู่ทั่วไป เช่น ซูเปอร์มาร์เก็ตหรือร้านสะดวกซื้อหรือในบางกรณี ผู้ประกอบการข้าวสารสูงอาจจะบรรจุถุง ภายใต้เครื่องหมายการค้าของร้านค้าที่เป็นช่องทางการจำหน่ายปลายทาง โดยในกระบวนการนี้จะต้องได้รับการรับรองคุณภาพความปลอดภัยของอาหาร (HACCP) รวมทั้งการรับรองด้านการจัดการและควบคุมการผลิตอาหารปลอดภัย (GMP) และมาตรฐานของกรมการค้าภายใน

5. ร้านค้าย่อยหรือร้านค้าสมัยใหม่ที่เป็นจุดจำหน่ายข้าวสูงให้กับผู้บริโภค มีบทบาทหน้าที่ในการรับสินค้าจากผู้ประกอบการข้าวสารสูงมาจำหน่ายให้กับผู้บริโภค ณ ปลายทาง โดยผู้ประกอบการข้าวสารสูงจะต้องนำส่งข้าวสารบรรจุถุงไปร้านค้าย่อยหรือศูนย์กระจายสินค้าของร้านค้าสมัยใหม่ และศูนย์กระจายสินค้าจะทำหน้าที่ในการกระจายสินค้าข้าวสูงไปยังสาขาของร้านค้าสมัยใหม่ที่กระจายตัวอยู่ทั่วประเทศ

ภายใต้ส่วนประกอบของผู้เกี่ยวข้องต่าง ๆ ในห่วงโซ่การผลิตและการค้าข้าว ดังกล่าว ความสัมพันธ์ของผู้เกี่ยวข้องในห่วงโซ่การผลิตและการค้าข้าวจากเกษตรกรชาวนาผู้ผลิตไปถึงมือผู้บริโภคมีอยู่ด้วยกันหลายรูปแบบ อย่างไรก็ตาม ผลการสำรวจพฤติกรรมการเลือกซื้อข้าวของคนไทยส่วนใหญ่พบว่า ผู้บริโภคส่วนใหญ่ซื้อข้าวสารสูงเพื่อการบริโภคจากร้านค้าสมัยใหม่ โดยเฉพาะซูเปอร์มาร์เก็ตและร้านสะดวกซื้อ ข้อมูลดังกล่าว ทำให้สามารถสรุปรูปแบบความสัมพันธ์ของห่วงโซ่การผลิตและการค้าข้าวหอมมะลิจากเกษตรกรผู้ผลิตถึงผู้บริโภคที่สำคัญ ๆ ที่เป็นช่องทางหลักดังนี้

รูปแบบที่ 1 เกษตรกรชาวนา - โรงสี - ร้านค้าย่อยหรือร้านค้าสมัยใหม่ - ผู้บริโภค ในรูปแบบนี้ เกษตรกรจะเป็นผู้นำสินค้าข้าวเปลือกที่ผลิตได้ไปจำหน่ายโดยตรงให้กับโรงสี โดยไม่ผ่านผู้รวบรวมข้าวในพื้นที่ ในขณะที่โรงสีทำหน้าที่ทั้งในด้านการเป็นโรงสีและการเป็นผู้ประกอบการข้าวสารสูง ก่อนที่จะขายข้าวสารสูงดังกล่าวให้กับร้านค้าสมัยใหม่เพื่อจำหน่ายให้กับผู้บริโภคขั้นสุดท้ายต่อไป ซึ่งรูปแบบนี้น่าจะเป็นห่วงโซ่การผลิตและการค้าที่สั้นที่สุดสำหรับระบบการผลิตและการค้าข้าวเพื่อการบริโภคในประเทศในปัจจุบัน

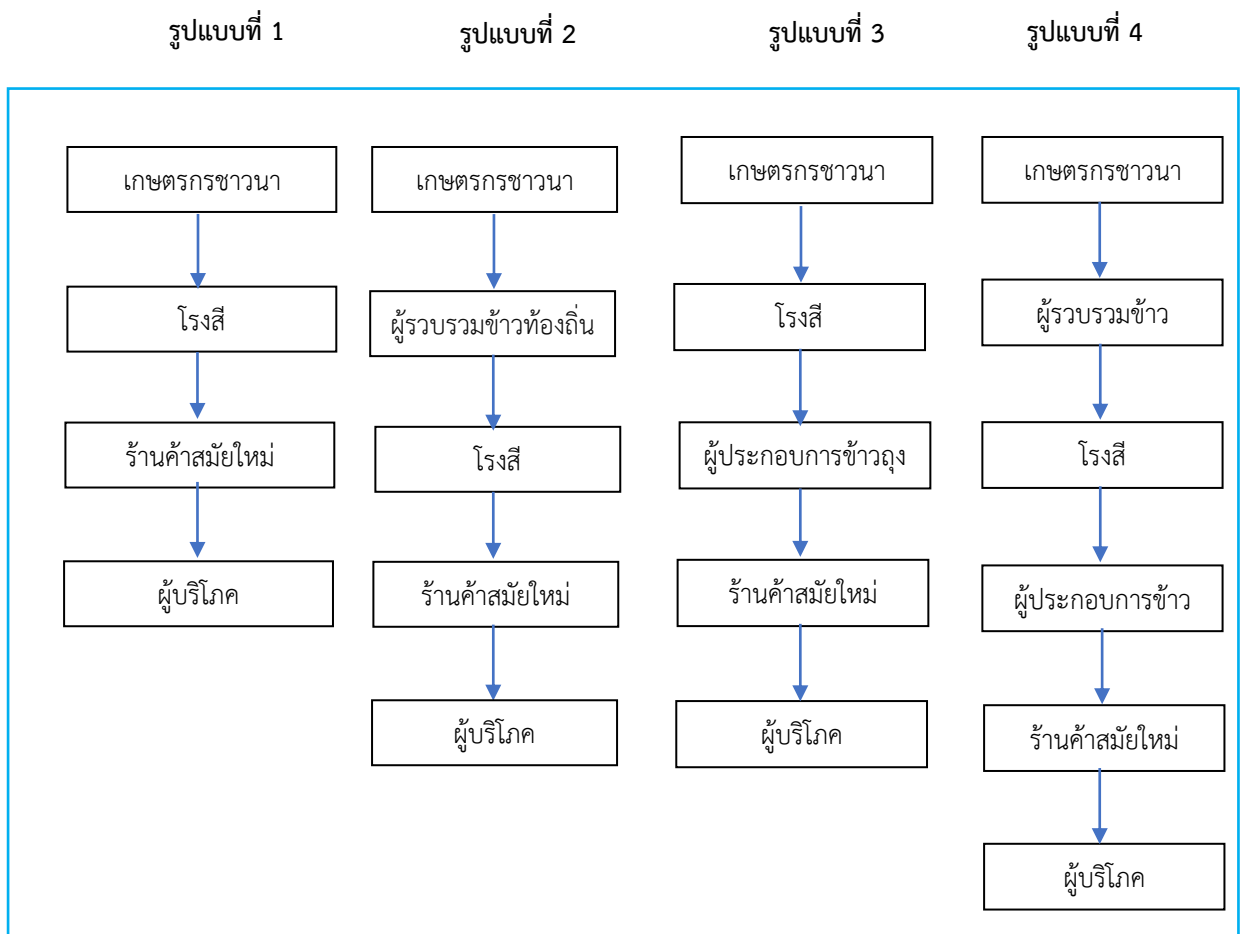
รูปแบบที่ 2 เกษตรกรชาวนา - ผู้รวบรวมข้าว - โรงสี - ร้านค้าย่อยหรือร้านค้าสมัยใหม่ - ผู้บริโภค ในรูปแบบนี้ เกษตรกรชาวนาจะขายข้าวให้กับผู้รวบรวมข้าวในพื้นที่ ในขณะที่ผู้รวบรวมข้าวในพื้นที่จำหน่ายข้าวเปลือกที่รวบรวมได้ให้กับโรงสีซึ่งโรงสีทำหน้าที่ทั้งในฐานะโรงสีและ

ผู้ประกอบการข้าวสารถุง ก่อนที่จะจำหน่ายข้าวสารถุงให้กับร้านค้าย่อยหรือร้านค้าสมัยใหม่เพื่อจัดจำหน่ายให้กับผู้บริโภคต่อไป

รูปแบบที่ 3 เกษตรกรชาวนา - โรงสี - ผู้ประกอบการข้าวสารถุง - ร้านค้าสมัยใหม่ - ผู้บริโภค เป็นรูปแบบที่เกษตรกรชาวนาจำหน่ายข้าวเปลือกให้กับโรงสีโดยตรง และโรงสีทำการสีแปรรูปข้าว และจำหน่ายให้กับผู้ประกอบการข้าวสารถุง ก่อนที่ผู้ประกอบการข้าวสารถุง จะจำหน่ายให้กับร้านค้าย่อยหรือร้านค้าสมัยใหม่ เพื่อจัดจำหน่ายให้กับผู้บริโภคต่อไป

รูปแบบที่ 4 เกษตรกรชาวนา - ผู้รวบรวมข้าวในพื้นที่ - โรงสี - ผู้ประกอบการข้าวสารถุง - ร้านค้าสมัยใหม่ - ผู้บริโภค ในรูปแบบนี้ เกษตรกรชาวนา ผู้รวบรวมข้าวในพื้นที่ โรงสี ผู้ประกอบการข้าวสารถุง และร้านค้าย่อยหรือร้านค้าสมัยใหม่จะมีบทบาทหน้าที่แยกกันอย่างชัดเจน โดยเกษตรกรชาวนาจะขายผลผลิตข้าวเปลือกให้แก่ผู้รวบรวมข้าวในพื้นที่ ผู้รวบรวมข้าวในพื้นที่จำหน่ายข้าวเปลือกที่รวบรวมได้ให้กับโรงสีเพื่อทำการสีแปรรูป โรงสีจำหน่ายข้าวสารให้กับผู้ประกอบการข้าวสารถุง ก่อนที่ผู้ประกอบการข้าวสารถุงจะจำหน่ายข้าวสารให้กับร้านค้าย่อยหรือร้านค้าสมัยใหม่ เพื่อจำหน่ายให้กับผู้บริโภคปลายทางต่อไป

แผนภาพที่ 4-2 รูปแบบและขั้นตอนการค้าข้าวจากผู้ผลิตถึงผู้บริโภค

ที่มา : ประมวลผลโดยผู้วิจัย

แม้ว่าความสัมพันธ์ในห่วงโซ่การผลิตและการค้าข้าวหอมมะลิจากเกษตรกรชาวนา ผู้ผลิตไปถึงมือผู้บริโภคที่สำคัญ ๆ จะมีอยู่ด้วยกัน 4 รูปแบบก็ตาม แต่จากการศึกษารวบรวมข้อมูล ห่วงโซ่การผลิตและการค้าข้าวหอมมะลิ พบว่า ข้าวสารหอมมะลิบรรจุถุงที่มีการจำหน่ายเพื่อการ บริโภคภายในประเทศส่วนใหญ่ มีความสัมพันธ์ในห่วงโซ่การผลิตและการค้าข้าวจากเกษตรกรชาวนา ผู้ผลิตไปถึงมือผู้บริโภคในรูปแบบที่ 2 รูปแบบที่ 3 หรือรูปแบบที่ 4 ซึ่งเป็นห่วงโซ่การค้าที่มีหลาย ขั้นตอนและคาดว่าจะเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ส่วนแบ่งของเกษตรกรชาวนาในราคาสินค้าข้าวหอม มะลิ ณ จุดจำหน่ายให้กับผู้บริโภคอยู่ในระดับต่ำกว่าส่วนแบ่งของผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ โดย

1. เกษตรกรประมาณร้อยละ 70 จำหน่ายผลผลิตข้าวเปลือกให้กับผู้รวบรวมข้าวใน พื้นที่ และอีกร้อยละ 30 จำหน่ายตรงให้กับโรงสี
2. ผู้รวบรวมข้าวในพื้นที่นำข้าวประมาณร้อยละ 98 ของข้าวเปลือกที่รวบรวมได้จาก เกษตรกรไปจำหน่ายให้กับโรงสี และที่เหลืออีกร้อยละ 2 จำหน่ายให้กับผู้ประกอบการข้าวสารสูง
3. โรงสีนำข้าวสารที่สีได้ร้อยละ 45 จำหน่ายให้ผู้ประกอบการข้าวสูง ร้อยละ 30 ทำ การบรรจุข้าวสารสูงเอง และอีกร้อยละ 20 จำหน่ายให้กับผู้รวบรวมข้าวสาร
4. ทั้งผู้ประกอบการข้าวสารสูงและโรงสี (กรณีบรรจุข้าวสูงเอง) นำข้าวสูงเกือบทั้งหมด จำหน่ายให้แก่ร้านค้าย่อยหรือร้านค้าสมัยใหม่

พฤติกรรมกำหนดราคา และโครงสร้างต้นทุนส่วนเพิ่ม รายรับส่วนเพิ่ม และกำไรในห่วงโซ่การค้าข้าว

นอกเหนือจากความซับซ้อนและขั้นตอนในห่วงโซ่การผลิตและการค้าข้าวหอมมะลิแล้ว ส่วนแบ่งของเกษตรกรชาวนาในราคาสินค้าข้าว ณ จุดจำหน่ายให้กับผู้บริโภคที่อยู่ในระดับต่ำ ยัง อาจจะมีสาเหตุมาจากพฤติกรรมกำหนดราคาของผู้เกี่ยวข้องในห่วงโซ่การผลิตและการค้า อย่่างไรก็ตาม ข้อจำกัดในการลงพื้นที่เพื่อศึกษารายละเอียดพฤติกรรมกำหนดราคาของ ผู้เกี่ยวข้อง รวมทั้งการมีผู้เกี่ยวข้องในห่วงโซ่การผลิตและการค้าข้าวจำนวนมาก ทำให้เป็นการยากที่ จะศึกษาพฤติกรรมกำหนดราคาของผู้เกี่ยวข้องในห่วงโซ่การผลิตและการค้าข้าวโดยละเอียดใน ทุกขั้นตอน ซึ่งเป็นข้อจำกัดต่อการหาข้อสรุปว่าการที่เกษตรกรชาวนามีส่วนแบ่งในราคาสินค้าข้าว ณ จุดจำหน่ายให้กับผู้บริโภคอยู่ในระดับต่ำนั้น มีสาเหตุมาจากการกระจุกตัวของโครงสร้างตลาดจน ทำให้ผู้เกี่ยวข้องในห่วงโซ่การค้ามีอำนาจเหนือตลาดหรือไม่และอยู่ในขั้นตอนใด อย่่างไรก็ตาม จาก การรวบรวมข้อมูลของเจ้าหน้าที่สำนักยุทธศาสตร์และการวางแผนเศรษฐกิจมหภาค จากการลงพื้นที่ และศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องทำให้สามารถสรุปพฤติกรรมกำหนดราคา ต้นทุนส่วนเพิ่ม รายรับ ส่วนเพิ่ม และส่วนแบ่งผลกำไรของผู้เกี่ยวข้องในห่วงโซ่การค้าข้าวในเบื้องต้น ดังนี้

1. เกษตรกรชาวนา ราคาที่ใช้ในการขายข้าวเปลือก ณ หน้าฟาร์ม เป็นราคาที่ผู้ซื้อ กำหนด ซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่ไม่สามารถต่อรองราคาได้ โดยเกษตรกรชาวนาประมาณร้อยละ 43 จะเก็บผลผลิตข้าวเปลือกหอมมะลิไว้บางส่วนและทยอยนำออกขายเมื่อราคาดี ประมาณร้อยละ 22 เก็บผลผลิตข้าวเปลือกไว้ทั้งหมดและนำออกขายครั้งเดียวเมื่อราคาดี ส่วนอีก ประมาณร้อยละ 35 นำผลผลิตข้าวเปลือกออกขายทันทีหลังการเก็บเกี่ยวเพื่อนำเงินไปใช้จ่ายหรือเพื่อการชำระหนี้

2. ผู้รวบรวมข้าวเปลือกจากชาวนาในพื้นที่ ราคาที่ผู้รวบรวมข้าวเปลือกในพื้นที่ใช้ในการรับซื้อข้าวจากเกษตรกรชาวนาจะกำหนดโดยการอิงราคาที่โรงสีรับซื้อ รวมทั้งค่าใช้จ่ายในการดำเนินการ ผลกำไรที่ต้องการ และคุณภาพของข้าว

3. โรงสี จะทำการรับซื้อข้าวเปลือกจากเกษตรกรชาวนาหรือผู้รวบรวมข้าวเปลือกในพื้นที่ตลอดทั้งปี โดยราคาโรงสีใช้ในการรับซื้อข้าวจากผู้รวบรวมข้าวหรือจากเกษตรกรชาวนา จะถูกกำหนดโดยอิงราคาข้าวสารในตลาดกรุงเทพ ซึ่งนำมาคำนวณรายรับจากการสีแปรสภาพข้าวเปลือกเป็นข้าวสารหอมมะลิ หักด้วยต้นทุนค่าใช้จ่ายในการสีแปรสภาพ และกำไรที่ต้องการ เพื่อกำหนดต้นทุนในการรับซื้อข้าวเปลือกที่สามารถยอมรับได้สำหรับใช้เป็นราคาในการรับซื้อข้าวเปลือกจากเกษตรกรชาวนาหรือจากผู้รวบรวมข้าวเปลือกจากชาวนาในพื้นที่ นอกจากนั้น การกำหนดราคาข้าวเปลือกของโรงสีแต่ละแห่งยังคำนึงถึงราคาข้าวเปลือกของโรงสีอื่น ๆ และผู้รวบรวมข้าวในพื้นที่ รวมทั้งมีการพิจารณาคุณภาพข้าวเพื่อใช้ในการกำหนดราคา ทั้งนี้ การรับซื้อข้าวเปลือกของโรงสีจะมีการตรวจสอบคุณภาพข้าวเปลือกที่เข้มงวดกว่าการรับซื้อข้าวของผู้รวบรวมข้าวเปลือกในพื้นที่ โดยพิจารณาถึงความบริสุทธิ์ของข้าว เปอร์เซ็นต์ข้าว และอายุของข้าว รวมทั้งอาจพิจารณาเพิ่มราคาให้กับเกษตรกรในกรณีที่ผลผลิตข้าวมีจำนวนน้อยหลังฤดูการเก็บเกี่ยว และหลังการแปรรูปเป็นข้าวสาร โรงสีส่วนใหญ่จะจำหน่ายข้าวสารในราคาที่ผู้ซื้อกำหนด

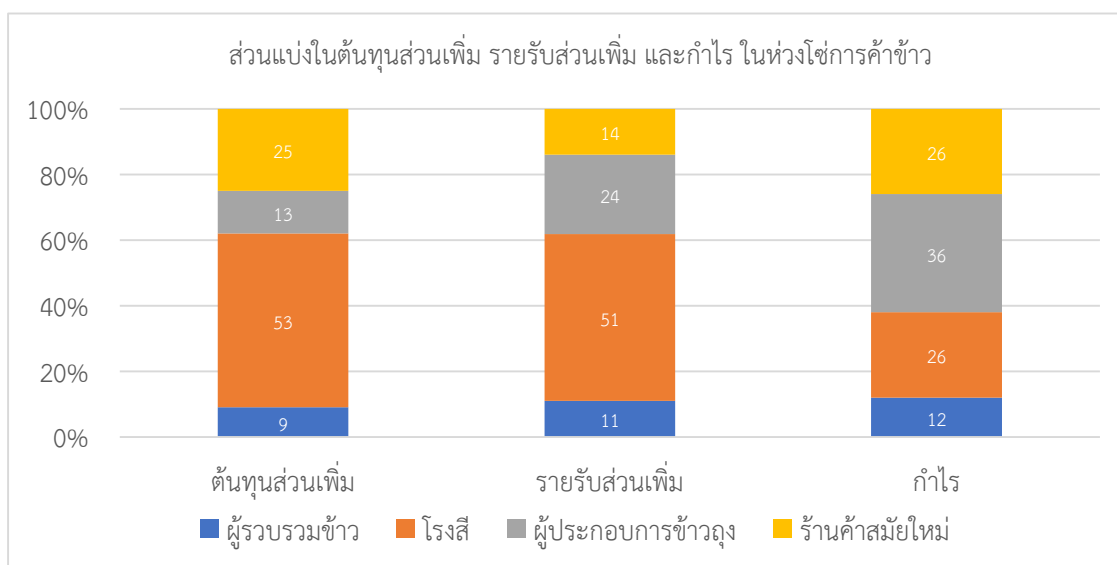
4. ผู้ประกอบการข้าวสารสูง จะเป็นผู้เสนอราคาของสินค้าข้าวสารสูงของตนเองที่จะวางจำหน่ายในร้านค้าสมัยใหม่ โดยพิจารณาจากต้นทุนค่าข้าวสาร ค่าใช้จ่ายในกระบวนการปรับปรุงคุณภาพ และกำไรที่ต้องการ

5. ร้านค้าสมัยใหม่ จะกำหนดราคาขาย ณ จุดจำหน่ายให้กับผู้บริโภค โดยกำหนดราคาขายโดยการบวกเพิ่มกำไรขึ้นต้นจากราคาของผู้ประกอบการข้าวสารสูงตั้งไว้ ทั้งนี้ร้านค้าสมัยใหม่มีแนวโน้มที่จะสามารถมีอิทธิพลในการกำหนดราคาข้าวสารบรรจุถุงได้มากกว่าผู้ประกอบการข้าวสารสูง เนื่องจากการเป็นช่องทางการจัดจำหน่ายที่สามารถเข้าถึงผู้ซื้อได้มากกว่าช่องทางอื่น ๆ ซึ่งโดยปกติร้านค้าสมัยใหม่จะเรียกเก็บค่าแรกเข้าจากผู้ประกอบการข้าวสารสูงที่ต้องการนำสินค้าไปวางจำหน่ายในร้านค้าสมัยใหม่โดยกำหนดเป็นช่วงระยะเวลาที่ผู้ประกอบการข้าวสารสูงวางจำหน่ายเพิ่มเติมจากการบวกค่ากำไรขึ้นต้นที่ร้านค้าสมัยใหม่ต้องการ

ขั้นตอนทางการตลาดและกลไกการกำหนดราคาที่มีความซับซ้อนดังกล่าว ทำให้ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการจำหน่ายข้าว ณ จุดจำหน่ายให้กับผู้บริโภคถูกกระจายไปยังผู้เกี่ยวข้องในห่วงโซ่การค้าข้าวกลุ่มต่าง ๆ ประกอบด้วย ผลกำไรหรือผลตอบแทนของผู้รวบรวมข้าวเปลือกในท้องถิ่น โรงสี ผู้ประกอบการข้าวสูง และร้านค้าสมัยใหม่ แม้ว่าในการจัดทำรายงานการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ จะไม่สามารถลงพื้นที่ทำการสำรวจเพื่อหาข้อมูลการกระจายผลประโยชน์จากกลุ่มตัวอย่างโดยตรงก็ตาม แต่จากการรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งข้อมูลจากโครงการสำรวจเพื่อจัดทำตารางปัจจัยการผลิตและผลผลิต (Input /Output Table) ของสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ทำให้พอจะสามารถสรุปโครงสร้างต้นทุนส่วนเพิ่ม รายรับส่วนเพิ่ม และการแบ่งกำไรที่เกิดขึ้นในห่วงโซ่การค้าข้าวหอมมะลินับจากหน้าฟาร์มจนถึงมือผู้บริโภคในแต่ละขั้นตอน โดยในด้านต้นทุนส่วนเพิ่ม พบว่า โรงสีมีภาระในด้านต้นทุนส่วนเพิ่มมากที่สุด รองลงมาเป็นร้านค้าสมัยใหม่ ผู้ประกอบการข้าวสูง และผู้รวบรวมข้าวเปลือกในท้องถิ่น โดยมีสัดส่วนในต้นทุน

ส่วนเพิ่มที่เกิดขึ้นนับจากขั้นตอนการรวบรวมข้าวเปลือกจนถึงการจำหน่ายให้กับผู้บริโภคประมาณ ร้อยละ 53 ร้อยละ 25 ร้อยละ 13 และร้อยละ 9 ตามลำดับ ในด้านรายรับส่วนเพิ่มหรือส่วนเหลือมราคา พบว่า โรงสีมีส่วนแบ่งในรายรับส่วนเพิ่มมากที่สุด รองลงมาเป็นร้านค้าสมัยใหม่ ผู้ประกอบการข้าวถุง และผู้รวบรวมข้าวเปลือกในท้องถิ่น สอดคล้องกับด้านต้นทุนส่วนเพิ่ม โดยมีสัดส่วนในรายรับส่วนเพิ่มที่เกิดขึ้นนับจากขั้นตอนการรวบรวมข้าวเปลือกจนถึงการจำหน่ายให้กับผู้บริโภคประมาณร้อยละ 51 ร้อยละ 24 ร้อยละ 14 และร้อยละ 11 ตามลำดับ อย่างไรก็ตาม ในด้านส่วนแบ่งกำไรที่เกิดขึ้นนับจากขั้นตอนการรวบรวมข้าวเปลือกจนถึงการจำหน่ายให้กับผู้บริโภคพบว่าผู้ประกอบการข้าวถุงมีส่วนในกำไรที่เกิดขึ้นมากที่สุดโดยมีสัดส่วนในผลกำไรที่เกิดขึ้นนับจากขั้นตอนการรวบรวมข้าวเปลือกจนถึงการจำหน่ายให้กับผู้บริโภคประมาณร้อยละ 36 รองลงมาคือ โรงสี และร้านค้าสมัยใหม่ซึ่งมีสัดส่วนในกำไรใกล้เคียงเท่ากันประมาณร้อยละ 26 ของผลกำไรที่เกิดขึ้นนับจากขั้นตอนการรวบรวมข้าวเปลือกจนถึงการจำหน่ายให้กับผู้บริโภค ในขณะที่ผู้รวบรวมข้าวเปลือกมีส่วนในผลกำไรที่เกิดขึ้นดังกล่าว น้อยที่สุดประมาณร้อยละ 12

แผนภาพที่ 4-3 โครงสร้างต้นทุนส่วนเพิ่ม รายรับส่วนเพิ่ม และผลกำไรในห่วงโซ่การค้าข้าว

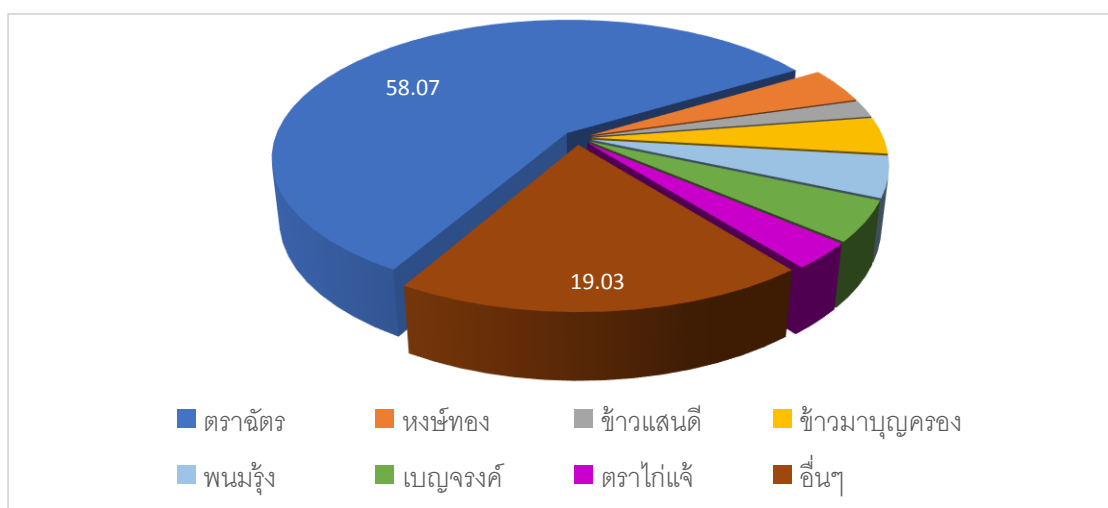
ที่มา : ประมวลผลโดยผู้วิจัย

โครงสร้างผู้ประกอบการข้าวสารถุงและช่องทางการจัดจำหน่าย

ผลการวิเคราะห์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ผู้ประกอบการข้าวสารถุงมีส่วนในผลกำไรที่เกิดขึ้นในห่วงโซ่การค้าข้าว นับจากการรวบรวมข้าวเปลือกไปจนถึงการจำหน่ายให้กับผู้บริโภคค่อนข้างสูง ซึ่งอาจเกิดจากการกระจุกตัวของผู้ประกอบการข้าวถุง แม้จะไม่มีข้อมูลของผู้ประกอบการข้าวถุงที่เป็นข้าวสารถุงหอมมะลิโดยตรง แต่จากข้อมูลโครงสร้างตลาดข้าวสารถุงในประเทศทั้งที่เป็นข้าวสารถุงธรรมดาและข้าวสารถุงหอมมะลิ พบว่า ตลาดข้าวสารถุงมีผู้ประกอบการข้าวถุงประมาณ 30 - 40 ราย แต่มีผู้ประกอบการรายใหญ่ 7 ราย ซึ่งมีรายรับรวมกันประมาณร้อยละ 81

ของรายได้ในตลาดข้าวถุงทั้งหมด ประกอบด้วย ข้าวตราฉัตร ข้าวหงษ์ทอง ข้าวแสนดี ข้าวมาบุญครอง ข้าวพนมรุ้ง ข้าวเบญจรงค์ และข้าวตราไก่แจ้ โดยข้าวตราฉัตรมีส่วนแบ่งประมาณครึ่งหนึ่งของตลาดข้าวถุงทั้งหมด ข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงโครงสร้างตลาดการค้าข้าวสารถุงที่ค่อนข้างกระจุกตัว รวมทั้งมีความเป็นไปได้ที่จะมีการกำหนดราคาในลักษณะตลาดผู้เล่นน้อยราย (Oligopoly Market) ซึ่งในทางเศรษฐศาสตร์ ตลาดในลักษณะดังกล่าวผู้เล่นรายใหญ่จะมีอำนาจเหนือตลาดและมีบทบาทหลักในการกำหนดราคา ในขณะที่ผู้เล่นรายอื่น ๆ จะกำหนดราคาตามผู้เล่นรายใหญ่ อย่างไรก็ตาม ในการที่จะยืนยันพฤติกรรมการกำหนดราคาในลักษณะตลาดผู้ขายน้อยรายดังกล่าวยังจำเป็นต้องมีการเก็บข้อมูลเพื่อทำการวิเคราะห์เพิ่มเติมซึ่งยังมีข้อจำกัดในช่วงของการจัดทำรายงานการศึกษานี้

แผนภาพที่ 4-4 ส่วนแบ่งการตลาดข้าวสารถุงในปี 2561 (ร้อยละ)

ที่มา : Marketeer (2020)

นอกเหนือจากโครงสร้างตลาดข้าวสารถุงแล้ว ในด้านช่องทางการจำหน่าย จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า ผู้บริโภคนิยมซื้อข้าวสารถุงจากร้านค้าสมัยใหม่ โดยเฉพาะดิสเคาน์สโตร์ (Discount Store) ซูเปอร์มาร์เก็ต (Supermarket) และร้านสะดวกซื้อ (Convenience Store) เป็นช่องทางหลัก อย่างไรก็ตาม ผู้ประกอบการร้านค้าสมัยใหม่ในกลุ่มดังกล่าวในปัจจุบันประกอบด้วยผู้ประกอบการที่เป็นทุนต่างชาติและทุนไทยเพียง 3 - 5 ราย เช่น กลุ่มเซ็นทรัล (Central) กลุ่มซีพี (CP) และกลุ่มเอกชัย (Ek-Chai) เป็นต้น ในขณะที่มีสาขาที่เป็นช่องทางการจำหน่ายจำนวนมากถึงประมาณ 16,464 สาขา มีการบริหารจัดการร้านค้าอย่างเป็นระบบ มีการจัดระบบขนส่งและบริหารจัดการการกระจายสินค้าที่ทันสมัย รวมทั้งมีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่ในด้านต่าง ๆ มาใช้เพื่อสร้างความได้เปรียบในการแข่งขัน และมีเงินทุนสูง เจือจางดังกล่าวทำให้ร้านค้าสมัยใหม่มีการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว และมีบทบาทเพิ่มขึ้นแทนร้านค้าปลีกดั้งเดิม รวมทั้งทำให้ผู้ประกอบการร้านค้าสมัยใหม่มีปริมาณซื้อจากผู้ผลิตเป็นจำนวนมาก มีอำนาจในการต่อรองสูงเหนือผู้ผลิตหรือตัวแทนจำหน่ายสินค้า โครงสร้างดังกล่าวทำให้โครงสร้างทางการตลาดในห่วงโซ่การค้าข้าว ณ จุดจำหน่ายให้กับ

ผู้บริโภคมีลักษณะกระจุกตัวมากยิ่งขึ้น สอดคล้องกับข้อมูลในแผนภาพที่ 4-3 ที่พบว่า ร้านค้าสมัยใหม่มีสัดส่วนในต้นทุนส่วนเพิ่มและรายรับส่วนเพิ่มน้อยกว่าโรงสี แต่มีสัดส่วนในกำไรในห่วงโซ่การค้ำข้าวจากขั้นตอนการรวบรวมข้าวเปลือกจนถึงจุดจำหน่ายให้กับผู้บริโภคเท่ากับโรงสี

ตารางที่ 4-2 โครงสร้างร้านค้าสมัยใหม่ (เฉพาะดีสเคาน์สโตร์ ซูเปอร์มาร์เก็ต และร้านสะดวกซื้อ) ในปี 2561

ผู้ประกอบการ	ดีสเคาน์สโตร์	ซูเปอร์มาร์เก็ต	ร้านสะดวกซื้อ
Top Supermarket		117	
Top Daily			108
Family Mart			1,186
7-Eleven			10,988
CP Fresh Mart			610
Tesco Lotus	200		
Lotus Express			1,600
Talad Lotus		200	
Big C	153		
Big C Market		60	
Mini Big C			783
CJ Express			330
Makro	129		

ที่มา : ประมวลผลโดยผู้วิจัย

สรุป

จากการวิเคราะห์ปัจจัยทางด้านราคาและโครงสร้างด้านการตลาดในห่วงโซ่การผลิตและการค้าข้าวหอมมะลิ สามารถสรุปผลการศึกษาที่มีนัยยะสำคัญต่อรายได้ของเกษตรกรรายใหญ่และการกำหนดแนวทางในการแก้ปัญหาที่สำคัญ ๆ 5 ประการ คือ

ประการแรก เกษตรกรชาวนาผู้ปลูกข้าวหอมมะลิมีสัดส่วนแบ่งในราคาข้าวหอมมะลิ ณ จุดจำหน่ายให้ผู้บริโภคอยู่ในระดับต่ำเพียงประมาณร้อยละ 45.47 โดยส่วนที่เหลือร้อยละ 54.53 เป็นผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับผู้เกี่ยวอื่น ๆ ในห่วงโซ่การผลิตและการค้าข้าว

ประการที่สอง ส่วนแบ่งของเกษตรกรในราคาข้าว ณ จุดจำหน่ายให้กับผู้บริโภคที่อยู่ในระดับต่ำส่วนหนึ่งมีสาเหตุมาจากขั้นตอนการตลาดที่มีความซับซ้อนซึ่งในกรณีของการจำหน่ายข้าวหอมมะลิมีผู้เกี่ยวข้องประมาณ 4 กลุ่มหลักประกอบด้วย ผู้รวบรวมข้าวเปลือกในท้องถิ่น โรงสีผู้ประกอบการข้าวสารถุง และร้านค้าสมัยใหม่ โดยช่องทางการจำหน่ายข้าวหอมมะลิเพื่อการบริโภคในประเทศส่วนใหญ่ประกอบด้วยขั้นตอนการตลาดอย่างน้อย 3 ขั้นตอน

ประการที่สาม ในด้านพฤติกรรมกำหนดราคา ราคาข้าวเปลือกที่เกษตรกรขายได้ ณ หน้าฟาร์ม มีแนวโน้มที่จะถูกกำหนดมาจากราคาปลายทาง ณ จุดจำหน่ายให้กับผู้บริโภค โดยผู้เกี่ยวข้องในแต่ละขั้นตอนหักต้นทุนการผลิตและกำไรที่ต้องการก่อนที่จะกำหนดขึ้นเป็นราคาข้าว

ข้าวเปลือกจากเกษตรกรผู้ผลิต ณ หน้าฟาร์ม โดยเกษตรกรชาวนามีอำนาจในการกำหนดราคาค่อนข้างต่ำ

ประการที่สี่ แม้ว่าโรงสีจะมีส่วนแบ่งในต้นทุนส่วนเพิ่มและรายรับส่วนเพิ่มที่เกิดขึ้นในห่วงโซ่การค้าข้าว นับจากการรวบรวมข้าวเปลือกจนถึงการจำหน่ายให้กับผู้บริโภคมากที่สุด แต่ผู้ประกอบการข้าวสารกลับมีส่วนแบ่งในผลกำไรที่เกิดขึ้นนับจากการรวบรวมข้าวเปลือกจนถึงการจำหน่ายให้กับผู้บริโภคมากที่สุด ในขณะที่ร้านค้าสมัยใหม่มีส่วนแบ่งในต้นทุนส่วนเพิ่มและรายรับส่วนเพิ่มน้อยกว่าโรงสี แต่มีส่วนในผลกำไรที่เกิดขึ้นนับจากการรวบรวมข้าวเปลือกจนถึงการจำหน่ายให้กับผู้บริโภคในระดับที่เท่ากับโรงสี ซึ่งอาจสะท้อนถึงการกระจุกตัวของโครงสร้างและอำนาจในการกำหนดราคาของผู้ประกอบการข้าวถุงและร้านค้าสมัยใหม่

ประการที่ห้า แม้ว่าตลาดข้าวถุงจะประกอบด้วยผู้ประกอบการประมาณ 30 - 40 ราย แต่ผู้ประกอบการรายใหญ่จำนวน 7 รายกลับมีส่วนแบ่งประมาณร้อยละ 81 ของตลาดข้าวสารถุงทั้งหมด ในขณะที่ร้านค้าสมัยใหม่ที่เป็นช่องทางการจำหน่ายข้าวสารที่สำคัญที่สุดเป็นการดำเนินการโดยกลุ่มทุนประมาณ 3 - 5 กลุ่ม แต่มีร้านค้าสาขาประมาณ 16,464 สาขา ซึ่งทำให้มีความเป็นไปได้ที่การกำหนดราคาข้าวสารและข้าวเปลือกในประเทศจะเป็นการกำหนดราคาในลักษณะของตลาดผู้ขายน้อยรายมากขึ้น

บทที่ 5

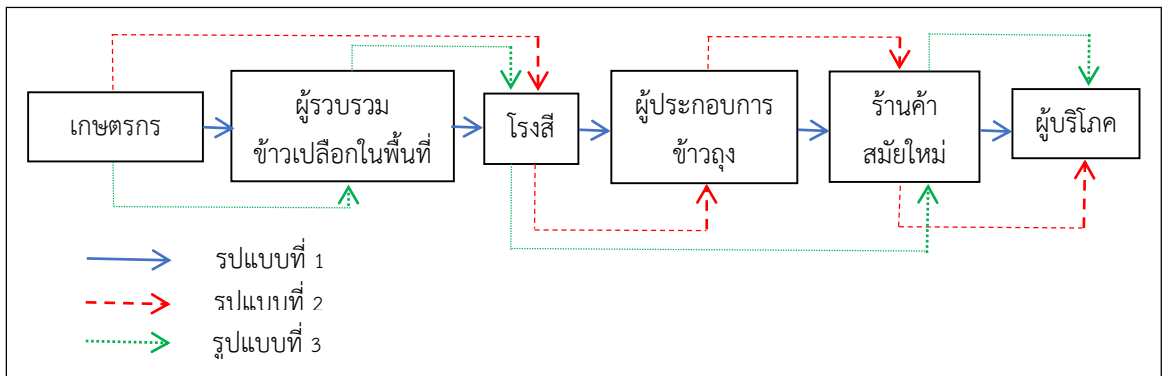
แนวทางการแก้ปัญหาข้าวแปลงใหญ่ ให้เกษตรกรผู้เข้าร่วมโครงการมีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพ

ผลการศึกษาด้านการผลิตในบทที่สาม แสดงให้เห็นว่า แม้ว่าการทำเกษตรแปลงใหญ่จะสามารถลดต้นทุนการผลิต เพิ่มผลผลิตต่อไร่ และนำไปสู่การเพิ่มขึ้นของรายได้ให้แก่เกษตรกรชาวนาที่เข้าร่วมโครงการนาแปลงใหญ่อย่างชัดเจนก็ตาม แต่รายได้สุทธิของเกษตรกรผู้เข้าร่วมโครงการนาแปลงใหญ่ในกรณีศึกษาที่ถือได้ว่าเป็นกรณีตัวอย่างที่ดีที่สุด ภายใต้ข้อมูลที่หาได้ในปัจจุบันยังมีแนวโน้มที่จะไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ ในด้านการจำหน่าย ผลการศึกษาในบทที่สี่ แสดงให้เห็นว่าเกษตรกรชาวนามีส่วนแบ่งในรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตข้าวขั้นสุดท้าย ณ จุดจำหน่ายให้กับผู้บริโภคเพียงประมาณร้อยละ 45.47 โดยมีสาเหตุมาจากห่วงโซ่การค้าข้าวจากหน้าฟาร์มไปยังผู้บริโภคมีความซับซ้อนหลายขั้นตอน ในขณะที่โครงสร้างการประกอบการข้าวสารสูงและช่องทางการจำหน่ายผ่านร้านค้าสมัยใหม่มีลักษณะค่อนข้างกระจุกตัว และเกษตรกรมีอำนาจในการกำหนดและต่อรองราคาในระดับต่ำ ปัจจัยดังกล่าวทำให้เกษตรกรมีส่วนแบ่งในรายได้จากการจำหน่ายผลผลิต ณ จุดจำหน่ายให้กับผู้บริโภคต่ำ และเมื่อรวมกับปัจจัยข้อจำกัดทางการผลิตในบทที่สามดังกล่าวข้างต้น ทำให้รายได้สุทธิของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการเกษตรแปลงใหญ่ในกรณีศึกษา และรายได้สุทธิของเกษตรกรชาวนาทั่วไปอยู่ในระดับต่ำ

ภายใต้เงื่อนไขดังกล่าว การศึกษาในบทนี้ จึงมีวัตถุประสงค์ในการเสาะหาแนวทางที่เป็นไปได้สำหรับการปรับเปลี่ยนรูปแบบห่วงโซ่การผลิต การแปรรูป และการจัดจำหน่ายของกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ เพื่อเพิ่มส่วนแบ่งของรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตข้าวขั้นสุดท้าย ณ จุดจำหน่ายให้กับผู้บริโภค โดยมีความคาดหวังว่า เมื่อรวมกับรายได้สุทธิที่เพิ่มขึ้นจากการทำนาแปลงใหญ่ จะสามารถช่วยให้รายได้สุทธิของเกษตรกรชาวนาที่เข้าร่วมโครงการนาแปลงใหญ่อยู่ในระดับที่เพียงพอต่อการดำรงชีพมากขึ้น โดยข้อเสนอหลักของการศึกษาในบทนี้คือ การทำให้ห่วงโซ่การแปรรูปและการค้ามีความซับซ้อนน้อยลงจากขั้นตอนการผลิตและจำหน่าย ภายใต้กลไกตลาดตามปกติ 3 รูปแบบในปัจจุบันที่แสดงตามแผนภาพที่ 5-1 เป็นห่วงโซ่การผลิตและจำหน่ายตามแผนภาพที่ 5-2 ซึ่งเป็นการกำหนดให้กลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่นำผลผลิตข้าวที่ผลิตได้บางส่วนหรือทั้งหมดจ้างโรงสีเพื่อทำการสีแปรรูปข้าวและบรรจุถุงให้มีความพร้อมต่อการจำหน่ายไปยังผู้บริโภค โดยมีหน่วยงานภาครัฐให้การช่วยเหลือด้านการตรวจสอบและรับรองคุณภาพในระยะแรก และจำหน่ายแก่ผู้บริโภคโดยตรงผ่านแพลตฟอร์มการค้าข้าวที่มีองค์ประกอบทั้งในด้านการรับคำสั่งซื้อออนไลน์ และในด้านการจัดส่งสินค้าข้าวสารสูงจากกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ไปยังผู้บริโภค เช่น แพลตฟอร์มไทยแลนด์โพสการ์ดของบริษัท ไปรษณีย์ไทยฯ หรือแพลตฟอร์มอื่น ๆ ที่มีความเหมาะสม โดยรัฐบาลให้การสนับสนุนเพิ่มเติมในการณรงค์และประชาสัมพันธ์ให้ประชาชน หน่วยงานภาคเอกชน หน่วยงานราชการ และรัฐวิสาหกิจให้การสนับสนุนแก่เกษตรกรนาแปลงใหญ่โดยการซื้อสินค้าข้าวสารที่เป็นผลผลิตของเกษตรกรนาแปลงใหญ่ผ่านแพลตฟอร์มดังกล่าว ซึ่งอาจพิจารณา

กำหนดราคาขายต่ำกว่าราคาข้าวชนิดเดียวกันและคุณภาพเดียวกันที่วางขายในร้านค้าสมัยใหม่ โดยทั่วไป นอกจากนี้ในกรณีที่จำเป็น ผู้ดำเนินการแพลตฟอร์มดังกล่าว อาจพิจารณาให้ความอนุเคราะห์โดยการตั้งราคาค่าขนส่งที่ต่ำกว่าค่าบริการปกติ ในขณะที่รัฐบาลอาจพิจารณาให้สิทธิ์แก่ประชาชน และองค์กรธุรกิจ ในการนำรายจ่ายที่เกิดจากการซื้อสินค้าข้าวจากกลุ่มเกษตรกรรายแปลงใหญ่ผ่านแพลตฟอร์มไปหักลดหย่อนภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาและภาษีเงินได้นิติบุคคลได้บางส่วนเพื่อเป็นการสนับสนุนการจำหน่ายในระยะแรกของการดำเนินการ

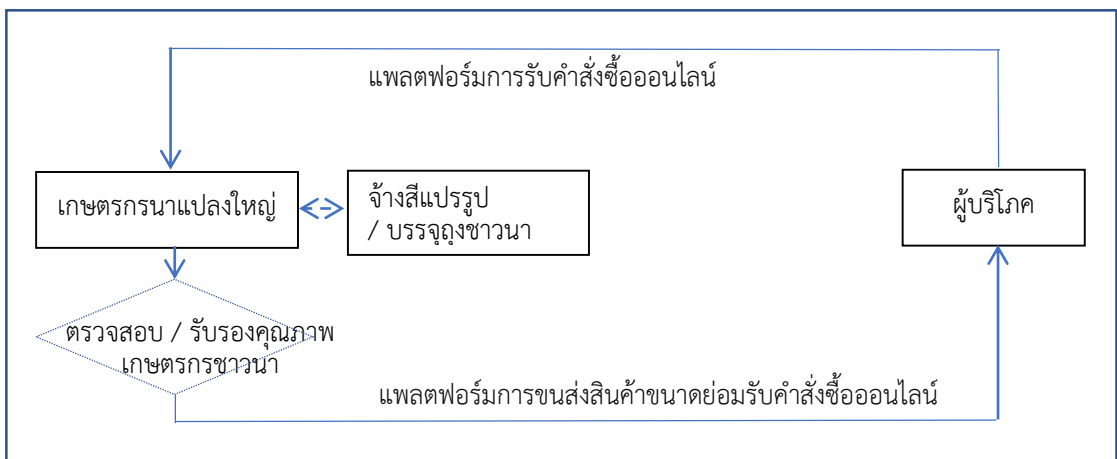
แผนภาพที่ 5-1 ห่วงโซ่ความสัมพันธ์การผลิตและการค้าข้าวในปัจจุบัน

ที่มา : ประมวลโดยผู้วิจัย

อย่างไรก็ตาม การดำเนินการปรับเปลี่ยนรูปแบบการจำหน่ายผลผลิตข้าวจากกลุ่มเกษตรกรรายแปลงใหญ่ไปสู่ผู้บริโภคโดยตรงผ่านแพลตฟอร์มตามที่เสนอดังกล่าว ยังจำเป็นต้องต้องวิเคราะห์ต้นทุนเพิ่มเติม ประกอบด้วย ต้นทุนค่าบริการขนส่งสินค้าข้าวสารจากกลุ่มเกษตรกรรายแปลงใหญ่ไปยังผู้บริโภคผ่านแพลตฟอร์ม และต้นทุนในการจ้างโรงสีแปรรูปข้าวและบรรจุเป็นข้าวถุง รวมทั้งการวิเคราะห์ประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับเกษตรกรและผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับประเทศ แนวทางการขับเคลื่อนข้อเสนอไปสู่การปฏิบัติ ผลกระทบไม่พึงประสงค์ที่อาจเกิดขึ้นและแนวทางในการแก้ไขป้องกัน ซึ่งจะเป็นสาระสำคัญของรายงานการศึกษาในบทนี้ ก่อนที่จะมีการสรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะในท้ายบท โดยมีรายละเอียดในแต่ละด้านดังนี้

แผนภาพที่ 5-2 ห่วงโซ่ความสัมพันธ์การผลิตและการค้าข้าวที่เป็นข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหา

ที่มา : ประมวลโดยผู้วิจัย

ต้นทุนการขนส่งสินค้าข้าวสารสำเร็จรูปบรรจุถุง

จากการสำรวจข้อมูลค่าบริการขนส่งสินค้าน้ำหนัก 5 กิโลกรัม ไปยังผู้สั่งซื้อสินค้าในสถานที่ต่าง ๆ ของผู้ให้บริการขนส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์จำนวน 5 ราย คือ บริษัท ไปรษณีย์ไทย จำกัด (ปณท.) บริษัท เคอรี่ เอ็กซ์เพรส (ประเทศไทย) จำกัด (มหาชน) (KERRY) บริษัท แฟลช เอ็กซ์เพรส จำกัด (FLASH) บริษัท เดอะเบสท์ เอ็กซ์เพรส จำกัด (BEST) บริษัท เจแอนด์ที เอ็กซ์เพรส จำกัด (J&T) และบริษัท เอสซีจี เอ็กซ์เพรส จำกัด (SCG) ซึ่งแสดงในตารางที่ 5-1 พบว่า ในกรณีที่ต้องการขนส่งสินค้าข้าวสารน้ำหนัก 5 กิโลกรัม จากจังหวัดร้อยเอ็ดซึ่งเป็นแหล่งผลิตข้าวหอมมะลิสำคัญไปยังผู้บริโภคปลายทางในจังหวัดต่าง ๆ ในรูปแบบบริการธรรมดา พบว่า ค่าบริการของ บริษัท ไปรษณีย์ไทย จำกัด (ปณท.) และบริษัท เคอรี่ เอ็กซ์เพรส (ประเทศไทย) จำกัด (มหาชน) จะมีค่าบริการ 80 บาท หรือ 16 บาทต่อกิโลกรัมข้าวสาร ดังนั้น ในการศึกษาต้นทุนและผลประโยชน์จากการปรับรูปแบบความสัมพันธ์การจำหน่ายผลผลิตข้าวจากกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ไปสู่ผู้บริโภคโดยตรงผ่านแพลตฟอร์มตามที่เสนอดังกล่าว ผู้วิจัยใช้สมมติฐานต้นทุนการขนส่งข้าวสารถุง 80 บาทต่อน้ำหนัก 5 กิโลกรัม หรือกิโลกรัมละ 16 บาท

ตารางที่ 5-1 ค่าบริการจัดส่งพัสดุน้ำหนัก 5 กิโลกรัมจากจังหวัดร้อยเอ็ดไปยังจังหวัดต่าง ๆ แบบบริการปกติ

	ปณท.	KERRY	FLASH Express	BEST EXPRES	J&T EXPRESS	SCG
ระยะเวลาส่ง (วัน)	5-7	2-3	2-3	2-3	2-3	
ร้อยเอ็ด-กทม.	80	80	135	137	65	165
ร้อยเอ็ด-เชียงใหม่	80	80	93	170	65	165
ร้อยเอ็ด-สงขลา	80	80	93	170	65	165
ร้อยเอ็ด-นราธิวาส	80	80	143	170	65	215
ร้อยเอ็ด-กาญจนบุรี	80	80	93	170	65	165

ที่มา : สอบถามทางโทรศัพท์หรือค้นหาจากเว็บไซต์ของบริษัท

ต้นทุนการจ้างสีข้าว บรรจุข้าว และต้นทุนค่าขนส่ง

ข้อมูลต้นทุนการขนส่งข้าวเปลือกจากกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ไปยังโรงสี ต้นทุนการจ้างสีแปรรูปข้าวและบรรจุเป็นข้าวสารถุงขนาด 5 กิโลกรัม ให้อยู่ในลักษณะพร้อมจำหน่าย และต้นทุนการขนส่งข้าวสารถุงจากโรงสีกลับนาแปลงใหญ่ที่เป็นแหล่งผลิต เป็นข้อมูลที่ได้ยากเนื่องจากโรงสีในปัจจุบันประกอบการธุรกิจโดยการซื้อข้าวเปลือกจากเกษตรกรเพื่อทำการสีแปรรูปและบรรจุเป็นข้าวสารถุง โดยมีรายได้จากการจำหน่ายข้าวสารและผลิตภัณฑ์พลอยได้ซึ่งเป็นการประกอบการตามปกติในปัจจุบัน ทำให้ข้อมูลค่าจ้างบริการสีข้าวแปรรูปและบรรจุข้าวถุง รวมทั้งข้อมูลค่าขนส่งข้าวเปลือกจากแหล่งผลิตข้าวเปลือกไปยังโรงสี และค่าขนส่งข้าวสารถุงจากโรงสีกลับไปยังแหล่งผลิต (นาแปลงใหญ่) หาได้ยาก และไม่สามารถคำนวณได้โดยตรง

อย่างไรก็ตาม ข้อมูลที่ได้จากการศึกษารวบรวมของเจ้าหน้าที่สำนักยุทธศาสตร์และการวางแผนเศรษฐกิจมหภาค สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สามารถจำแนก

โครงสร้างต้นทุนของโรงสีซึ่งเป็นต้นทุนที่เกี่ยวข้องกับการสีแปรรูปข้าว ต้นทุนการบรรจุข้าวสารถุง และต้นทุนการขนส่งข้าวเปลือกจากแหล่งผลิตไปยังโรงสี ซึ่งเป็นต้นทุนที่เกิดขึ้น ภายใต้กระบวนการประกอบการตามปกติ ซึ่งสามารถแสดงตามตารางที่ 5-2 โดยมีต้นทุนที่เกี่ยวข้องรวมกันอยู่ที่ต้นละ 2,174 บาท หรือประมาณ 2.17 บาทต่อกิโลกรัมข้าวเปลือก

นอกจากนั้น ข้อมูลการศึกษาของเจ้าหน้าที่หน่วยงานเดียวกันยังพบว่า ผลตอบแทนหรือกำไรของโรงสีในกระบวนการประกอบการตามปกติในปัจจุบันจะอยู่ในช่วงประมาณร้อยละ 8 - 10 ของต้นทุนการผลิตหรือคิดเป็นประมาณ 0.19 บาทต่อกิโลกรัมข้าวเปลือก เมื่อรวมกับต้นทุนค่าขนส่งข้าวสารถุงจากโรงสีกลับไปยังกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ที่เป็นแหล่งผลิตข้าวเปลือกซึ่งคิดที่ร้อยละ 65 ของค่าขนส่งข้าวเปลือกจากกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ที่เป็นแหล่งผลิตไปยังโรงสีหรือ 0.07 บาทต่อกิโลกรัมข้าวเปลือก ทำให้คาดว่าต้นทุนของการจ้างสีแปรรูปข้าว ต้นทุนการบรรจุข้าวสารถุงน้ำหนัก 5 กิโลกรัม รวมทั้งต้นทุนการขนส่งข้าวไปกลับระหว่างกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ที่เป็นแหล่งผลิตกับโรงสีจึงน่าจะอยู่ที่ประมาณ 2.43 บาทต่อกิโลกรัม นอกจากนี้ ในกระบวนการสีแปรรูปข้าวเปลือกเป็นข้าวสารจะมีผลิตภัณฑ์พลอยได้ประมาณมูลค่าประมาณ 1 บาทต่อกิโลกรัมข้าวเปลือก (รำข้าวขาว รำข้าวกล้อง และแกลบ) ซึ่งผู้วิจัยใช้เป็นกรณีฐานสำหรับการศึกษาคำนวณต้นทุนดำเนินการปรับเปลี่ยนรูปแบบการจำหน่ายผลผลิตข้าวจากกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ไปสู่ผู้บริโภคโดยตรงผ่านแพลตฟอร์มตามข้อเสนอในรายงานการศึกษานี้

ตารางที่ 5-2 โครงสร้างต้นทุนของโรงสีสำหรับการสี การบรรจุ และการขนส่งจากแหล่งผลิตไปยังโรงสี

รายการต้นทุน	บาท : ต้นข้าวเปลือก
ค่าบริการที่รับซื้อและจัดเก็บ	155
ค่าจ้างรถขนข้าวจากแหล่งผลิต	103
ค่าขนน้ำหนัก	20
ค่าขนข้าวขึ้นลงจากรถ	18
ค่าบริการ ปรับน้ำหนัก และกองเรียง	88
ค่าขนข้าวลงหลุมสี	45
ค่าสีข้าว	1,580
ค่าถุงพลาสติกบรรจุข้าวสารขนาด 5 กก.	165
รวม	2.174

ที่มา : ประมวลโดยผู้วิจัย

ราคาข้าวเปลือกที่เกษตรกรจะได้รับ ภายใต้รูปแบบการจำหน่ายผลผลิตข้าวจากกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ไปสู่ผู้บริโภคโดยตรงผ่านแพลตฟอร์ม

ภายใต้สมมติฐานต้นทุนการขนส่งในแพลตฟอร์มการค้าข้าวตามรูปแบบการจำหน่ายผลผลิตข้าวจากกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ไปสู่ผู้บริโภคโดยตรง ซึ่งคาดว่า จะอยู่ที่ประมาณ 16 บาทต่อกิโลกรัมข้าวสาร และสมมติฐานต้นทุนที่เกี่ยวข้องกับค่าจ้างสีแปรรูปข้าว ต้นทุนการบรรจุข้าวสารถุงน้ำหนัก 5 กิโลกรัม และต้นทุนการขนส่งข้าวไปกลับระหว่างโรงสีกับแปลงกับกลุ่มเกษตรกร

นาแปลงใหญ่ที่เป็นแหล่งผลิต ซึ่งคาดว่า จะอยู่ที่ 2.43 บาทต่อกิโลกรัมข้าวเปลือก ทำให้สามารถคาดการณ์ราคาข้าวเปลือกต่อกิโลกรัมที่กลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่จะได้รับหากเกษตรกรนาแปลงใหญ่ทำการจ้างสีแปรรูปข้าวและบรรจุเป็นข้าวสารสูง และจำหน่ายผ่านแพลตฟอร์มไปยังผู้บริโภคโดยตรง ซึ่งคาดว่าจะทำให้เกษตรกรได้รับราคาข้าวเปลือก 14.76 บาท 13.13 บาท 19.89 และ 21.84 บาทต่อกิโลกรัมในปี 2559 ปี 2560 ปี 2561 และปี 2562 ตามที่แสดงในตารางที่ 5-3 เพิ่มขึ้นจากราคาข้าวเปลือกที่เกษตรกรขายได้จริง ภายใต้กลไกตลาดปกติในปัจจุบันซึ่งอยู่ที่ 10.40 บาท 10.19 บาท 15.12 บาท และ 15.49 บาทต่อกิโลกรัมข้าวเปลือก ปี 2559 ปี 2560 ปี 2561 และปี 2562 ตามลำดับ หรือหากคิดเป็นค่าเฉลี่ยในช่วงปี 2559 - 2560 และช่วงปี 2561 - 2562 การจำหน่ายผลผลิตข้าวจากกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ไปสู่ผู้บริโภคโดยตรงผ่านแพลตฟอร์มคาดว่าจะทำให้เกษตรกรนาแปลงใหญ่ได้รับผลตอบแทนเฉลี่ยต่อกิโลกรัมข้าวเปลือก 13.94 บาท (กรณีต่ำ) และ 20.87 บาท (กรณีสูง) ตามลำดับ สูงกว่าราคาที่เกษตรกรขายได้จริงผ่านกลไกตลาดปกติเฉลี่ย 10.30 บาทต่อกิโลกรัมข้าวเปลือกในช่วงปี 2559 - 2560 (กรณีต่ำ) และเฉลี่ย 15.30 บาทต่อกิโลกรัมข้าวเปลือกในช่วงปี 2561 - 2562 (กรณีสูง) ตามลำดับ

ตารางที่ 5-3 ราคาข้าวเปลือกที่เกษตรกรนาแปลงใหญ่ได้รับกรณีจ้างสี บรรจุข้าว และจำหน่ายผ่านแพลตฟอร์ม ไปสู่ผู้บริโภคโดยตรง

ราคา	ปี 2559	ปี 2560	ปี 2561	ปี 2562
ราคาข้าวสารสูง ณ ปลายทาง (บาท : กก.ข้าวสาร)	40.90	38.40	48.80	51.80
- หักค่าขนส่งข้าวสาร (บาท : กก.ข้าวสาร)	16.00	16.00	16.00	16.00
ราคาข้าวสารสูง ณ ปลายทางหลังหักค่าขนส่ง (บาท : กก.ข้าวสาร)	24.90	22.40	32.80	35.80
ราคาข้าวเปลือก ณ ปลายทาง (บาท : กก.ข้าวเปลือก)	16.19	14.56	21.32	23.27
- หักค่าจ้างสี บรรจุสูง และขนส่ง (บาท : กก.ข้าวเปลือก)	2.43	2.43	2.43	2.43
- บวก มูลค่าผลิตภัณฑ์พลอยได้จากการสี (บาท : กก.ข้าวเปลือก)	1.00	1.00	1.00	1.00
ราคาข้าวเปลือกที่เกษตรกรได้รับ (บาท : กก.ข้าวเปลือก)	14.76	13.13	19.89	21.84

ที่มา : ประมวลโดยผู้วิจัย

ผลประโยชน์จากการที่เกษตรกรนาแปลงใหญ่จ้างสีแปรรูป บรรจุข้าว และจำหน่ายข้าวไปสู่ผู้บริโภคโดยตรงผ่านแพลตฟอร์ม

ตารางที่ 5-4 แสดงรายรับและรายได้สุทธิต่อไร่ของเกษตรกรนาแปลงใหญ่ในกรณีศึกษาที่คาดว่าจะเกิดขึ้นหากกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่สามารถจ้างสีแปรรูปและบรรจุข้าวสูง และจำหน่ายผลผลิตข้าวผ่านแพลตฟอร์มไปยังผู้โดยตรง เปรียบเทียบกับกรณีที่เกษตรกรนาแปลงใหญ่ใน

กรณีศึกษาจำหน่ายผลผลิตผ่านกลไกตลาดที่เป็นอยู่ตามปกติในปัจจุบัน ซึ่งพบว่า การทำเกษตรแปลงใหญ่ ในกรณีศึกษา ควบคู่ไปกับการจ้างสีแปรรูป บรรจุข้าวถุง และจำหน่ายผลผลิตผ่านแพลตฟอร์มไปยัง ผู้บริโภคโดยตรงตามที่เสนอ จะทำให้รายได้สุทธิต่อไร่ของเกษตรกรแปลงใหญ่ในกรณีศึกษาเพิ่มขึ้น ประมาณ 1,991 บาทต่อไร่ (กรณีต่ำ) - 2,739 บาทต่อไร่ (กรณีสูง) สูงกว่ากรณีที่เกษตรกรแปลงใหญ่ ในกรณีศึกษาทำนาแปลงใหญ่และขายผลผลิตผ่านกลไกตลาดปกติในปัจจุบันในตารางที่ 5-5 ที่ทำให้ รายได้สุทธิเพิ่มขึ้น 1,597 บาท (กรณีต่ำ) - 2,137 บาทต่อไร่ (กรณีสูง) ความแตกต่างดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า ในกรณีที่เกษตรกรแปลงใหญ่สามารถจ้างสีแปรรูป บรรจุข้าวถุง และจำหน่ายผลผลิตผ่าน แพลตฟอร์มไปยังผู้บริโภคโดยตรงจะสามารถสนับสนุนให้ผลประโยชน์ของเกษตรกรในรูปรายได้สุทธิ ต่อไร่ที่เกษตรกรได้รับจากการทำนาแปลงใหญ่ในกรณีศึกษาเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ

ตารางที่ 5-4 รายรับเกษตรกรแปลงใหญ่ในกรณีจ้างสีแปรรูป บรรจุ และจำหน่ายผลผลิตผ่านแพลตฟอร์มไปยัง ผู้บริโภคโดยตรง

ราคาข้าวเปลือก	13.94 บาทต่อกิโลกรัม		20.87 บาทต่อกิโลกรัม		ผลต่าง (1) - (2)	
	แปลงใหญ่ (1)	แปลงทั่วไป (2)	แปลงใหญ่ (1)	แปลงทั่วไป (2)	กรณี 13.94 บาท ต่อ ก.ก.	กรณี 20.87 บาท ต่อ ก.ก.
ผลผลิตต่อไร่	559	451	559	451	108	108
รายรับต่อไร่ (บาท)	7,792	6,287	11,666	9,412	1,506	2,254
ต้นทุนการผลิตต่อไร่ (บาท)	2,575	3,060	2,575	3,060	-485	-485
รายรับสุทธิต่อไร่	5,217	3,227	9,091	6,352	1,991	2,739

ที่มา : ประมวลโดยผู้วิจัย

ตารางที่ 5-5 ผลประโยชน์จากการทำนาแปลงใหญ่ในกรณีจำหน่ายผลผลิตผ่านกลไกตลาดตามปกติ

ราคาข้าวเปลือก	10.30 บาทต่อกิโลกรัม		15.30 บาทต่อกิโลกรัม		ผลต่าง (1) - (2)	
	แปลงใหญ่ (1)	แปลงทั่วไป (2)	แปลงใหญ่ (1)	แปลงทั่วไป (2)	กรณี 10.30 บาท ต่อ ก.ก.	กรณี 15.30 บาท ต่อ ก.ก.
ผลผลิตต่อไร่	559	451	559	451	108	108
รายรับต่อไร่ (บาท)	5,758	4,645	8,553	6,900	1,112	1,652
ต้นทุนการผลิตต่อไร่ (บาท)	2,575	3,060	2,575	3,060	-485	-485
รายรับสุทธิต่อไร่	3,183	1,585	5,978	3,840	1,597	2,137

ที่มา : ประมวลโดยผู้วิจัย

รายได้สุทธิของเกษตรกรแปลงใหญ่ในกรณีจ้างสีแปรรูป บรรจุ และจำหน่ายข้าวไปสู่ผู้บริโภคโดยตรงผ่านแพลตฟอร์ม

ข้อมูลในตารางที่ 5-6 แสดงรายได้สุทธิของเกษตรกรแปลงใหญ่ที่คาดว่า จะเป็นในกรณีที่กลุ่มเกษตรกรแปลงใหญ่ในกรณีศึกษาสามารถปรับเปลี่ยนวิธีการดำเนินการเป็นการทำนาแปลงใหญ่ควบคู่ไปกับการจ้างสีและบรรจุเป็นข้าวสารถุง และจำหน่ายข้าวสารผ่านแพลตฟอร์มไปยัง

ผู้บริโภคโดยตรงตามที่เสนอ เทียบกับกรณีที่เกษตรกรชวานาแปลงใหญ่ทำนาแปลงใหญ่และขายข้าวผ่านกลไกตลาดตามปกติ ซึ่งจะเห็นได้ว่า ภายใต้สมมติฐานการถือครองที่นา 10 ไร่ต่อครัวเรือน ทำนาได้ปีละครั้งเดียว ในกรณีที่เกษตรกรจ้างสี บรรจุ และจำหน่ายข้าวผ่านแพลตฟอร์ม และราคาข้าวเปลือกในท้องตลาดที่เป็นกลไกตลาดปกติอยู่ในระดับต่ำ (เช่นเดียวกับช่วงปี 2559 - 2560 ซึ่งราคาข้าวเปลือกในตลาดอยู่ที่ 10.30 บาทต่อกิโลกรัม) (กรณีต่ำ) การขายข้าวผ่านแพลตฟอร์มจะทำให้เกษตรกรได้รับค่าตอบแทนจากการขายข้าวคิดเป็นต่อกิโลกรัมข้าวเปลือกที่ 13.94 บาท ซึ่งจะทำให้เกษตรกรจะมีรายได้จากการทำนาแปลงใหญ่ในกรณีศึกษาประมาณ 52,175 บาทต่อครัวเรือนต่อปี หรือเฉลี่ยเดือนละ 4,348 บาทต่อครัวเรือน หรือเฉลี่ยวันละ 145 บาทต่อครัวเรือน สูงกว่าในกรณีการทำนาแปลงใหญ่โดยจำหน่ายผลผลิตผ่านกลไกตลาดตามปกติซึ่งในกรณีต่ำ (ราคาข้าวเปลือกในตลาดอยู่ที่ 10.30 บาทต่อกิโลกรัม) และทำให้เกษตรกรที่ทำนาแปลงใหญ่ในกรณีศึกษามีได้สุทธิ 31,827 บาทต่อครัวเรือนต่อปี หรือเฉลี่ย 2,652 บาทต่อครัวเรือนต่อเดือน หรือเฉลี่ย 88 บาทต่อครัวเรือนต่อวัน ส่วนในกรณีที่เกษตรกรชวานาถือครองที่นา 20 ไร่ต่อครัวเรือน ทำนาได้ปีละสองครั้ง ผลผลิตต่อไร่ในการทำครั้งที่สองเท่ากับผลผลิตต่อไร่จากการทำครั้งแรก และราคาข้าวเปลือกในท้องตลาดที่เป็นกลไกตลาดปกติอยู่ในระดับสูง (เช่นเดียวกับช่วงปี 2561 - 2562 ซึ่งราคาข้าวเปลือกในตลาดอยู่ที่ 15.30 บาทต่อกิโลกรัม) (กรณีสูง) เกษตรกรจะได้รับค่าตอบแทนจากการขายข้าวผ่านแพลตฟอร์มคิดเป็น 20.87 บาทต่อกิโลกรัมข้าวเปลือก ซึ่งจะทำให้เกษตรกรจะมีรายได้จากการทำนาแปลงใหญ่ในกรณีศึกษาประมาณ 363,653 บาทต่อครัวเรือนต่อปี หรือเฉลี่ยเดือนละ 30,304 บาทต่อครัวเรือน หรือเฉลี่ยวันละ 1,010 บาทต่อครัวเรือน สูงกว่าในกรณีการทำนาแปลงใหญ่โดยจำหน่ายผลผลิตผ่านกลไกตลาดตามปกติซึ่งในกรณีสูง (ราคาข้าวเปลือกในท้องตลาดอยู่ที่ 15.30 บาทต่อกิโลกรัม) ซึ่งเกษตรกรที่ทำนาแปลงใหญ่ในกรณีศึกษามีได้สุทธิ 239,108 บาทต่อครัวเรือนต่อปี หรือเฉลี่ย 19,926 บาทต่อครัวเรือนต่อเดือน หรือเฉลี่ย 664 บาทต่อครัวเรือนต่อวัน ความแตกต่างของรายได้สุทธิที่เกษตรกรนาแปลงใหญ่ได้รับในกรณีที่สามารถจ้างสี บรรจุ และขายข้าวผ่านแพลตฟอร์มไปยังผู้บริโภคโดยตรงตามที่เสนอกับกรณีที่เกษตรกรแปลงใหญ่จำหน่ายผลผลิตผ่านกลไกตลาดตามปกติที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน แสดงให้เห็นว่าการทำเกษตรแปลงใหญ่ โดยการจ้างสีแปรรูป บรรจุ และจำหน่ายผลผลิตผ่านแพลตฟอร์มไปยังผู้บริโภคโดยตรงจะช่วยให้เกษตรกรในโครงการเกษตรแปลงใหญ่มีรายได้ที่เพียงพอต่อการดำรงชีพมากขึ้น

ตารางที่ 5-6 รายได้สุทธิของเกษตรกรนาแปลงใหญ่กรณีจ้างสี บรรจุถุง และจำหน่ายข้าวผ่านแพลตฟอร์มไปยัง ผู้บริโภคโดยตรงเปรียบเทียบกับกรณีเกษตรกรนาแปลงใหญ่ผลิตและจำหน่ายผ่านกลไกตลาดปกติ

	ขายผ่านกลไกตลาดปกติ				ขายตรงสู่ผู้บริโภคผ่านแพลตฟอร์ม			
	เกษตรกรขายได้เฉลี่ย 10.30 บาท : กก. (ปี 2559-60)		เกษตรกรขายได้เฉลี่ย 15.30 บาท : กก. (ปี 2561-62)		เกษตรกรได้รับเฉลี่ย 13.94 บาท : กก. (ปี 2559-60)		เกษตรกรได้รับเฉลี่ย 20.87 บาท : กก. (ปี 2561-62)	
การถือครองที่นา	10 ไร่	20 ไร่	10 ไร่	20 ไร่	10 ไร่	20 ไร่	10 ไร่	20 ไร่
กรณีทำนาครั้งเดียว								
- รายรับต่อปี (บาท)	31,827	63,654	59,777	119,554	52,175	104,349	90,913	181,827
- รายรับต่อเดือน (บาท)	2,652	5,305	4,981	9,963	4,348	8,696	7,576	15,152
- รายรับต่อวัน (บาท)	88	177	166	332	145	290	253	505
กรณีทำนาปีละ 2 ครั้ง								
- รายรับต่อปี (บาท)	63,654	127,308	119,554	239,108	104,349	208,698	181,827	363,653
- รายรับเฉลี่ยต่อเดือน (บาท)	5,305	10,609	9,963	19,926	8,696	17,392	15,152	30,304
- รายรับเฉลี่ยต่อวัน (บาท)	177	354	332	664	290	580	505	1,010

ที่มา : ประมวลโดยผู้วิจัย

ผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการปรับระบบนาแปลงใหญ่เป็นการผลิตจ้างสีแปรรูป บรรจุข้าวถุง และจำหน่ายผลผลิตผ่านแพลตฟอร์มไปยังผู้บริโภคโดยตรง

ในกรณีที่สามารถปรับระบบการการทำนาแปลงใหญ่จากการผลิตและการขายข้าวเปลือกผ่านกลไกตลาดปกติในปัจจุบัน เป็นระบบการผลิต จ้างสีแปรรูปและบรรจุเป็นข้าวสารถุง และจำหน่ายผ่านแพลตฟอร์มที่เหมาะสมจะทำให้เกษตรกรได้รับค่าตอบแทนต่อหน่วยข้าวเปลือกที่ผลิตได้เพิ่มขึ้น เช่นในกรณีปี 2559 - 2560 ซึ่งราคาข้าวสาร ณ จุดปลายทางที่จำหน่ายให้กับผู้บริโภคเคลื่อนไหวอยู่ในช่วง 38.40 - 40.90 บาทต่อกิโลกรัมข้าวสาร (เฉลี่ย 39.65 บาท) หากเกษตรกรนาแปลงใหญ่จำหน่ายข้าวเปลือกผ่านกลไกตลาดปกติจะได้รับผลตอบแทนในราคาที่พ่อค้าคนกลางรับซื้อในช่วง 10.19 - 10.40 บาทต่อกิโลกรัมข้าวเปลือก (เฉลี่ย 10.30 บาท) แต่ในกรณีที่เกษตรกรนาแปลงใหญ่สามารถปรับระบบมาเป็นการจ้างสีแปรรูป บรรจุข้าวถุง และจำหน่ายผ่านแพลตฟอร์มไปยังผู้บริโภคโดยตรง เกษตรกรนาแปลงใหญ่จะได้รับผลตอบแทนจากการขายข้าวเทียบต่อกิโลกรัมข้าวเปลือกในช่วง 13.13 และ 14.76 บาทต่อกิโลกรัมข้าวเปลือก (เฉลี่ย 13.94) บาท

สำหรับในช่วงปี 2561 - 2562 ซึ่งราคาข้าวปรับตัวเพิ่มขึ้นและราคาข้าวสาร ณ จุดปลายทางที่จำหน่ายให้กับผู้บริโภคเคลื่อนไหวอยู่ในช่วง 48.80 - 58.80 บาทต่อกิโลกรัมข้าวสาร (เฉลี่ย 53.80 บาท) หากเกษตรกรรณาแปลงใหญ่ขายข้าวเปลือกผ่านกลไกตลาดปกติจะได้รับผลตอบแทนในราคาที่พ่อค้าคนกลางรับซื้อในช่วง 15.12 - 15.49 บาทต่อกิโลกรัมข้าวเปลือก (เฉลี่ย 15.30 บาท) แต่ในกรณีที่เกษตรกรรณาแปลงใหญ่สามารถปรับระบบมาเป็นการจ้างสีแปรรูปบรรจุข้าวถุง และจำหน่ายข้าวผ่านแพลตฟอร์มไปยังผู้บริโภคโดยตรง เกษตรกรรณาแปลงใหญ่จะได้รับผลตอบแทนจากการขายข้าวเทียบต่อกิโลกรัมข้าวเปลือกในช่วง 19.89 - 21.84 บาท (เฉลี่ย 20.87 บาท) การเพิ่มขึ้นของผลตอบแทนต่อหน่วยกิโลกรัมข้าวเปลือกที่เกิดจากการปรับปรุงของเกษตรกรรณาแปลงใหญ่เป็นการผลิต จ้างสีแปรรูป บรรจุข้าวถุง และจำหน่ายผ่านแพลตฟอร์มโดยตรงไปยังผู้บริโภค สามารถทำให้ผลตอบแทนต่อไร่ของการทำนาแปลงใหญ่เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญซึ่งจะทำให้เกษตรกรรณาเห็นความสำคัญและมีแรงจูงใจที่จะเข้าร่วมทำนาแปลงใหญ่มากขึ้น โดยในกรณีที่ราคาข้าวอยู่ในเกณฑ์ต่ำเช่นในช่วงปี 2559 - 2560 การทำนาแปลงใหญ่โดยขายข้าวผ่านกลไกตลาดปกติจะทำให้เกษตรกรมีรายได้สุทธิเพิ่มขึ้นจากกรณีที่ทำนาแปลงทั่วไปไร่ละ 1,597 บาท แต่หากเป็นการทำนาแปลงใหญ่ที่มีการปรับระบบเป็นการผลิต จ้างสีแปรรูป บรรจุข้าวสารถุง และจำหน่ายผ่านแพลตฟอร์มไปยังผู้บริโภคโดยตรงจะทำให้เกษตรกรที่ทำนาแปลงใหญ่มีรายได้สุทธิเพิ่มขึ้นจากการทำนาแปลงทั่วไปไร่ละ 1,991 บาท

ส่วนในกรณีที่ราคาข้าวในตลาดอยู่ในเกณฑ์สูงเช่นในช่วงปี 2561 - 2562 การทำนาแปลงใหญ่โดยขายข้าวผ่านกลไกตลาดปกติจะทำให้เกษตรกรมีรายได้สุทธิเพิ่มขึ้นจากกรณีที่ทำนาแปลงทั่วไปไร่ละ 2,137 บาท แต่หากเป็นการทำนาแปลงใหญ่ที่มีการปรับระบบเป็นการผลิต จ้างสีแปรรูป บรรจุข้าวสารถุง และจำหน่ายผ่านแพลตฟอร์มไปยังผู้บริโภคโดยตรงจะทำให้เกษตรกรที่ทำนาแปลงใหญ่มีรายได้สุทธิเพิ่มขึ้นจากการทำนาแปลงทั่วไปไร่ละ 2,739 บาท ดังนั้นการเพิ่มขึ้นของผลตอบแทนต่อหน่วยกิโลกรัมข้าวเปลือก และการเพิ่มขึ้นของผลตอบแทนต่อไร่ของการทำเกษตรแปลงใหญ่ที่มีการปรับเปลี่ยนเป็นการผลิต จ้างสีแปรรูป บรรจุข้าวสารถุง และจำหน่ายผ่านแพลตฟอร์มโดยตรงไปยังผู้บริโภคสามารถทำให้เกษตรกรมีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพมากขึ้น โดยในกรณีที่เกษตรกรถือครองที่ดิน 10 ไร่ ทำนาปีละครั้ง และราคาข้าวอยู่ในระดับต่ำเช่นในกรณีปี 2559 - 2560 เกษตรกรรณาแปลงใหญ่ในกรณีศึกษาจะมีรายได้สุทธิประมาณ 52,175 บาทต่อครัวเรือนต่อปี หรือเฉลี่ยเดือนละ 4,348 บาทต่อครัวเรือน และเฉลี่ยวันละ 145 บาทต่อครัวเรือนสูงกว่าในกรณีการทำนาแปลงใหญ่และจำหน่ายผลผลิตผ่านกลไกตลาดตามปกติ ซึ่งเกษตรกรมีได้สุทธิ 31,827 บาทต่อครัวเรือนต่อปี หรือเฉลี่ยเดือนละ 2,652 บาทต่อครัวเรือน และวันละ 88 บาทต่อครัวเรือน ส่วนในกรณีที่เกษตรกรรณามีที่ดิน 20 ไร่ ทำนาปีละสองครั้ง และราคาข้าวในตลาดอยู่ในเกณฑ์สูงเช่นในกรณีปี 2561 - 2562 หากมีการปรับเปลี่ยนเป็นการผลิต จ้างสีแปรรูป บรรจุข้าวสารถุง และจำหน่ายผ่านแพลตฟอร์มโดยตรงไปยังผู้บริโภค เกษตรกรรณาแปลงใหญ่ในกรณีศึกษาจะมีรายได้สุทธิประมาณ 363,653 บาทต่อครัวเรือนต่อปี หรือเฉลี่ยเดือนละ 30,304 บาทต่อครัวเรือน หรือเฉลี่ยวันละ 1,010 บาทต่อครัวเรือน สูงกว่าในกรณีการทำนาแปลงใหญ่โดยจำหน่ายผลผลิตผ่านกลไกตลาด ซึ่งมีรายได้สุทธิประมาณ 239,108 บาทต่อครัวเรือนต่อปี หรือเฉลี่ย 19,926 บาทต่อครัวเรือนต่อเดือน หรือเฉลี่ย 664 บาทต่อครัวเรือนต่อวัน

การปรับระบบการเกษตรนาแปลงใหญ่จากรูปแบบการผลิตและขายผลผลิตผ่านกลไกตลาดตามปกติ เป็นการผลิต จำสืแปรรูป บรรจุข้าวสารสูง และจำหน่ายผ่านแพลตฟอร์มไปยังผู้บริโภคโดยตรง นอกจากนี้จะเป็นประโยชน์ต่อเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการนาแปลงใหญ่ในรูปแบบการเพิ่มขึ้นของรายได้สุทธิซึ่งจะทำให้เกษตรกรมีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพมากขึ้นแล้ว ยังก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อประเทศและการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศในหลายด้านประกอบด้วย

ประการแรก การเพิ่มขึ้นของรายได้สุทธิของเกษตรกรในโครงการนาแปลงใหญ่จะทำให้เกษตรกรให้ความสนใจและเข้าร่วมโครงการนาแปลงใหญ่มากขึ้น รวมทั้งการดำเนินงานแปลงใหญ่เป็นไปอย่างยั่งยืนมากขึ้น เจ็อนโซดังกล่าวจะเอื้ออำนวยต่อการดำเนินนโยบายการพัฒนาภาคเกษตรของภาครัฐ ทั้งในด้านการเพิ่มผลผลิต การลดต้นทุนการผลิต การสนับสนุนการรวมกลุ่มของเกษตรกร การพัฒนาทักษะอาชีพด้านการประกอบการให้กับเกษตรกร รวมทั้งการใช้กลุ่มเกษตรกรแปลงใหญ่เพื่อเป็นแกนในการขับเคลื่อนและต่อยอดไปสู่นโยบายการพัฒนาเกษตรที่สำคัญอื่น ๆ เช่น เกษตรอัจฉริยะ และเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น

ประการที่สอง การเพิ่มขึ้นของผลผลิตต่อไร่ และการเพิ่มขึ้นของรายได้สุทธิของเกษตรกรที่เกิดจากการดำเนินงานแปลงใหญ่ในรูปแบบของการผลิต จำสืแปรรูป บรรจุข้าวสารสูง และจำหน่ายผ่านแพลตฟอร์มไปยังผู้บริโภคโดยตรง จะช่วยตอบสนองโดยตรงต่อเป้าหมายการพัฒนาประเทศที่สำคัญ ๆ ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 และยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561 - 2580) ทั้งในด้านเป้าหมายการเพิ่มผลิตภาพการผลิต ภายใต้ยุทธศาสตร์การสร้างขีดความสามารถในการแข่งขัน เป้าหมายการลดปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำ ภายใต้ยุทธศาสตร์การสร้างโอกาสความเสมอภาคและความเท่าเทียมทางสังคม และการพัฒนาคุณภาพชีวิตคน ภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพคน รวมทั้งตอบสนองนโยบายรัฐบาลที่ให้ความสำคัญกับการลดต้นทุนและเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตภาคเกษตรที่เหมาะสมและไม่ก่อให้เกิดภาระทางการเงินการคลังของภาครัฐ โดยการจัดให้มีมาตรการที่เกี่ยวข้องกับการเพิ่มรายได้และลดต้นทุนการเกษตรครบวงจร

ประการที่สาม การทำเกษตรแปลงใหญ่ในรูปแบบของการผลิต จำสืแปรรูป บรรจุข้าวสารสูง และจำหน่ายผ่านแพลตฟอร์มไปยังผู้บริโภคโดยตรง เป็นการสร้างความเข้มแข็งและการดำรงอยู่ของการทำเกษตรแปลงใหญ่ ซึ่งจะช่วยรองรับปัญหาความท้าทายที่สำคัญ ๆ ในอนาคต โดยเฉพาะปัญหาความท้าทายที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีในยุคการปฏิวัติดิจิทัล (Digital Revolution) ที่จะทำให้การพัฒนาและการใช้เทคโนโลยีในด้าน e-Commerce e-Payment และ Digital Currency เป็นไปอย่างรวดเร็วมากขึ้น โดยเฉพาะในช่วงหลังการระบาดของโรคติดเชื้อ COVID - 19 ความท้าทายที่เกิดจากการปรับตัวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุที่ทำให้กำลังแรงงานปรับตัวลดลงและการผลิตในสาขาเศรษฐกิจสำคัญ ๆ จำเป็นต้องพึ่งพิงเทคโนโลยีและการเพิ่มผลิตภาพการผลิตมากขึ้น รวมทั้งความท้าทายที่เกิดจากการเพิ่มขึ้นของภาระทางการเงินการคลังที่จะเป็นข้อจำกัดต่อการดำเนินมาตรการระยะสั้นในการแทรกแซงราคาสินค้าเกษตรและอุดหนุนรายได้เกษตรกรมากขึ้น และความท้าทายที่เกิดจากการเพิ่มขึ้นของขีดความสามารถในการแข่งขันทางการผลิตสินค้าเกษตรของประเทศคู่แข่งขึ้นโดยเฉพาะจากประเทศในกลุ่ม CLMV

ประการที่สี่ ในกรณีที่เป็นการใช้แพลตฟอร์มที่ดำเนินการโดยรัฐวิสาหกิจ จะเป็นการช่วยสนับสนุนให้การดำเนินงานของรัฐวิสาหกิจเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นและสามารถเพิ่มรายได้ให้กับภาครัฐได้ในอีกทางหนึ่ง รวมทั้งเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดผลประโยชน์ที่เกิดจากธุรกิจการค้าออนไลน์ตกเป็นของกลุ่มทุนต่างชาติ ในขณะที่รัฐบาลสามารถใช้กลไกของแพลตฟอร์มเป็นเครื่องมือในการดำเนินมาตรการเพื่อให้ความช่วยเหลือแก่เกษตรกรในกรณีที่มีความจำเป็นได้ในอีกช่องทางหนึ่ง เช่น การลดค่าขนส่งสินค้าข้าวของกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ในช่วงราคาข้าวตกต่ำซึ่งจะทำให้เกษตรกรชาวนาได้รับค่าตอบแทนต่อกิโลกรัมข้าวเปลือกเพิ่มขึ้น

แนวทางการขับเคลื่อนการจำหน่ายผลผลิตของกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ผ่านแพลตฟอร์มไปยังผู้บริโภคโดยตรง

การวิเคราะห์ข้างต้นแสดงให้เห็นผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากการปรับรูปแบบการทำนาแปลงใหญ่จากการผลิตและจำหน่ายผลผลิตผ่านกลไกตลาดปกติในปัจจุบัน เป็นระบบการผลิต จำหน่ายแปรรูป บรรจุข้าวสารถุง และจำหน่ายผ่านแพลตฟอร์มโดยตรงไปยังผู้บริโภค อย่างไรก็ตาม การขับเคลื่อนแนวคิดดังกล่าวไปสู่การปฏิบัติ จำเป็นที่จะต้องมีการดำเนินการที่สำคัญ ๆ 4 ประการ ดังนี้

ประการแรก การพิจารณาเลือกแพลตฟอร์มที่เหมาะสมสำหรับใช้เป็นช่องทางการจัดจำหน่ายข้าวของกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ไปยังผู้บริโภค โดยควรพิจารณาเลือกใช้แพลตฟอร์มของภาคเอกชนหรือภาครัฐที่มีอยู่แล้วในปัจจุบัน แทนการพัฒนาแพลตฟอร์มขึ้นมาใหม่เพื่อลดภาระต้นทุน ทั้งในด้านต้นทุนที่จะเกิดขึ้นจากค่าการพัฒนาและต้นทุนในการดำเนินการระบบในระยะต่อไป ทั้งนี้ แพลตฟอร์มที่เหมาะสมควรเป็นแพลตฟอร์มที่มีลักษณะสำคัญ ๆ คือ หนึ่ง มีทั้งระบบการรับคำสั่งซื้อออนไลน์และระบบการขนส่งสินค้าอยู่ด้วยกัน สอง มีจุดรับสินค้าจากกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ที่กระจายตัวอยู่ในพื้นที่ชนบทอย่างเป็นวงกว้าง สาม ในกรณีจำเป็นรัฐบาลสามารถใช้แพลตฟอร์มดังกล่าวในการบริหารจัดการเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรนาแปลงใหญ่เพิ่มเติม เช่น การลดราคาข้าวส่งในช่วงที่ราคาข้าวตกต่ำ หรือการใช้ข้อมูลจากแพลตฟอร์มในการพิจารณากำหนดสิทธิพิเศษเพิ่มเติมเพื่อสร้างแรงจูงใจให้ผู้บริโภคซื้อข้าวที่ผลิตจากกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ที่วางจำหน่ายบนแพลตฟอร์ม เช่น สิทธิประโยชน์ในการลดหย่อนภาษีประเภทต่าง ๆ เป็นต้น สี่ สามารถส่งสินค้าให้กับผู้สั่งซื้อออนไลน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และห้า คิดค่าบริการขนส่งจากกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ในราคาต่ำ

ประการที่สอง ในระยะแรกของการดำเนินการ ควรพิจารณาตั้งราคาจำหน่ายข้าวที่ผลิตจากกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ที่วางขายบนแพลตฟอร์มให้อยู่ในระดับต่ำกว่าราคาข้าวชนิดเดียวกันและคุณภาพเดียวกันที่วางขายในร้านสะดวกซื้อหรือซูเปอร์มาร์เก็ตทั่วไป ควบคู่ไปกับการโฆษณาประชาสัมพันธ์ส่งเสริมการขายเพื่อทำตลาดในระยะแรก

ประการที่สาม รัฐบาลให้การสนับสนุนโดย หนึ่ง การรณรงค์ให้ประชาชน กลุ่มข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ หรือพนักงานภาคธุรกิจ ซื้อสินค้าข้าวหอมมะลิที่ผลิตจากเกษตรกรนาแปลงใหญ่ที่วางขายบนแพลตฟอร์ม โดยในระยะแรกของการดำเนินการ หรือในกรณีที่ราคาข้าวตามกลไกตลาดปกติอยู่ในภาวะตกต่ำ รัฐบาลอาจพิจารณาให้สิทธิพิเศษทางภาษีแก่ผู้ซื้อเพื่อสร้าง

แรงจูงใจเพิ่มเติมให้ผู้บริโภคซื้อสินค้าข้าวหอมมะลิจากกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ที่วางขายบนแพลตฟอร์ม เช่น การอนุญาตให้นำรายจ่ายที่ประชาชนหรือภาคธุรกิจจ่ายไปเพื่อการซื้อสินค้าดังกล่าวมาหักลดหย่อนภาษีในระดับที่เหมาะสมเป็นการชั่วคราว สอง ในกรณีที่ผู้ให้บริการแพลตฟอร์มเป็นหน่วยงาน ภายใต้การกำกับดูแลของรัฐ เช่น รัฐวิสาหกิจ ภาครัฐอาจพิจารณา กำหนดให้ผู้ให้บริการแพลตฟอร์มคิดค่าบริการขนส่งสินค้าอัตราพิเศษเพื่อสนับสนุนการทำตลาดในระยะแรก หรือลดอัตราค่าบริการขนส่งสินค้าเป็นครั้งคราวในกรณีที่ราคาข้าวในกลไกตลาดปกติอยู่ในระดับต่ำ เพื่อช่วยให้เกษตรกรนาแปลงใหญ่ที่จำหน่ายข้าวผ่านแพลตฟอร์มได้รับค่าตอบแทนจากการขายข้าวมากขึ้น สาม การสนับสนุนกำหนดหน่วยงานหรือกลไกเพื่อทำการตรวจสอบรับรองคุณภาพข้าวสารที่จัดทำโดยกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ รวมทั้งเทียบเคียงคุณภาพข้าวที่จัดทำโดยเกษตรกรนาแปลงใหญ่กับสินค้าข้าวที่วางจำหน่ายในร้านสะดวกซื้อและซูเปอร์มาร์เก็ตทั่วไป เพื่อประโยชน์ในด้านการกำหนดราคาและการทำตลาดในระยะแรกของการดำเนินการ ซึ่งเป็นช่วงที่ผู้บริโภคอาจจะยังไม่มีเชื่อมั่นในคุณภาพข้าวสารที่ผลิตจากกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ที่วางจำหน่ายบนแพลตฟอร์ม

ประการที่สี่ ในกรณีที่สินค้าข้าวจากกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่รายได้ได้รับความนิยมจากผู้บริโภคชัดเจนและต่อเนื่อง ภาครัฐควรจะลดบทบาทในการสนับสนุนลงทั้งในด้านการช่วยตรวจสอบรับรองคุณภาพ และการกำหนดราคา รวมทั้งลดการให้สิทธิประโยชน์เพื่อสร้างแรงจูงใจแก่ผู้บริโภคในช่วงของการทำตลาด อย่างไรก็ตาม ในขั้นตอนนี้ รัฐบาลควรสนับสนุนกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ให้จัดสรรรายได้ที่ได้รับจากการจำหน่ายข้าวผ่านแพลตฟอร์มส่วนหนึ่งไว้เป็นกองทุนเพื่อจัดซื้อเครื่องจักรอุปกรณ์ทางการเกษตร ซึ่งรวมถึงอุปกรณ์การสีข้าว ไว้สำหรับใช้ภายในกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ของตนเอง โดยรัฐบาลอาจพิจารณาเงินงบประมาณสนับสนุนเพิ่มเติมในการจัดหาเครื่องจักรอุปกรณ์ทางการเกษตรให้กลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ที่มีความคืบหน้าในการดำเนินการเรื่องดังกล่าว

ผลกระทบไม่พึงประสงค์ที่อาจเกิดขึ้นจากการทำเกษตรแปลงใหญ่ควบคู่ไปกับการจำหน่ายผลผลิตผ่านแพลตฟอร์มไปยังผู้บริโภคโดยตรง

แม้ว่าผลการศึกษาข้างต้นจะแสดงให้เห็นว่า การปรับรูปแบบการทำนาแปลงใหญ่จากการผลิตและจำหน่ายผลผลิตผ่านกลไกตลาดปกติในปัจจุบัน เป็นระบบการผลิต จ้างสีแปรรูป บรรจุข้าวสาร และจำหน่ายผ่านแพลตฟอร์มโดยตรงไปยังผู้บริโภคจะมีประโยชน์ในหลาย ๆ ด้านก็ตาม แต่การดำเนินการดังกล่าวอาจเป็นวงกว้างอาจก่อให้เกิดผลกระทบที่ไม่พึงปรารถนาบางประการ เช่น

1. กลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่อาจให้ความสำคัญกับการผลิตเพื่อจำหน่ายในประเทศผ่านแพลตฟอร์มเนื่องจากได้ค่าตอบแทนต่อหน่วยข้าวเปลือกสูงกว่าการจำหน่ายผ่านกลไกตลาดปกติ ดังนั้น หากมีการดำเนินการอย่างเป็นวงกว้างอาจส่งผลกระทบต่อต้นทุนของการจัดหาข้าวในรูปแบบการค้าปกติเพิ่มขึ้น และส่งผลกระทบต่อขีดความสามารถในการแข่งขันด้านราคาของการส่งออกข้าว

2. การขยายตัวของการค้าข้าวผ่านแพลตฟอร์มของเกษตรกรนาแปลงใหญ่ เป็นการทำให้ห่วงโซ่การผลิตและการค้าข้าวที่เป็นอยู่ในปัจจุบันลดความสลับซับซ้อนลง แม้ว่าการดำเนินการ

ดังกล่าวจะทำให้เกษตรกรนาแปลงใหญ่มีรายได้เพิ่มขึ้นและตอบสนองต่อเป้าหมายและความท้าทายในการพัฒนาประเทศในหลาย ๆ ด้าน แต่จะส่งผลกระทบต่อธุรกิจการค้าส่งและค้าปลีกข้าว ซึ่งมีธุรกิจและผู้เกี่ยวข้องเป็นจำนวนมาก หรือกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า การปรับรูปแบบการทำนาแปลงใหญ่จากการผลิตและจำหน่ายผลผลิตผ่านกลไกตลาดปกติในปัจจุบัน เป็นระบบการผลิต จำสั่งแปรรูป บรรจุข้าวสารถุง และจำหน่ายผ่านแพลตฟอร์มไปยังผู้บริโภคโดยตรง จะเป็นการโอนผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจส่วนหนึ่งจากผู้จัดหาข้าว โรงสี ผู้ค้าส่งค้าปลีกข้าว ไปยังสมาชิกกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ และไปยังผู้ประกอบการธุรกิจแพลตฟอร์ม ภายใต้เงื่อนไขดังกล่าว การดำเนินการของภาครัฐในการปรับเปลี่ยนรูปแบบการจำหน่ายผลผลิตผ่านกลไกตลาดปกติในปัจจุบัน เป็นระบบการผลิต จำสั่งแปรรูป บรรจุข้าวสารถุง และจำหน่ายผ่านแพลตฟอร์มไปยังผู้บริโภคโดยตรง จึงควรดำเนินการในขอบเขตจำกัดเฉพาะในกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ในระยะแรก เพื่อไม่ให้ส่งผลกระทบต่อผู้ค้าส่งค้าปลีกข้าวอย่างรุนแรงและทันทีทันใด นอกจากนี้ การพิจารณาเลือกแพลตฟอร์มสำหรับการดำเนินการเรื่องดังกล่าว ควรเป็นไปอย่างระมัดระวังรอบคอบ เพื่อมิให้เป็นการถ่ายโอนผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากผู้รวบรวมข้าวในพื้นที่ โรงสี ผู้ค้าส่งค้าปลีกข้าว ที่เป็นผู้ประกอบการชาวไทย ไปยังผู้ประกอบการธุรกิจแพลตฟอร์มที่เป็นชาวต่างชาติ

สรุป

ผลการศึกษาในบทนี้แสดงให้เห็นว่า การปรับรูปแบบการจำหน่ายผลผลิตข้าวจากกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่จากการจำหน่ายตามกลไกตลาดปกติเป็นการผลิต จำสั่งแปรรูป บรรจุข้าวสารถุง และจำหน่ายผ่านแพลตฟอร์มไปยังผู้บริโภคโดยตรงสามารถทำให้รายได้ของเกษตรกรนาแปลงใหญ่เพิ่มขึ้นอย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรมมากขึ้น ซึ่งนอกจากจะทำให้เกษตรกรนาแปลงใหญ่มีรายได้ที่เพียงพอต่อการดำรงชีพมากขึ้นแล้ว ยังเป็นแรงจูงใจที่จะทำให้เกษตรกรเข้าร่วมโครงการนาแปลงใหญ่มากขึ้น ซึ่งจะช่วยให้นโยบายการทำนาแปลงใหญ่สามารถตอบสนองเป้าหมายการพัฒนาภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 - 2564) และยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561 - 2580) ได้มากขึ้น ทั้งในด้านเป้าหมายการเพิ่มผลิตภาพการผลิต ภายใต้ยุทธศาสตร์การสร้างขีดความสามารถในการแข่งขัน เป้าหมายการลดปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำ ภายใต้ยุทธศาสตร์การสร้างโอกาสความเสมอภาคและความเท่าเทียมทางสังคม และการพัฒนาคุณภาพชีวิตคน ภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพคน รวมทั้งตอบสนองนโยบายรัฐบาลที่ให้ความสำคัญกับการลดต้นทุนและเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตภาคเกษตรโดยไม่ก่อให้เกิดภาระทางการเงินการคลังเกินความจำเป็น รวมทั้งสามารถใช้การทำนาแปลงใหญ่เป็นเครื่องมือในการรองรับความท้าทายในอนาคต ทั้งในด้านความท้าทายที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีในยุคการปฏิวัติดิจิทัล ความท้าทายที่เกิดจากการปรับตัวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุที่ทำให้กำลังแรงงานปรับตัวลดลง และการผลิตในสาขาเศรษฐกิจสำคัญ ๆ จำเป็นต้องพึ่งพิงเทคโนโลยีและการเพิ่มผลิตภาพการผลิตมากขึ้น รวมทั้งความท้าทายที่เกิดจากการเพิ่มขึ้นของภาระทางการคลังที่จะเป็นข้อจำกัดต่อการดำเนินมาตรการระยะสั้นในการแทรกแซงราคาสินค้าเกษตรและอุดหนุนรายได้เกษตรกรมากขึ้น และความท้าทายที่เกิดจากการเพิ่มขึ้นของขีดความสามารถในการแข่งขันทางการผลิตสินค้าเกษตรของประเทศคู่แข่งขึ้นโดยเฉพาะจากประเทศในกลุ่ม CLMV ทั้งนี้ ในการขับเคลื่อนการดำเนินการปรับ

รูปแบบการจำหน่ายผลผลิตข้าวจากกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่จากการจำหน่ายตามกลไกตลาดปกติ เป็นการผลิต จำหน่ายแปรรูป บรรจุข้าวสารถุง และจำหน่ายผ่านแพลตฟอร์มไปยังผู้บริโภคโดยตรง ดังกล่าวมีแนวทางการดำเนินการที่สำคัญ ๆ ประกอบด้วย การพิจารณาเลือกแพลตฟอร์มที่เหมาะสม สำหรับใช้เป็นช่องทางการจัดจำหน่ายข้าวของกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ไปยังผู้บริโภค ซึ่งควรพิจารณาเลือกใช้แพลตฟอร์มของภาคเอกชนหรือภาครัฐที่มีอยู่แล้วในปัจจุบันแทนการพัฒนา แพลตฟอร์มขึ้นมาใหม่เพื่อลดภาระต้นทุน ควบคู่ไปกับการให้การสนับสนุนจากภาครัฐ โดยการ รมรงคืให้ประชาชน กลุ่มข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ หรือพนักงานภาคธุรกิจ ซื้อสินค้าข้าวหอม มะลิที่ผลิตจากเกษตรกรนาแปลงใหญ่ที่วางขายบนแพลตฟอร์ม ซึ่งอาจพิจารณาให้สิทธิพิเศษทางภาษี แก่ผู้ซื้อเพื่อสร้างแรงจูงใจเพิ่มเติมให้ผู้บริโภคซื้อสินค้าข้าวหอมมะลิจากกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ที่ วางขายบนแพลตฟอร์มหรือกำหนดให้ผู้ให้บริการแพลตฟอร์มคิดค่าบริการขนส่งสินค้าอัตราพิเศษเพื่อ สนับสนุนการทำตลาดในระยะแรกหรือในกรณีที่ราคาข้าวในกลไกตลาดปกติปรับตัวลดลงมาก นอกจากนั้น แม้ว่าการปรับปรุงรูปแบบการทำนาแปลงใหญ่จากการผลิตและจำหน่ายผลผลิตผ่านกลไก ตลาดปกติในปัจจุบัน เป็นระบบการผลิต จำหน่ายแปรรูป บรรจุข้าวสารถุง และจำหน่ายผ่าน แพลตฟอร์มโดยตรงไปยังผู้บริโภคจะมีประโยชน์ในหลาย ๆ ด้านก็ตาม แต่การดำเนินการดังกล่าว อย่างเป็นวงกว้างอาจก่อให้เกิดผลกระทบที่ไม่พึงปรารถนาต่อการส่งออกสินค้าข้าว รวมทั้งห่วงโซ่ การค้าส่งค้าปลีกข้าว และอาจก่อให้เกิดการโอนผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากภาคการค้าส่งค้าปลีก ในห่วงโซ่การค้าข้าวไปยังธุรกิจแพลตฟอร์มต่างชาติ ดังนั้นในระยะแรกจึงควรทดลองดำเนินการใน กลุ่มเกษตรกรแปลงใหญ่และให้ความสำคัญกับการเลือกใช้แพลตฟอร์มที่เป็นของภาครัฐหรือภาคเอกชน ที่เป็นของคนไทยเป็นหลัก

บทที่ 6

สรุปและข้อเสนอแนะ

สรุป

เกษตรแปลงใหญ่เป็นแนวทางการพัฒนาภาคเกษตรที่มีความสำคัญและถูกคาดหวังว่าจะสามารถตอบสนองเป้าหมายการเพิ่มผลผลิตภาพการผลิต ภายใต้ยุทธศาสตร์การสร้างขีดความสามารถในการแข่งขัน และเป้าหมายการลดความยากจนและความเหลื่อมล้ำ ภายใต้ยุทธศาสตร์การสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 และยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี รวมทั้งเป็นแนวทางการพัฒนาที่ตอบสนองต่อนโยบายรัฐบาลและความท้าทายของเศรษฐกิจและสังคมไทยในอนาคต ดังนั้น รายงานการศึกษานี้ จึงมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการทำนาแปลงใหญ่ โดยเฉพาะขีดความสามารถในด้านการเพิ่มผลผลิต การลดต้นทุนการผลิต และการเพิ่มรายได้ให้เกษตรกร รวมทั้งศึกษาปัญหาทางด้านตลาดที่อาจจะเป็นอุปสรรคทำให้การทำนาแปลงใหญ่ ไม่สามารถเพิ่มรายได้ให้เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการอย่างเป็นรูปธรรม

ทั้งนี้ เพื่อเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาเพื่อให้การทำนาแปลงใหญ่สามารถสร้างผลประโยชน์ให้แก่เกษตรกรชาวนาผู้เข้าร่วมโครงการ และเพื่อให้การทำนาแปลงใหญ่สามารถตอบสนองต่อเป้าหมายการพัฒนาของประเทศในด้านต่าง ๆ อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยใช้ข้อมูลจากตัวอย่างการทำนาข้าวหอมมะลิแปลงใหญ่ของบริษัทเอกชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผลการศึกษาพบว่า

1. ในด้านการผลิต การทำนาแปลงใหญ่ในกรณีศึกษาสามารถลดต้นทุนการผลิตร้อยละ 18.83 เพิ่มผลผลิตต่อไร่ร้อยละ 25.00 และสามารถนำไปสู่การเพิ่มขึ้นของรายได้ของเกษตรกรอย่างชัดเจนประมาณ 1,597 - 2,137 บาทต่อไร่ เมื่อเทียบกับการทำนาแปลงทั่วไป อย่างไรก็ตาม ภายใต้ขนาดการถือครองที่ดินของเกษตรกรในปัจจุบันซึ่งอยู่ที่เฉลี่ยครอบครัวละ 10 - 20 ไร่ และภายใต้เงื่อนไขต้นทุนการผลิตและราคาข้าวที่เกษตรกรขายได้ในช่วงปี 2559 - 2562 พบว่า รายได้สุทธิจากการทำนาแปลงใหญ่แต่เพียงอย่างเดียวยังมีแนวโน้มที่จะไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพของเกษตรกรชาวนา โดยในกรณีที่เกษตรกรสมาชิกนาแปลงใหญ่มีที่นาครัวเรือนละ 10 ไร่ ทำนาปีละครั้ง และราคาข้าวเปลือกอยู่ที่เฉลี่ย 10.30 บาท (ราคาเฉลี่ยปี 2559 - 2560) เกษตรกรนาแปลงใหญ่จะมีรายได้สุทธิประมาณ 31,827 บาทต่อครัวเรือนต่อปี หรือเฉลี่ยเดือนละ 2,652 บาทต่อครัวเรือน หรือเฉลี่ยวันละ 88 บาทต่อครัวเรือน ส่วนในกรณีที่เกษตรกรนาแปลงใหญ่มีที่ดิน 20 ไร่ต่อครัวเรือน ทำนาได้ปีละสองครั้ง และราคาข้าวเปลือกที่เกษตรกรขายได้อยู่ที่กิโลกรัมละ 15.30 บาท (ราคาเฉลี่ยปี 2561 - 2562) เกษตรกรนาแปลงใหญ่จะมีรายได้สุทธิประมาณ 239,108 บาทต่อครัวเรือนต่อปี หรือเฉลี่ยเดือนละ 19,926 บาทต่อครัวเรือน หรือเฉลี่ยวันละ 664 บาทต่อครัวเรือน

2. ในด้านการตลาด เกษตรกรชาวนามีส่วนแบ่งในราคาผลผลิตข้าวขั้นสุดท้าย ณ จุดจำหน่ายให้กับผู้บริโภคเพียงร้อยละ 45.47 โดยมีสาเหตุหลักมาจากห่วงโซ่การค้าข้าวมีความสลับซับซ้อนเกี่ยวข้องกับขั้นตอนต่าง ๆ จำนวนมาก รวมทั้งตลาดค้าข้าวไทยมีความโน้มเอียงไปในทางตลาดผู้ขายน้อยรายซึ่งทำให้กลุ่มเกษตรกรแปลงใหญ่ยังขาดอำนาจต่อรองทางการตลาด และเมื่อรวมกับปัจจัยทางด้านการผลิต ทำให้รายได้สุทธิของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการเกษตรแปลงใหญ่ในกรณีศึกษา และรายได้สุทธิของเกษตรกรชาวนาทั่วไปอยู่ในระดับต่ำ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการทำวิจัย ภายใต้ข้อเท็จจริงในด้านการผลิตและด้านตลาดดังกล่าว รายงานการศึกษานี้ จึงมีข้อเสนอในการปรับเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินการของการทำนาแปลงใหญ่จากการผลิตและขายข้าวเปลือก ภายใต้กลไกตลาดปกติที่มีความสลับซับซ้อนตามที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน เป็นรูปแบบการผลิต จำหน่ายแบบรูป บรรจุข้าวสารถุง และจำหน่ายผ่านแพลตฟอร์มที่เหมาะสมไปยังผู้บริโภคโดยตรง ซึ่งผลการวิเคราะห์ พบว่า จะช่วยให้การทำเกษตรแปลงใหญ่สามารถเพิ่มรายได้สุทธิให้กับเกษตรกรชาวนาที่เข้าร่วมโครงการได้อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยในกรณีที่เกษตรกรถือครองที่ดินครัวเรือนละ 10 ไร่ ทำนาปีละครั้ง และราคาข้าวในกลไกตลาดปกติอยู่ในระดับต่ำเช่นในกรณีปี 2559 - 2560 หากมีการปรับเปลี่ยนไปสู่การจ้างสี บรรจุข้าวสารถุง และจำหน่ายผ่านแพลตฟอร์มไปยังผู้บริโภคโดยตรง เกษตรกรนาแปลงใหญ่จะมีรายได้สุทธิประมาณ 52,175 บาทต่อครัวเรือนต่อปี หรือเฉลี่ยเดือนละ 4,384 บาทต่อครัวเรือน และเฉลี่ยวันละ 145 บาทต่อครัวเรือน ส่วนในกรณีที่เกษตรกรชาวนามีที่ดินครัวเรือนละ 20 ไร่ ทำนาปีละสองครั้ง และราคาข้าวในตลาดอยู่ในเกณฑ์สูงเช่นในกรณีปี 2561 - 2562 เกษตรกรนาแปลงใหญ่ในกรณีศึกษาจะมีรายได้สุทธิประมาณ 363,653 บาทต่อครัวเรือนต่อปี หรือเฉลี่ยเดือนละ 30,304 บาทต่อครัวเรือน หรือเฉลี่ยวันละ 1,010 บาทต่อครัวเรือน สูงกว่ากรณีที่เป็นการผลิตและจำหน่ายผ่านกลไกตลาดปกติในปัจจุบัน ซึ่งนอกจากจะช่วยให้เกษตรกรนาแปลงใหญ่มีรายได้ที่พอเพียงต่อการดำรงชีพมากขึ้นแล้วยังช่วยตอบสนองเป้าหมายการพัฒนาที่สำคัญ ๆ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย แนวทางการขับเคลื่อนที่สำคัญ ๆ ของการจำหน่ายผลผลิตของกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ผ่านแพลตฟอร์มไปยังผู้บริโภค ประกอบด้วย การจัดหาแพลตฟอร์มที่เหมาะสม การกำหนดเงื่อนไขแรงจูงใจให้ผู้บริโภคหันมาซื้อสินค้าผลผลิตจากนาแปลงใหญ่ที่จำหน่ายบนแพลตฟอร์มในระยะแรก และการแบ่งสรรรายได้เพื่อใช้สำหรับการพัฒนาเกษตรกรแปลงใหญ่ในอนาคต แม้กระนั้นก็ตาม ในระยะแรกควรดำเนินการในขอบเขตจำกัดและพิจารณาเลือกใช้แพลตฟอร์มที่เหมาะสม เพื่อป้องกันผลกระทบด้านลบที่อาจเกิดขึ้นกับการส่งออกข้าวและผลกระทบต่อธุรกิจค้าส่งค้าปลีกข้าวที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อย รวมทั้งป้องกันผลกระทบที่อาจเกิดจากการโอนผลประโยชน์ทางธุรกิจของผู้ค้าส่งค้าปลีกที่เป็นผู้ประกอบการชาวไทยไปยังผู้ประกอบการธุรกิจแพลตฟอร์มที่ดำเนินการโดยชาวต่างชาติ

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป ข้อมูลที่ผู้วิจัยใช้ในการศึกษานี้มาจากตัวอย่างการทำนาข้าวหอมมะลิแปลงใหญ่ของบริษัทเอกชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือภายใต้กรอบระยะเวลาดำเนินการที่เป็นข้อจำกัด ซึ่งต้นทุนการผลิตและผลผลิตต่อไร่อาจแตกต่างจากการทำนา

แปลงใหญ่ของภาครัฐ ดังนั้น หากมีการนำข้อมูลจากการทำนาแปลงใหญ่ของภาครัฐที่จัดเก็บในระยะเวลาที่ยาวนานขึ้นมาศึกษาเพิ่มเติมจะทำให้ผลการศึกษามีความถูกต้อง ชัดเจน และใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ หากผลการศึกษาเพิ่มเติมพบว่า การทำนาแปลงใหญ่ไม่สามารถเพิ่มรายได้ให้แก่เกษตรกรผู้ทำนาแปลงใหญ่ได้อย่างเป็นรูปธรรม ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องควรนำข้อมูลที่ได้รับจากการศึกษาวิจัยและผลการศึกษาเสนอต่อคณะรัฐมนตรีเพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาต่อไป

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กมลรัตน์ ธีระพงษ์. “นโยบายเกษตรแปลงใหญ่กับบริบทของภาคเกษตรไทยในปัจจุบัน”. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการระดับชาติ, สาขาเศรษฐศาสตร์, ประจำปี 2560, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, หน้า 49 - 64, 2561.
- การคลัง, กระทรวง. “ระบบบริหารการเงินการคลังภาครัฐแบบอิเล็กทรอนิกส์”. 2563.
- เกษตรและสหกรณ์, กระทรวง. “คู่มือโครงการระบบส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2561”.
- คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. สำนักงานนายกรัฐมนตรี. “แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 พ.ศ. 2560 - 2564”. ธันวาคม 2559.
- คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. สำนักงานนายกรัฐมนตรี. “สถิติผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศปี 2562”. 2562.
- จิรวุฒิ มงคล, เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ และบำเพ็ญ เขียวหวาน. “ความต้องการการส่งเสริมการเกษตรแปลงใหญ่ของเกษตรกรในจังหวัดสกลนคร”. เอกสารประกอบการประชุม The National and International Graduate Research Conference 2016, 2559.
- ชนนิภา ทองรอด, สัจจา บรรจงศิริ และบำเพ็ญ เขียวหวาน. “แนวทางการบริหารจัดการกลุ่มนาแปลงใหญ่บ้านทับยา จังหวัดสิงห์บุรี”. เอกสารประกอบการประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ ครั้งที่ 8, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2561.
- ธนกร เพชรสินจร. “นโยบายส่งเสริมการเกษตรนาแปลงใหญ่ กรณีศึกษา ตำบลหันห้วยทราย อำเภอประทาย จังหวัดนครราชสีมา”. เอกสารประกอบงานประชุมวิชาการรัฐประศาสนศาสตร์ระดับชาติ ครั้งที่ 7/2561, 2561.
- เพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร, ธนาคาร. “รายงานกิจการประจำปี 2562”. 2562.
- พงศ์ศิริภพ ทองดีวิสุรเกตุ. “ปัจจัยการเข้าร่วมโครงการส่งเสริมระบบเกษตรนาแปลงใหญ่ของเกษตรกรในจังหวัดกาญจนบุรี”. วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี. ปีที่ 8 ฉบับที่ 1, มกราคม - มิถุนายน 2562, หน้า 107 - 119.
- มาร์เก็ตเธียร์, บริษัทจำกัด. “ตลาดข้าวถุงไทยรายได้ไม่ธรรมดา กับเกมการแข่งขันธุรกิจข้าวถุง”. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก <https://marketeeronline.co/archives/164619>, 2563
- เลขานุการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ, สำนักงาน. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. “ยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. 2561 - 2580”. ฉบับประกาศราชกิจจานุเบกษา, ตุลาคม 2561.

- เลขาธิการคณะรัฐมนตรี, สำนัก. “นโยบายรัฐบาลภายใต้การนำของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา”. กรกฎาคม 2562.
- วิชาการ, สำนัก. สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. “เกษตรแปลงใหญ่”. กันยายน 2561.
- เศรษฐกิจการเกษตร, สำนักงาน. “สถิติการเกษตรของประเทศไทย ปี 2562”. 2562.
- สภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. สำนักนายกรัฐมนตรี. “สถิติด้านความยากจนและการกระจายรายได้”. 2562.
- สภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. สำนักนายกรัฐมนตรี. “ภาวะเศรษฐกิจไทยไตรมาสที่สองและแนวโน้มปี 2558”. 2558.
- สภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. สำนักนายกรัฐมนตรี. “รายงานคาดการณ์จำนวนประชากรปี 2563”. 2563.
- สถิติแห่งชาติ, สำนักงาน. “สถิติรายได้และรายจ่ายของครัวเรือน”. 2562.
- ส่งเสริมการเกษตร, กรม. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. “สรุปสาระสำคัญโครงการตามนโยบายสำคัญ (Agenda) 15 โครงการ”. เมษายน 2561.
- ส่งเสริมการเกษตร, กรม. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. “สถานะล่าสุดของเกษตรแปลงใหญ่ในประเทศไทย”. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : <https://co-farm.doae.go.th/graph/Dashboard1dsb.php>, กรกฎาคม 2563.

ภาษาต่างประเทศ

- Bernhard Liese et al. “Economics of Southeast Asian Rice Production”. Agri Benchmark. 2014.
- Collier, P and S Dercon. “African Agriculture in 50 years: Smallholders in a Rapidly Changing World?”. Expert Paper for the FAO Conference on “How to Feed the World in 2050?”, Rome, 12 - 13 October 2009.
- David Cass. “Optimum Growth in an Aggregative Model of Capital Accumulation”. Review of Economic Studies, vol. 32, issue 3, pp. 233 - 240. 1965.
- Donn A. Reimund, Thomas A. Stucker and Nora L. Brooks. “Large-Scale Farms in Perspective”. Agriculture Information Bulletin, No. 505, United States Department of Agriculture. 1987.
- James Feyrer. “Demographics and Productivity”. The Review of Economics and Statistics, vol. 89, issue 1, pp. 100 - 109. 2007.
- Leibniz Institute of Agricultural Development in Transition Economies (IAMO), “Overview : Development of Large Scale Farming in Romania” 2020.
- Mellor, John W. “The New Economics of Growth-A Strategy for India and the Developing World”. A Twentieth Century Fund Study, Cornell University Press, NY. 1976.

- Ramsey, F.P. "A Mathematical Theory of Saving". *Economic Journal*, 38, pp. 543 - 559. 1928.
- Robert M. Solow. "A Contribution to the Theory of Economic Growth". *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 70, No. 1, Feb., pp. 65 - 94. 1956.
- Tasso Adamopoulos and Diego Restuccia. "The Size Distribution of Farms and International Productivity Differences". *The American Economic Review*, Vol. 104, No. 6, JUNE 2014, pp. 1667 - 1697. 2011.
- Theodore William Schultz. "Transforming Traditional Agriculture". Yale University Press. New Haven, CT. 1964.
- Tjalling Koopmans. "On the Concept of Optimal Economic Growth". No 163, Cowles Foundation, Discussion Papers from Cowles Foundation for Research in Economics, Yale University. 1965.
- T. W. Swan. "Economic Growth and Capital Accumulation". *The Economic Record*, vol. 32, issue 2, pp. 334 - 361. 1956.
- United States Department of Agriculture. "World Agricultural Production". 2019.
- William Nicholson. "Microeconomic Theory". The Dryden Press. 1989.

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ นามสกุล นายวิชญายุทธ บุญชิต
วัน เดือน ปีเกิด วันที่ 5 มีนาคม 2509
การศึกษา

- ปริญญาเอก Ph.D. (Economics), Carleton University, Ottawa, Canada (2550).
- ปริญญาโท M.A. (Development Economics), Williams College, Massachusetts U.S.A. (ทุน Joint Japan World Bank Graduate Scholarship : JJWBGSP) (2545).
พัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาการเศรษฐกิจ) สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (2537)
- ปริญญาตรี บริหารธุรกิจบัณฑิต (การบัญชี) มหาวิทยาลัยรามคำแหง (2533)

ประวัติการทำงานโดยย่อ

- รองเลขาธิการคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (1 ตุลาคม 2560)
ที่ปรึกษาด้านนโยบายและแผนงาน (นักวิเคราะห์นโยบายและแผน ทรงคุณวุฒิ)
(7 เมษายน 2559)
- ผู้อำนวยการสำนักยุทธศาสตร์และการวางแผนเศรษฐกิจมหภาค (ผู้อำนวยการสูง)
(9 มกราคม 2556)
- ผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาระบบบัญชีประชาชาติ (นักวิเคราะห์นโยบายและแผน
เชี่ยวชาญ) (27 มกราคม 2554)
- ผู้อำนวยการส่วนแบบจำลองและประมาณการเศรษฐกิจ (นักวิเคราะห์นโยบายและแผน
ชำนาญการพิเศษ) (11 ธันวาคม 2551)
- เจ้าหน้าที่วิเคราะห์นโยบายและแผน 8 ว. (20 พฤศจิกายน 2551)
- เจ้าหน้าที่วิเคราะห์นโยบายและแผน 4 (3 พฤษภาคม 2537)

ตำแหน่งปัจจุบัน

รองเลขาธิการสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

2. เพื่อศึกษาปัจจัยและสภาพแวดล้อมด้านการตลาดและการกำหนดราคาที่อาจเป็นปัญหาข้อจำกัดต่อการเพิ่มขึ้นของรายได้เกษตรกรรายแปลงใหญ่ และ

3. เพื่อเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาเพื่อให้การทำเกษตรแปลงใหญ่สามารถนำไปสู่การยกระดับรายได้ของเกษตรกรได้มากขึ้น ซึ่งจะทำให้การทำเกษตรแปลงใหญ่ (นาข้าวแปลงใหญ่) เป็นไปอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน ซึ่งจะเป็นการแก้ไขปัญหาในภาคเกษตรกรรมทั้งในด้านประสิทธิภาพการผลิตและรายได้ของเกษตรกร รวมทั้งสามารถตอบสนองต่อวัตถุประสงค์และเป้าหมายการพัฒนาภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 ในด้านการยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันและการสร้างโอกาสความเสมอภาคและความเท่าเทียมทางสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

ขอบเขตของการวิจัย

เนื่องจากการทำเกษตรแปลงใหญ่มีอยู่หลายรูปแบบและครอบคลุมพืชเกษตรหลายชนิด โดยปัญหาของการทำเกษตรแปลงใหญ่ของพืชแต่ละชนิดมีปัญหาอุปสรรคและความท้าทายที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ การจัดเก็บข้อมูลมีข้อจำกัดจากการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ดังนั้นรายงานการศึกษาวิจัยฉบับนี้จึงจัดทำในขอบเขตสำคัญ ๆ ประกอบด้วย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา เป็นการศึกษาในด้านผลของการทำเกษตรแปลงใหญ่ (นาข้าวแปลงใหญ่) ที่มีต่อการเพิ่มผลผลิต การลดต้นทุนการผลิต การเพิ่มรายได้ รวมทั้งการศึกษาสภาพแวดล้อมทางด้านการตลาดและการกำหนดราคาของผลผลิตที่ได้จากการทำเกษตรแปลงใหญ่ (นาข้าวแปลงใหญ่) และการจัดทำข้อเสนอแนะเพื่อให้การทำเกษตรแปลงใหญ่สามารถนำไปสู่การเพิ่มรายได้ของเกษตรกรรายแปลงใหญ่อย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรมมากขึ้น

2. ขอบเขตด้านประชากร เนื่องจากนาข้าวแปลงใหญ่ประกอบด้วยข้าวหลายชนิด โดยข้าวแต่ละชนิดมีต้นทุนการผลิตและราคาที่แตกต่างกัน ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้จึงมุ่งเน้นการทำนาแปลงใหญ่ในกรณีของข้าวหอมมะลิ โดยการคัดเลือกกรณีศึกษาจากตัวอย่างของการทำนาข้าวแปลงใหญ่ที่ประสบความสำเร็จ ในการลดต้นทุนการผลิตและการเพิ่มผลผลิตต่อไร่ซึ่งเป็นไปตามวัตถุประสงค์ขั้นต้นของการทำเกษตรแปลงใหญ่ เพื่อใช้ในการวิเคราะห์ศึกษาว่าสามารถที่จะบรรลุวัตถุประสงค์ที่จะยกระดับรายได้ของเกษตรกรอย่างเป็นรูปธรรม รวมทั้งการวิเคราะห์สาเหตุหลักที่ทำให้การทำเกษตรแปลงใหญ่ไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ขั้นปลายดังกล่าวได้ เพื่อนำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการแก้ไขปัญหาเพื่อให้การทำนาแปลงใหญ่สามารถนำไปสู่การยกระดับรายได้ของเกษตรกรชาวนา และสามารถตอบสนองวัตถุประสงค์ของยุทธศาสตร์การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน และการสร้างโอกาสความเสมอภาคและความเท่าเทียมทางสังคมภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 ต่อไป

3. ขอบเขตด้านระยะเวลาในการวิจัย เป็นการดำเนินการวิจัยในช่วงเดือนธันวาคม 2562 - พฤษภาคม 2563

วิธีดำเนินการวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดย

1. การเก็บข้อมูล ประกอบด้วย ข้อมูลปฐมภูมิที่ได้จากการจัดเก็บจากเกษตรกรที่ทำเกษตรแปลงใหญ่ซึ่งผู้ศึกษาวิจัยเคยจัดเก็บข้อมูลจากการลงพื้นที่ร่วมกับเจ้าหน้าที่กองยุทธศาสตร์และการวางแผนเศรษฐกิจมหภาค สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพื่อศึกษาดูงานการทำเกษตรแปลงใหญ่ภายใต้โครงการเพิ่มขีดความสามารถในการวิเคราะห์เศรษฐกิจ รวมทั้งที่ผู้ศึกษาวิจัยลงพื้นที่จัดเก็บในช่วงของการทำการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรแปลงใหญ่ในช่วงก่อนหน้า และข้อมูลทุติยภูมิ ประกอบด้วย ข้อมูลการสำรวจโครงการจัดทำตารางปัจจัยการผลิตและผลผลิต (Input /Output Table) ของสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ รวมทั้งข้อมูลของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะข้อมูลจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ สำนักงานสถิติแห่งชาติ รวมทั้งเอกสารตำรา และเอกสารวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. การวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการศึกษาวเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยนำข้อมูลที่จัดเก็บได้มาทำการวิเคราะห์เชื่อมโยงกับกรอบองค์ความรู้และแนวคิดด้านทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ต่าง ๆ ที่สำคัญ อาทิ กรอบแนวคิดการประหยัดต่อขนาด ผลผลิตการผลิต โครงสร้างตลาดและการกำหนดราคา เพื่อวิเคราะห์ปัญหาและเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาต่อไป และ

3. การนำเสนอข้อมูล เป็นการนำเสนอข้อมูลในลักษณะสถิติเชิงพรรณนาที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของข้อมูลสำคัญ ๆ ที่เกี่ยวข้องในแผนภาพและตารางต่าง ๆ

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า ในด้านการผลิต การทำนาแปลงใหญ่ในกรณีศึกษาสามารถลดต้นทุนการผลิต เพิ่มผลผลิตต่อไร่ และสามารถนำไปสู่การเพิ่มขึ้นของรายได้ของเกษตรกรอย่างชัดเจนเมื่อเทียบกับการทำนาแปลงทั่วไป อย่างไรก็ตาม ภายใต้ขนาดการถือครองที่ดินของเกษตรกรในปัจจุบัน ซึ่งอยู่ที่เฉลี่ยครอบครัวละ 10 - 20 ไร่ และภายใต้เงื่อนไขต้นทุนการผลิตและราคาข้าวที่เกษตรกรขายได้ในช่วงปี 2559 - 2562 พบว่า รายได้สุทธิจากการทำนาแปลงใหญ่แต่เพียงอย่างเดียวยังมีแนวโน้มที่จะไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพของเกษตรกรชาวนา และในด้านการตลาด ตลาดค้าข้าวไทยซึ่งมีความโน้มเอียงไปในทางตลาดผู้ขายน้อยรายทำให้กลุ่มเกษตรกรแปลงใหญ่ยังขาดอำนาจต่อรองทางการตลาด และเมื่อรวมกับปัจจัยทางด้านการผลิต ทำให้รายได้สุทธิของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการเกษตรแปลงใหญ่ในกรณีศึกษา และรายได้สุทธิของเกษตรกรชาวนาทั่วไปอยู่ในระดับต่ำ

ข้อเสนอแนะ

ภายใต้ข้อเท็จจริงในด้านการผลิตและด้านตลาดดังกล่าว รายงานการวิจัยฉบับนี้ จึงเสนอให้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินการของการทำนาแปลงใหญ่จากการผลิตและขายข้าวเปลือกภายใต้กลไกตลาดปกติที่มีความสลับซับซ้อนตามที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน เป็นรูปแบบการผลิต จำหน่ายแปรรูป บรรจุข้าวสารถุง และจำหน่ายผ่านแพลตฟอร์มที่เหมาะสมไปยังผู้บริโภคโดยตรง ซึ่งจะทำให้

การทำเกษตรแปลงใหญ่สามารถเพิ่มรายได้สุทธิให้กับเกษตรกรชาวนาที่เข้าร่วมโครงการได้อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยแนวทางการขับเคลื่อนสำคัญ ๆ ของการจำหน่ายผลผลิตของกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ผ่านแพลตฟอร์มไปยังผู้บริโภค ประกอบด้วย การจัดหาแพลตฟอร์มที่เหมาะสม การกำหนดเงื่อนไขแรงจูงใจให้ผู้บริโภคหันมาซื้อสินค้าผลผลิตจากนาแปลงใหญ่ที่จำหน่ายบนแพลตฟอร์มในระยะแรก และการแบ่งสรรรายได้เพื่อใช้สำหรับการพัฒนาแปลงใหญ่ในอนาคต ทั้งนี้ ในระยะแรกควรดำเนินการในขอบเขตจำกัดและพิจารณาเลือกใช้แพลตฟอร์มที่เหมาะสม เพื่อป้องกันผลกระทบด้านลบที่อาจเกิดขึ้นกับการส่งออกข้าวและผลกระทบต่อธุรกิจค้าส่งค้าปลีกข้าวที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อย รวมทั้งป้องกันผลกระทบที่อาจเกิดจากการโอนผลประโยชน์ทางธุรกิจของผู้ค้าส่งค้าปลีกที่เป็นผู้ประกอบการชาวไทยไปยังผู้ประกอบการธุรกิจแพลตฟอร์มที่ดำเนินการโดยชาวต่างชาติ